

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΑΥΤΟΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ ΦΟΡΕΩΝ

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΜΕ ΧΡΗΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

ΕΡΓΑΛΕΙΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΟΝΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΟΝΤΙΚΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΤΣΙΜΠΙΔΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ

ΚΑΦΟΥΣΙΑΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ επίκουρος καθηγητής

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ 2011

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
Τ.Ε.Ι. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ

ΕΙΣΗΓΗΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ υποβάλλεται
ενσωματωμένη σε κάθε αντίτυπο της πτ. εργασίας

ΤΙΤΛΟΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΑΥΤΟΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ ΦΟΡΕΩΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΜΕ ΧΡΗΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΑΛΕΙΩΝ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗΣ ΘΕΜΑΤΟΣ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ

ΕΠΩΝΥΜΟ	ΟΝΟΜΑ	ΑΡ. ΜΗΤΡ.	E-mail
ΠΟΝΤΙΚΗΣ	ΣΠΥΡΙΔΩΝ	13402	sp.pontikis@gmail.com
ΤΣΙΜΠΙΔΑΣ	ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ	12884	pantsimp@gmail.com

ΕΚΘΕΣΗ ΕΓΚΡΙΣΗΣ ΕΙΣΗΓΗΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

καταχώρηση από τον εισηγητή

Περιβαλλοντική προστασία, πράσινη οικονομία και βιώσιμη ανάπτυξη είναι οι βασικές έννοιες που πραγματεύεται αυτή η εργασία. Η έννοια της διαχείρισης σε συνδυασμό με ένα κατάλληλα δομημένο ερωτηματολόγιο συμπληρώνουν την εργασία των φοιτητών. Το θέμα -αν και εκτενές- έχει αντιμετωπιστεί ικανοποιητικά. Εγκρίνεται για υποστήριξη.

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ

10/11/2011

(Σε περίπτωση ηλεκτρονικής υποβολής
δεν χρειάζεται υπογραφή)

ΥΠΟΓΡΑΦΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	1
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	2
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο	3
ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ	3
1.1 Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΙΔΕΑΣ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	5
1.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ	6
1.3 ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ	8
1.4 ΟΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	12
1.5 ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ.....	14
1.6 ΘΕΣΜΟΣ ΑΠΟΔΟΣΗ ΠΟΡΩΝ	15
1.7 ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	18
1.8 ΕΚΦΑΝΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΥ ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΟΣ.....	22
1.9 ΤΟ ΔΙΚΤΥΟ NATURA.....	27
1.10 ΦΟΡΕΙΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο	33
ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ & ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ	33
2.1 ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ	33
2.2 ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	35
2.3 ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο	41
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	41
3.1. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	41
3.2. ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ.....	41
3.3. ΜΕΘΟΔΟΣ, ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	41
3.4 ΗΘΙΚΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο :.....	43
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ	43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο	52
ΤΡΟΠΟΙ ΑΥΤΟΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ	52
5.1 ΠΗΓΕΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ.....	52
5.2 ΑΥΤΟΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ.....	53
5.3 ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΕΣ ΣΕ ΕΙΔΟΣ	54
5.4 ΧΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΕΙΣΦΟΡΕΣ ΑΠΟ ΙΔΙΩΤΕΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΕΣ / ΜΕΛΗ.....	56
5.5 ΙΔΙΩΤΙΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ.....	63
5.6.ΧΟΡΗΓΙΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	64
5.7 ΕΤΑΙΡΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ.....	65
5.8 ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ.....	66
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	68
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	70
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	71

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία πραγματοποιήθηκε στο Τεχνολογικό Ίδρυμα Μεσολογγίου της σχολής Λογιστικής το Μάιο του 2011. Μέσα από την πτυχιακή αυτή θελήσαμε να κατανοήσει ο αναγνώστης την ανάγκη για ένα κρίσιμο κομμάτι της ζωής μας που είναι η περιβαλλοντική προστασία στην Ελλάδα, να καταλάβει την χρήση των φορέων διαχείρισης ως προς αυτήν και να προτείνει λύσεις για την αυτοχρηματοδότησή τους μετά την λήξη των τρόπων που χρηματοδοτούνται μέχρι τώρα.

Για την ανάπτυξη του θέματος χρησιμοποιήθηκε ως κύρια πηγή πληροφοριών το διαδίκτυο αλλά και ελληνικά και ξένα συγγράμματα.

Ιδιαίτερα θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον εισηγητή καθηγητή μας Κο Καφούσια Διονύσιο που μας βοήθησε σημαντικά για την εκπόνηση της Πτυχιακής μας εργασίας και μας έλυσε τυχόν απορίες μας.

Σεβασμό και ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλουμε στην εταιρεία που ασκήσαμε την πρακτική μας άσκηση, τον όμιλο Ελληνικών Πετρελαίων για την απεριόριστη διευκόλυνση σε όλη την διάρκεια της συγγραφής της εργασίας μας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία έχει στόχο να μελετήσει τη διερεύνηση της αυτοχρηματοδότησης φορέων διαχείρισης με τη χρήση εργαλείων περιβαλλοντικής πολιτικής. Αρχικά στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη βιώσιμη ανάπτυξη και τη βιωσιμότητα, αναλύοντας τα οικονομικά, την εξελικτική οικονομική θεωρία, τις θεμελιώδους αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης, την περιβαλλοντική προστασία της Ελλάδα αλλά και τους φορείς διαχείρισης της Ελλάδας.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναλύει τη χρηματοδότηση των φορέων διαχείρισης τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό και τέλος την αυτοχρηματοδότηση των φορέων.

Το τρίτο κεφάλαιο αποτελεί τη μεθοδολογία στην οποία στηρίχθηκε η διεξαγωγή της παρούσης έρευνας.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθενται τα αποτελέσματα της ποσοτικής μας έρευνας όπως επίσης γίνεται και η στατιστική τους ανάλυση.

Τέλος στο πέμπτο κεφάλαιο προσπαθούμε, μέσα από την έρευνα που κάναμε, να δώσουμε τις δικές μας οικονομικές λύσεις στην αυτοχρηματοδότηση των φορέων διαχείρισης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ

Το κεφάλαιο αναφέρεται στην απόλυτη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων ανεξαρτήτως της αξίας και της υπεραξίας που περικλείνει αυτή την ανάπτυξη. Συγκεκριμένα σκοπεύει να διατηρεί την αξία του υπάρχοντος κεφαλαίου και να προωθεί την αυτό-εξάπλωσή του μέχρι τα ανώτατα όρια. Ο αληθινός φραγμός της καπιταλιστικής παραγωγής είναι το ίδιο το κεφάλαιο. Αυτό το κεφάλαιο και η αυτό-εξάπλωσή του εμφανίζονται ως η αρχή και το τέλος της διαδικασίας, το κίνητρο και ο σκοπός της παραγωγής.

«Ο βιομηχανικός καπιταλισμός είναι ένα σφαιρικό αδιέξοδο: αν πάψει να παράγει για χάρη της παραγωγής θα καταστρέψει τον εαυτό του· αν συνεχίσει να παράγει θα μας καταστρέψει όλους» (Wilden A., 1972).

Το θεμέλιό της Βιώσιμης Ανάπτυξης είναι η δικαίωση και παλινόρθωση του Ελληνικού συστήματος αξιών που αποδείχθηκαν διαχρονικές. Οι αξίες αυτές είναι οι ιδέες της Τάξεως – Δικαιοσύνης - Κοινού της Πόλεως αγαθού – Φύσεως – Μέτρου – Λιτότητας (Δεκλερής Μ., 2003).

Η Βιώσιμη Ανάπτυξη έννοια κλειδί για τον 21^ο αιώνα δεν είναι δυνατόν να αγνοηθεί τόσο από τους επιστήμονες που ασχολούνται με θέματα ανάπτυξης και περιβάλλοντος όσο και από κάθε πολίτη που προβληματίζεται για την κατάσταση στο σύγχρονο κόσμο.

Η βιώσιμη ανάπτυξη έχει πυροδοτήσει διαφωνίες σχετικά με την έννοια, την χρησιμότητα και την σκοπιμότητά της, αλλά όλοι συμφωνούν ότι αποτελεί την κοινή αφετηρία διαλόγου όλων των «ενδιαφερομένων μερών»: των εθνικών και τοπικών κυβερνήσεων, του Δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα όπως και των μη-κυβερνητικών οργανώσεων και των απλών πολιτών.

Η βιώσιμη ανάπτυξη επηρεάζει σε μικρό ή σε μεγάλο βαθμό όλους τους παράγοντες της κοινωνίας, γιατί δεν πρόκειται για απλή περιβαλλοντική προστασία, αλλά για την σύγκλιση περιβαλλοντικών και αναπτυξιακών διαδικασιών που πρέπει να συντελέσουν με αλλαγή του συστήματος αξιών.

Εναλλακτικά του όρου «βιώσιμη ανάπτυξη» χρησιμοποιούνται οι όροι «αειφορία», «ολοκληρωμένη, διατηρήσιμη ή διαρκής ή αειφόρος ανάπτυξη» κλπ. Ο όρος «Βιωσιμότητα»

(Sustainability) φαίνεται να είναι ο πιο αντιπροσωπευτικός ενώ συγχρόνως παρακάμπτεται η σύγχυση της «ανάπτυξη» με την «αύξηση» και τη «μεγέθυνση».

Η βιωσιμότητα μιας δραστηριότητας αφορά στην μακροπρόθεσμη παράτασή της στο μέλλον· η βιωσιμότητα με την σημερινή έννοια του όρου αποτελεί μια πορεία, μια διαδικασία του ανθρώπου να διατηρηθεί στο πεπερασμένο οικοσύστημα της Γης.

Η βιωσιμότητα δεν είναι μια συγκεκριμένη ιδέα, αλλά μια εξελικτική πορεία βελτίωσης της διαχείρισης των φυσικών και ανθρωπίνων συστημάτων μέσα από την καλύτερη κατανόηση και γνώση. Πρέπει να θεωρηθεί ανάλογη με την εξέλιξη των ειδών που είναι μια μη-ντετερμινιστική διαδικασία που δεν έχει αποτέλεσμα γνωστό εκ των προτέρων.

Ο βασικός στόχος της βιωσιμότητας είναι η επιβίωση του ανθρώπου και με αυτή την έννοια είναι ανθρωποκεντρική, αλλά διαφέρει απόλυτα από την «άγρια» ή απεριόριστη ανάπτυξη-μεγέθυνση, που πρεσβεύουν τα κλασικά οικονομικά, διότι θέτει περιορισμούς. Η βιωσιμότητα είναι έννοια πολύ ευρύτερη από την προστασία του περιβάλλοντος, διότι προϋποθέτει μακροπρόθεσμες πολιτιστικές αλλαγές.

Παλαιότεροι πολιτισμοί είχαν καταστραφεί από φυσικά αίτια όπως σεισμοί ή εκρήξεις ηφαιστείων, όπως και από εχθρικές εισβολές. Ωστόσο, θεωρείται ότι η καταστροφή του Αρχαίου Βασιλείου της Αιγύπτου το 1950 π.Χ., των Σουμέριων το 1800 π.Χ., των Μάγια το 600 μ.Χ όπως και των Πολύνησων του Νησιού του Πάσχα το 1600 μ.Χ. συνέβησαν, διότι αυτές οι κοινωνίες κατέστρεψαν τα φυσικά περιβαλλοντικά συστήματα που τις υποστήριζαν.

Σε όλες τις περιπτώσεις φαίνεται ότι οι απαιτήσεις αυτών των κοινωνιών ξεπέρασαν το διαθέσιμο φυσικό κεφάλαιο σε συνδυασμό με μια ανικανότητα προσαρμογής τους στη νέα, διαφοροποιημένη κατάσταση του περιβάλλοντος. Ένα άλλο ενδιαφέρον κοινό χαρακτηριστικό όλων των παραπάνω περιπτώσεων είναι ότι τα αίτια των περιβαλλοντικών αλλαγών προϋπήρχαν για μεγάλο χρονικό διάστημα πριν την τελική σύντομη φάση της διάλυσης (Clayton and Radcliff, 1996).

Αυτές οι ασυνεχείς μεταβολές είναι χαρακτηριστικό των μη-γραμμικών συστημάτων όπως οι ανθρώπινες κοινωνίες. Σε γενικές γραμμές οι αγροτικές κοινωνίες που δημιουργήθηκαν με την έναρξη της αγροτικής επανάστασης περίπου έντεκα χιλιάδες χρόνια πριν και μέχρι την έναρξη της βιομηχανικής επανάστασης το 1750 είχαν επιτύχει σε μεγάλο βαθμό την αρμονική συμβίωση με το περιβάλλον τους μέσα από διαδοχικές πολιτιστικές προσαρμογές. Μεγάλοι πολιτισμοί, όπως ο Ινδικός και ο Κινεζικός όπως και ο αρχαίος

Ελληνικός δεν είχαν αποσυνδέσει τη γνώση από το σεβασμό και την ιερότητα της φύσης και λειτουργούσαν με βιώσιμες αξίες. Η βιωσιμότητα δεν είναι επομένως νέα ούτε ως ιδέα ούτε ως πρακτική (Δεκλερής, 2003).

Ο γνωστότερος ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης ανήκει αναμφισβήτητα στην πρωθυπουργό της Νορβηγίας Gro Harlem Brundtland. Ως πρόεδρος της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη η κ. Brundtland παρέδωσε στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, το 1987, την Αναφορά της με τίτλο «Το κοινό μας μέλλον» που είναι γνωστή ως “Brundtland report” στην οποία ορίζεται η βιώσιμη ανάπτυξη «ως η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες των σύγχρονων γενεών χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των επόμενων γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες».

Στη Διεθνή Συνδιάσκεψη του Ρίο το 1992 από την οποία προέκυψε η Agenda 21, κείμενο βασισμένο στη συστημική μεθοδολογία, διατυπώθηκαν για πρώτη φορά και επίσημα οι αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης. Εκεί η βιώσιμη ανάπτυξη ορίζεται ως η ανάπτυξη που παρέχει μακροπρόθεσμα οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά οφέλη φροντίζοντας τις ανάγκες της παρούσας και των μελλοντικών γενεών.

Οι συνθήκες του Maastricht το 1992, του Amsterdam το 1997 και η Διεθνής Συνδιάσκεψη του Johannesburg το 2002, δέκα χρόνια μετά το Ρίο, επιβεβαίωσαν και καθιέρωσαν νομικά την αναγκαιότητα της βιωσιμότητας και ενσωματώθηκαν στο Διεθνές Δίκαιο και το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

1.1 Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΙΔΕΑΣ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Τα αίτια της σημερινής κρίσης όπως και οι αντιδράσεις σε αυτήν που οδήγησαν στον επαναπροσδιορισμό της βιωσιμότητας μπορούν να συνοψισθούν σε πέντε κατηγορίες-αίτια:

1. Την «κλασική» οικονομική θεωρία (η οποία οδήγησε στην ανάγκη για βιώσιμη ανάπτυξη).
2. Η ανάπτυξη διεθνών και άλλων οργανισμών, κυρίως μετά τον Β΄ παγκόσμιο Πόλεμο.
3. Οι διάφορες περιβαλλοντικές κρίσεις σε τοπική ή παγκόσμια κλίμακα.
4. Τα περιβαλλοντικά κινήματα και η περιβαλλοντική βιβλιογραφία.
5. Η ανάπτυξη της περιβαλλοντικής προστασίας ως αποτέλεσμα των δύο ανωτέρω.

1.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ

Τα οικονομικά ή οικονομική επιστήμη παίζουν σημαντικό ρόλο στην ερμηνεία και εφαρμογή της βιωσιμότητας. Τα κλασικά οικονομικά που επηρεάζουν σήμερα πολλές πλευρές της σχέσης ανθρώπου-περιβάλλοντος όπως και ανθρώπου-κοινωνίας είναι βασισμένα στην αναλυτική λογική.

Με τα οικονομικά προσδιορίζεται η κατανάλωση των φυσικών και άλλων πόρων, η οικονομική δραστηριότητα που είναι παράγων ρύπανσης, όπως και η κατανομή των αγαθών. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα οικονομικά δεν είναι «καθαρή» επιστήμη. Οι «νόμοι» της οικονομίας βασίζονται σε υποθέσεις, ενώ η ανάπτυξη των οικονομικών θεωριών σχετίζεται στενά με την εκάστοτε πολιτική ιδεολογία και ηθική. Παρόλο που η εξέλιξη των οικονομικών τους τελευταίους δύο αιώνες θα απαιτούσε μεγαλύτερη ανάλυση, είναι χρήσιμο να επισημανθούν τα κυριότερα σημεία που σχετίζονται στενά με την βιωσιμότητα.

Μετά τον Μεσαίωνα το εμπόριο άρχισε σταδιακά να αυξάνει τόσο στην Ευρώπη όσο και μεταξύ Ευρώπης και Άπω Ανατολής. Η ανακάλυψη του Νέου Κόσμου έδωσε ακόμη μεγαλύτερη ώθηση στο εμπόριο, με αποτέλεσμα την ανάδειξη της τάξης των εμπορών (mercantilism).

Η αύξηση των εξαγωγών αγαθών βασισμένων σε φθηνές πρώτες ύλες που προέρχονταν από τις αποικίες σε συνδυασμό με δασμούς για τα εισαγόμενα προϊόντα, είχαν ως στόχο την αύξηση των αποθεμάτων σε χρυσό και άργυρο και κατ' επέκταση τον εθνικό πλούτο. Την περίοδο αυτή μέτρο του εθνικού πλούτου μιας χώρας ήταν τα αποθέματα πολύτιμων μετάλλων στα θησαυροφυλάκια.

Τα μέσα του 18^{ου} αιώνα συμπίπτουν με την ανάπτυξη των θετικών επιστημών και την έναρξη της βιομηχανικής επανάστασης που μετατρέπει σταδιακά τις αγροτικές κοινωνίες της Δύσης σε βιομηχανικές και συμπίπτει με την περίοδο του Διαφωτισμού, εποχή που αμφισβητούνται οι παραδοσιακές ιδέες για την κοινωνία και την θρησκεία.

Την ίδια εποχή ο Adam Smith (1723-1790) έθεσε τις βάσεις του καπιταλιστικού συστήματος. Οι ιδέες που περιέχονται στο έργο του 1776, *An inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, αποτελούν μέχρι σήμερα το κυρίαρχο πλαίσιο στην οικονομική σκέψη και πολιτική σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Στο έργο αυτό ο Smith μεταξύ άλλων διατυπώνει την ιδέα ότι η παραγωγή του πλούτου

βασίζεται στο ατομικό συμφέρον των ατόμων. Επίσης, προσπάθησε να συνδέσει την αξία ενός αγαθού με την εργασία που το παρήγαγε, ενώ ήταν ένθερμος υποστηρικτής του ελεύθερου εμπορίου.

Ωστόσο, ο ίδιος είχε εντοπίσει ότι το ελεύθερο εμπόριο θα προκαλούσε άνιση κατανομή του εισοδήματος εργατών-εργοδοτών με τους δεύτερους να έχουν συγκριτικό πλεονέκτημα. Επίσης προέβλεψε την άνοδο των μονοπωλίων μέσα σε ένα καθεστώς ελεύθερου ανταγωνισμού που θα είχε ως αποτέλεσμα την άνοδο της τιμής των αγαθών.

Ο Adam Smith θεώρησε ότι η διαδικασία παραγωγής των αγαθών αποτελεί το μέτρο του πλούτου μιας χώρας δηλαδή η ροή αγαθών και υπηρεσιών. Στις μέρες μας το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν, εξακολουθεί να είναι το μέτρο του εθνικού πλούτου μιας χώρας.

Ο David Ricardo (1772-1823) ανέπτυξε περαιτέρω τις ιδέες του Adam Smith και διατύπωσε τους «νόμους» της προσφοράς και ζήτησης. Ο Ricardo θεώρησε ότι η τιμή ενός αγαθού είναι καθαρά ανθρωποκεντρική, δηλαδή προσδιορίζεται από τον άνθρωπο και αφορά μόνο τα «χρήσιμα αγαθά» (άρα μόνο αυτά έχουν αξία).

Η τιμή των αγαθών είναι συνάρτηση της σπανιότητάς τους. Στενή συνάφεια με την τιμή ενός αγαθού έχει η ποσότητα της εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή του. Για τον Ricardo η εργασία δεν διέφερε από τους άλλους παράγοντες της παραγωγής ενός προϊόντος: η εργασία έχει τιμή, αγοράζεται και πωλείται. Πιο συγκεκριμένα, ο Ricardo θεώρησε ότι η βραχυπρόθεσμη έλλειψη σε εργατικό δυναμικό μπορεί να ανεβάσει τις αμοιβές των εργαζομένων, αλλά μια αύξηση του πληθυσμού αυξάνοντας το εργατικό δυναμικό θα οδηγήσει μακροπρόθεσμα σε πτώση των αμοιβών. Έτσι, σε μακροπρόθεσμη βάση οι αμοιβές θα παραμένουν ελάχιστες, διότι θα υπάρχουν πάντα άνθρωποι στα όρια της επιβίωσης που θα εργάζονται για το ελάχιστο των αποδοχών (iron law of wages). Ο Ricardo ήταν ο πρώτος αληθινά θεωρητικός των οικονομικών και αναβάθμισε τα οικονομικά σε μια «λογική επιστήμη».

Οι Smith και Ricardo περιέγραψαν ένα οικονομικό σύστημα αυτορρυθμιζόμενο και σταθερό με δύο κυρίαρχες ιδέες-αξιώματα

1. Μέτρο της ευημερίας ενός έθνους θεωρείται η παραγωγή.
2. Το οικονομικό σύστημα είναι αποτελεσματικό.

Τα κλασικά οικονομικά αφορούν στην ουσία την ισορροπία των διαδικασιών του καπιταλιστικού συστήματος. Η βιομηχανική επανάσταση διήρκεσε περίπου έναν αιώνα. Το

οικονομικό «θαύμα» της Βιομηχανικής Επανάστασης ενίσχυσε την πίστη στην επιστημονική πρόοδο και την τεχνολογία. Για τον H.G. Wells το 1932 η επιστήμη αντικαθιστά την θρησκεία και οι επιστήμονες τους θρησκευτικούς ηγέτες.

Η περίοδος μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο χαρακτηρίστηκε από την οικονομική ανάπτυξη των Δυτικών κοινωνιών. Το 1957, ο τότε πρωθυπουργός της Μ. Βρετανίας H. Macmillan χαρακτήρισε την εποχή με τη φράση: «Ποτέ άλλοτε δεν περνούσατε τόσο καλά» (“most of our people have never had it so good”), ενώ το 1958 εκδόθηκε το βιβλίο του διάσημου οικονομολόγου J.K. Galbraith με τίτλο “The Affluent Society”. Την δεκαετία του ’50 οι Solow και Swan ανέπτυξαν αυτό που αποκαλείται νεοκλασική θεωρία της αύξησης (neoclassical theory of growth) βασισμένοι στον Smith και Ricardo.

1.3 ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Τα όρια της οικονομικής ανάπτυξης-μεγέθυνσης και οι πιθανότητες μιας παγκόσμιας καταστροφής παρουσιάστηκαν για πρώτη φορά το 1972 στο κλασικό πλέον “Limits to Growth”, έργο μιας ομάδας επιστημόνων δυναμικών συστημάτων (Meadows et al, 1992).

Την ίδια χρονιά στη Διακήρυξη της Στοκχόλμης αναφέρεται ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν είναι δυνατόν να συνεχισθεί χωρίς την παράλληλη προστασία του περιβάλλοντος.

Την δεκαετία του ’80, στα πλαίσια της νέο-κλασικής οικονομικής θεωρίας, αναπτύχθηκαν δύο κατηγορίες οικονομικών μοντέλων

α) αυτά που θεωρούν την τεχνολογική ανάπτυξη ενδογενή (endogenous growth models), Romer (1986) και Lucas (1988) και

β) μοντέλα της εξελικτικής αύξησης (evolutionary growth models) από τους Nelson and Winter (1982).

Στην πραγματικότητα οι βάσεις για τα εξελικτικά οικονομικά μοντέλα τέθηκαν περισσότερο από έναν αιώνα πριν: Η εξελικτική προσέγγιση διατυπώθηκε πρώτα από τον Marx και ακολούθησαν οι Marshal, Veblen και Schumpeter.

Ο Karl Marx (1818-1883) θεώρησε ότι το οικονομικό σύστημα αποτελεί μέρος του συνεχώς μεταβαλλόμενου κοινωνικού συστήματος. Ο Marx ήταν μαθητής του μεγάλου Γερμανού φιλοσόφου F. Engels (1770-1831).

Ο Engels είχε επηρεασθεί βαθιά από τις ιδέες του Πλάτωνα που περιγράφει στην

Πολιτεία τον τρόπο που αναπτύσσονται οι ιδέες και τον αποκαλεί Διαλεκτική. Κατά τον Πλάτωνα η διαλεκτική περιλαμβάνει τρία στάδια: Τη θέση, την αντίθεση και την σύνθεση.

Αντίστοιχα, ο Engels θεώρησε ότι η ανάπτυξη ενός έθνους συμβαίνει με την θέση και την αντίθεση, δυνάμεις αντίθετες που αλληλοκαταστρέφονται για να ακολουθήσει η σύνθεση, η γέννηση ενός νέου έθνους που με τη σειρά της γίνεται θέση. Ο Marx είδε αυτή την αντίθεση να συμβαίνει μεταξύ κοινωνικών τάξεων και θεωρούσε ότι η συνεχής συσσώρευση πλούτου και δύναμης στα χέρια μιας μικρής ελίτ θα προκαλέσει λαϊκή εξέγερση, την ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος και την αντικατάστασή του από τον σοσιαλισμό που θα είναι μια νέα θέση.

Κατά τον Marx υπάρχουν δύο είδη «έντασης» ή αντίφασης στο κοινωνικό-οικονομικά συστήματα: Αυτή που υπάρχει εντός των επιπέδων οργάνωσης και αυτή που υπάρχει μεταξύ των επιπέδων.

Η πρώτη αντίφαση, σε ότι αφορά το καπιταλιστικό σύστημα, είναι αυτή μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, δηλαδή η γνωστή αντίθεση μεταξύ της καπιταλιστικής και της εργατικής τάξης.

Είναι η ειδική αντίφαση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής που τον διακρίνει από άλλα οικονομικά συστήματα. Όποιες και είναι οι τεχνολογικές εξελίξεις, η παραγωγικότητα και η αποτελεσματικότητα τελικά κάποιιοι κατέχουν το κεφάλαιο και κάποιιοι όχι. Το κέρδος των πρώτων είναι η απλήρωτη εργασία των δεύτερων.

Ένα μέρος του εργασιακού χρόνου δεν πληρώνεται και μετατρέπεται σε κέρδος. Αυτή η αντίφαση ρυθμίζεται από αρνητική ανάδραση. Ειδικά όταν εξαπλώνεται στον Τρίτο Κόσμο, το κεφάλαιο έχει πάντα την δυνατότητα να εξαγοράζει ένα μέρος της εργατικής δύναμης. Αυτό το επίπεδο του κοινωνικό-οικονομικού συστήματος του καπιταλισμού είναι ομοιοστατικό και με την έννοια αυτή ο καπιταλισμός είναι ένα σταθερό, σύστημα που αναπαράγεται και ταλαντώνεται: συμπεριφέρεται με τρόπο ομοιοστατικό.

Ο Marx περιγράφει αυτή τη δεύτερη αντίφαση ως την τάση του κεφαλαίου για απόλυτη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων (φυσικοί πόροι, μηχανήματα, εργάτες) ανεξαρτήτως της αξίας και υπεραξίας που περικλείνει αυτή η ανάπτυξη και ανεξαρτήτως των κοινωνικών συνθηκών.

Το κεφάλαιο έχει την εγγενή τάση να αυξάνει χάριν της σταθερότητας και κινείται συνεχώς προς την παραγωγή ως αυτοσκοπό. Η παραγωγή είναι μόνο παραγωγή χάριν του

κεφαλαίου, διότι αν σταματήσει να παράγει θα καταστραφεί. Έτσι, οδηγεί τις παραγωγικές δυνάμεις σε μια ανάπτυξη δίχως όρους μέσα από την απεριόριστη επέκταση της παραγωγής, προωθεί δηλαδή μια ακόμα μεγαλύτερη ανάπτυξη του κεφαλαίου.

Οδηγεί δηλαδή την παραγωγική διαδικασία σε συμπεριφορά θετικής ανάδρασης που συσσωρεύει εντροπία. Μέσα από την απεριόριστη απαλλοτρίωση των παραγωγικών πηγών οδηγεί τη βιόσφαιρα και την κοινωνία σε αταξία και αποδιοργάνωση.

Έτσι βρίσκεται σε διπλό αδιέξοδο: Αν πάψει να παράγει θα καταστραφεί, αν συνεχίσει να παράγει θα μας καταστρέψει όλους. Ωστόσο, ο Μαρξ πίστευε ότι αυτή η διαδικασία συνεπάγεται μια πτώση του ποσοστού του κέρδους, δηλαδή μείωση και εξάντληση του κεφαλαίου, με άλλα λόγια, ο καπιταλισμός θα «εξαντλήσει τον εαυτό του». Έτσι, ο καπιταλισμός εμπεριέχει τα σπέρματα μιας καινούργιας κοινωνίας η οποία θα υπερβεί τη δεύτερη αντίφαση.

Ο Μαρξ στα τέλη του 19^{ου} αιώνα προφήτευε με τρόπο συγκλονιστικό τη σημερινή κατάσταση, αλλά άφηγε έμμεσα να φανεί και η λύση: «Ο άνθρωπος είναι ικανός να κατανοήσει την ίδια του την ιστορία ως διαδικασία και να συλλάβει τη φύση (περιλαμβανομένου και του πρακτικού ελέγχου πάνω σ' αυτή) σαν το αληθινό του σώμα».

Ο Wilden το 1972 δίνει διαγραμματικά αυτή τη διαδικασία που προκαλεί η δεύτερη αντίφαση του καπιταλιστικού συστήματος (Τερζάκης, 1997). Οι Hodgson (1993) και Rothschild (1990) ασκούν έντονη κριτική στην μεθοδολογία που ακολουθείται στα κλασικά και νεοκλασικά οικονομικά τα οποία «δανείζονται» το νευτώνειο μοντέλο από την Φυσική που περιγράφει αυτό-ρυθμιζόμενους μηχανισμούς που λειτουργούν σύμφωνα με οικονομικούς «νόμους». Οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι η υπόθεση ότι το απλό άθροισμα των ενεργειών κάθε οικονομικού συντελεστή μπορεί να ταυτίζεται με την συνολική λειτουργία της οικονομίας είναι το βασικό σφάλμα των κλασικών και νεοκλασικών οικονομικών μοντέλων βάσει των οποίων λειτουργεί σήμερα το οικονομικό σύστημα σε παγκόσμιο επίπεδο (Τερζάκης 1997).

Ο Corning (1995) διατυπώνει κριτική για τους ανωτέρω συγγραφείς και προσπαθεί να ορίσει τα Εξελικτικά Οικονομικά ή Βιοοικονομικά ένα «νέο» κλάδο των οικονομικών που επιχειρεί να παραλληλίσει τα οικονομικά φαινόμενα με φαινόμενα της Βιολογίας και της Οικολογίας. Έτσι, για παράδειγμα, οι εταιρείες αντιμετωπίζονται ως ζωντανό οργανισμό.

Σε επίπεδο ανώτερο από αυτό της εταιρείας υπάρχουν παραλληλισμοί με ζωντανούς

οργανισμούς σε επίπεδο συστήματος και αναζητείται η αναλογία που υπάρχει στην συνεξέλιξη ειδών (co-evolution) που παρατηρείται στην Οικολογία και στις κοινωνικοοικονομικές μεταβολές. Ο Norgaard (1985) αναφέρει: «Οι ιδέες είναι δυνατόν να διευρυνθούν και να συμπεριλάβουν αναδράσεις μεταξύ δύο συστημάτων σε εξέλιξη στις οποίες ανήκουν οι αλληλεπιδράσεις και η εξέλιξη κοινωνικών και οικολογικών συστημάτων». Το γεγονός ότι τα οικονομικά απομακρύνονται με τον τρόπο αυτό από το λανθασμένο νεοκλασικό μοντέλο είναι ενθαρρυντικό, ωστόσο οι αναλογίες μεταξύ ζωντανών μορφών και οικονομικών δεν είναι χωρίς προβλήματα. Ο Jeffrey (1996) αναφέρει διάφορους λόγους που μια τέτοια αναλογία έχει όρια και θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με προσοχή δεδομένου ότι το ανθρώπινο είδος έχει ιδιαιτερότητες. Για παράδειγμα έχουμε την ικανότητα να αντιλαμβανόμαστε και να αναλύουμε τον κόσμο που μας περιβάλλει και έχουμε αντίληψη της εξελικτικής διαδικασίας. Επίσης, η «επιτυχία» στις ανθρώπινες κοινωνίες είναι έννοια πολύ πιο σύνθετη απ' ό,τι η απλή επιβίωση ή η επιτυχής αναπαραγωγή στα ζώα.

Την δεκαετία του '80 αναπτύχθηκαν εξελικτικά οικονομικά μοντέλα με βάση τις αναλογίες που φαίνεται να υπάρχουν ανάμεσα στη χρήση της ενέργειας και της ύλης και τον μεταβολισμό των ζωντανών μορφών και των οικονομικών δραστηριοτήτων που απετέλεσαν τη βάση για τον αποκαλούμενο Βιομηχανικό Μεταβολισμό (Industrial Metabolism) και την Βιομηχανική Οικολογία (Ayres, 2002, Greadel and Allenby, 1995).

Βασισμένοι στα φαινόμενα της αυτό-οργάνωσης και στα μη-γραμμικά φυσικά, χημικά και βιολογικά συστήματα που δεν βρίσκονται σε κατάσταση ισορροπίας, ορισμένοι οικονομολόγοι προσπάθησαν να αντλήσουν αναλογίες για τα οικονομικά συστήματα (Galbraith, 1994).

Σήμερα, είναι γενικότερα αποδεκτό ότι η βιωσιμότητα είναι μια δυναμική διαδικασία που στηρίζεται σε τρεις «πυλώνες»: την οικονομία, την κοινωνία και το περιβάλλον. Είναι προφανές ότι η κλασική επαγωγική μέθοδος του αίτιου-αιτιατού είναι ανεπαρκής για την σύλληψη και πραγματοποίηση της δυναμικής διαδικασίας της βιωσιμότητας και η οικονομική ανάπτυξη (μεγέθυνση) χωρίς όρια δεν αποτελεί παρά ουτοπία.

Για την κατανόηση και εφαρμογή της βιωσιμότητας είναι απαραίτητη η γνώση της δομής και της λειτουργίας των περιβαλλοντικών συστημάτων και των ανθρώπινων συστημάτων που εμπεριέχουν τα συστήματα της οικονομίας και της κοινωνίας. Όμως, η γνώση μόνον της δομής και της λειτουργίας δεν είναι αρκετή, αλλιώς θα πέφαμε στην

παγίδα των κλασικών επαγωγικών μεθόδων και του ντετερμινισμού που θεωρεί ότι η γνώση του επί μέρους αρκεί για τη γνώση του όλου.

Σύμφωνα με τη συστημική επιστήμη, η γνώση για κάθε δένδρο δεν αρκεί για να γνωρίσεις το δάσος. Η κατανόηση της ιεραρχίας και των σχέσεων μεταξύ των δένδρων, όπως και μεταξύ των δένδρων, του κλίματος και του εδάφους που διαμορφώνονται και από τα δένδρα (και όχι μόνο) είναι απαραίτητη για την κατανόηση και μελέτη του δάσους.

Έτσι, η κατανόηση των σχέσεων και της ιεραρχίας μεταξύ των περιβαλλοντικών συστημάτων (οικοσυστημάτων) και των ανθρώπινων συστημάτων (οικονομικών και κοινωνικών) είναι εξίσου σημαντική. Οι τρεις πυλώνες της βιωσιμότητας δεν είναι παράλληλοι όπως οι πυλώνες μιας γέφυρας: υπάρχει ιεραρχία, όπως στις Ρώσικες κούκλες. Το περιβάλλον είναι σύστημα ιεραρχικά ανώτερο και εξασκεί μακροπρόθεσμα έλεγχο στα ανθρώπινα συστήματα της οικονομίας και της κοινωνίας. Επί πλέον, τα περιβαλλοντικά και τα ανθρώπινα συστήματα δεν είναι στατικά, αλλά μεταβάλλονται και εξελίσσονται συνεχώς. Τα πρώτα εξελίσσονται αργά τα δεύτερα γρήγορα. Η αναγνώριση αυτής της βασικής διαφοράς και μόνο μας οδηγεί σε «βιώσιμους δρόμους». Θα μπορούσαμε έτσι να ορίσουμε επιγραμματικά τη βιωσιμότητα ως την αρμονική συνεξέλιξη ανθρώπινων συστημάτων και περιβαλλοντικών συστημάτων ή οικοσυστημάτων.

Όπως προαναφέρθηκε, τα αίτια της περιβαλλοντικής κρίσης πρέπει να αναζητηθούν στην κοσμοθεωρία (την αντίληψη για το πώς είναι ο κόσμος) και το σύστημα αξιών (τι θεωρείται σημαντικό) των σημερινών Δυτικού τύπου κοινωνιών. Σε ότι αφορά τη μεθοδολογία επίλυσης, δεν θα μπορούσε να υπάρχει ανεξάρτητα από το σύστημα αξιών. Η συστημική μεθοδολογία είναι το εργαλείο, αλλά οι αξίες της κοινωνίας θα προσδιορίσουν τους μακροπρόθεσμους σκοπούς και την πορεία που θέλει να ακολουθήσει. Η βιωσιμότητα εκφράζεται επιγραμματικά, αλλά περιεκτικά από τις αιώνιες Ελληνικές αξίες της Δικαιοσύνης, της Τάξης, της Λιτότητας και του Μέτρου, αξίες που αντικαταστάθηκαν από αυτές του «ατομοκρατικού νεωτερισμού» του Δυτικού πολιτισμού: την Δύναμη, την Τύχη και το Κέρδος.

1.4 ΟΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η αλλαγή νοοτροπίας, ηθικών αξιών, νομοθετικού πλαισίου και επιστημονικής

προσέγγισης δεν είναι εύκολη. Η βιωσιμότητα απαιτεί αλλαγή βαθιά ριζωμένων αντιλήψεων για τον άνθρωπο και τον κόσμο που μετατρέπονται σε πλήθος καθημερινών επιλογών σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο.

Το γενικό πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης που διαμορφώνεται με βάση δώδεκα θεμελιώδεις αρχές (Δεκλερής 1996, 2000) που αναφέρονται στη συνέχεια αποτελεί ένα σημαντικό βήμα για την απαραίτητη αυτή αλλαγή.

1. Αρχή της Δημόσιας Οικολογικής Τάξης: Η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί ευθύνη του κράτους και δεν αφήνεται στη λειτουργία της αγοράς.

2. Αρχή της Βιωσιμότητας: Διατήρηση του φυσικού κεφαλαίου και απαγόρευση κάθε μείωσης ή υποβάθμισης.

3. Αρχή της Φέρουσας Ικανότητας: Διατήρηση της σταθερής κατάστασης των οικοσυστημάτων με ανάπτυξη που βρίσκεται κάτω από τα όρια αντοχής τους.

4. Αρχή της Υποχρεωτικής Αποκατάστασης διαταραχθέντων οικοσυστημάτων: Αποκατάσταση του απολεσθέντος φυσικού κεφαλαίου.

5. Αρχή της Βιοποικιλότητας: Διατήρηση της βιοποικιλότητας που θεωρείται κριτήριο και παράγοντας ευρωστίας των οικοσυστημάτων

6. Αρχή της κοινής φυσικής κληρονομιάς: Τα κοινά φυσικά αγαθά δεν επιτρέπεται να ιδιοποιηθούν και η κοινή χρήση τους να περιορισθεί ή να καταργηθεί.

7. Αρχή της Ήπιας Ανάπτυξης των Ευπαθών Οικοσυστημάτων: Στα ευπαθή οικοσυστήματα (δάση, ακτές, βουνά, μικρά νησιά, τοποθεσίες φυσικού κάλους) επιτρέπεται «ήπια» ανάπτυξη που ορίζεται κατά περίπτωση, ώστε να μην επιβαρύνει το περιβάλλον υπέρμετρα.

8. Αρχή της Χωρονομίας: Επιβάλλεται ο συνολικός σχεδιασμός και χωροταξικός σχεδιασμός των δραστηριοτήτων, ώστε να εξασφαλίζεται η διατήρηση της φέρουσας ικανότητας των οικοσυστημάτων.

9. Αρχή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Διατήρηση των σπουδαιότερων πολιτιστικών στοιχείων (μνημεία, αρχιτεκτονικά σύνολα, τόποι).

10. Αρχή του Βιώσιμου Αστικού Περιβάλλοντος: Διατήρηση της ποιότητας ζωής στις πόλεις και αναχαίτιση της ανάπτυξης μεγα-πόλεων.

11. Αρχή προστασίας του Φυσικού Κάλλους: Διατήρηση και προστασία του τοπίου με παρεμβάσεις που δεν το αλλοιώνουν.

12. Αρχή της Οικολογικής Συνείδησης: Καθιέρωση της οικολογικής συνείδησης των πολιτών που είναι και οι προστάτες του περιβάλλοντος.

1.5 ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ

Η προσπάθειά προσδιορισμού της έννοιας των θεσμικών οικονομικών θα ήταν ευκολότερη εάν υπήρχε ένας ευρέως αποδεκτός ορισμός της έννοιας της ανάπτυξης. Εάν υπήρχε γενική συμφωνία για το τι ακριβώς συνθέτει την ανάπτυξη μιας κοινωνίας τότε θα μπορούσαμε να επικεντρωθούμε στην επίτευξη της ανάπτυξης με έναν θεσμικό οικονομικό.

Τέτοια συμφωνία δυστυχώς δεν υπάρχει επί του παρόντος. Παραδοσιακά, οι οικονομολόγοι όριζαν την ανάπτυξη ως αύξηση της ευημερίας μιας κοινωνίας. Ως μέτρο της αύξησής αυτής χρησιμοποιείται η μεγέθυνση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (ΑΕΠ), δηλαδή η αύξησης της αξίας του συνολικού επιπέδου παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών μιας οικονομίας. Αρκεί να πετυχαίνουμε μεγέθυνση του κατά κεφαλήν εισοδήματος για να είμαστε βέβαιοι πως βελτιώνουμε την ευημερία των πολιτών μιας κοινωνίας.

Κατά πρώτον, παραμένει ανοιχτό το φιλοσοφικό θέμα του ορισμού της ευημερίας μιας κοινωνίας. Δεύτερο, ακόμα και όταν ορίζουμε την ευημερία ως την επίτευξη των προτιμήσεων της πλειοψηφίας των πολιτών (η πιο διαδομένη αντίληψη των οικονομολόγων για την ευημερία), το ΑΕΠ απέχει πολύ ως δείκτης αυτής της ευημερίας.

Ενδεικτικά αναφέρουμε πως (α) αν η κατανομή του εισοδήματος είναι άνιση, μια αύξηση του ΑΕΠ μπορεί να σημαίνει πως απλώς αυξάνεται το εισόδημα των πλουσίων, (β) σημαντικές υπηρεσίες δεν υπολογίζονται στο ΑΕΠ, όπως η ποιότητα του ατμοσφαιρικού αέρα, ο ελεύθερος χρόνος, η αίσθηση ασφάλειας, οι σχέσεις εμπιστοσύνης των πολιτών.

Αντίθετα, μια μεγάλη οικολογική καταστροφή, όπως για παράδειγμα η πετρελαιοκηλίδα του Prestige, θα καταγραφεί ως αύξηση του ΑΕΠ γιατί όλα τα έξοδα αποζημίωσης και περιορισμού της ζημιάς θα προσμετρηθούν θετικά στον υπολογισμό του ΑΕΠ. Η ίδια η ζημιά στην φύση και η οδύνη που προκαλείται στους πολίτες δεν θα καταγραφεί. Η πτώση του τουρισμού θα είναι ενδεχομένως η μόνη ένδειξη ότι κάτι πήγε στραβά (αλλά η όποια μείωση του τουρισμού δεν αποτελεί ολοκληρωμένη αποτίμηση της οικολογικής καταστροφής).

Καθώς ο όρος μεγέθυνση αναφέρεται στην αξία και όχι στην ποσότητα των παραγομένων αγαθών ανοίγει ένα παράθυρο στην πιθανότητα η μεγέθυνση να στηρίζεται

στην αύξηση της προστιθέμενης αξίας χωρίς να προϋποθέτει αύξηση της χρησιμοποιούμενης ποσότητας των φυσικών συντελεστών παραγωγής.

1.6 ΘΕΣΜΟΣ ΑΠΟΔΟΣΗ ΠΟΡΩΝ

Ο όρος θεσμός σχετίζεται με τον οικονομικό όρο βιώσιμη απόδοση ενός πόρου. Στην οικονομική των φυσικών πόρων, ορίζεται ότι η απόδοση ενός ανανεώσιμου πόρου είναι βιώσιμη, μόνον εάν περιορίζεται στην καθαρή μεγέθυνση του φυσικού κεφαλαίου του σε κάθε χρονική περίοδο.

Μπορούμε όμως να επεκτείνουμε τον ορισμό της θεσμικής μεγέθυνσης έτσι ώστε να συμπεριλαμβάνει και τους μη οικονομικούς πόρους; Σε θεωρητικό επίπεδο αυτό μπορεί να επιτευχθεί εάν τα κέρδη από την χρήση των πόρων επενδύονται σε κεφάλαιο έτσι ώστε να διατηρείται διαχρονικά σταθερή η αξία των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών και επομένως της κατανάλωσης.

Με βάση τον ορισμό αυτό η βιώσιμη μεγέθυνση θα επέτρεπε διαχρονικά την κατανάλωση της αύξησης της καθαρής προστιθέμενης αξίας μιας οικονομίας, αφού έχει ληφθεί υπόψη η απαξίωση του συνολικού κεφαλαίου συμπεριλαμβανόμενου και του φυσικού.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω ο ορισμός αυτός της θεσμικής μεγέθυνσης αναφέρεται στην διατήρηση της αξίας και όχι της ποσότητας των οικονομικών πόρων. Επομένως προκύπτει το ερώτημα κατά πόσον οι φυσικοί πόροι και οι υπόλοιποι συντελεστές παραγωγής είναι συμπληρωματικοί ή υποκατάστατοι.

Το φυσικό κεφάλαιο πέρα από την χρήση μέρους του στην παραγωγική διαδικασία (αυτό που συνήθως αποκαλούμε φυσικούς πόρους), παρέχει και όλες τις περιβαλλοντικές και οικολογικές υπηρεσίες ενώ επίσης αποτελεί και τον αποδέκτη όλων των απορριμμάτων της παραγωγικής διαδικασίας. Εάν αποδεχτούμε, όπως οι Daly και Cobb (1994) ότι το φυσικό κεφάλαιο είναι συμπληρωματικός συντελεστής παραγωγής καθώς επίσης και ότι η προσφορά του είναι δεδομένη, τότε το φυσικό κεφάλαιο είναι ο περιοριστικός παράγοντας της οικονομικής μεγέθυνσης. Στα πλαίσια αυτά κάθε κατανάλωση / καταστροφή του θεσμικού κεφαλαίου είναι μη αντιστρέψιμη.

Από την άλλη πλευρά υποστηρίζεται ότι η προσφορά των οικονομικών πόρων εξαρτάται

από την τιμή και την τεχνολογία και επομένως δεν είναι τελείως ανελαστική. Για παράδειγμα, όταν η τιμή του πετρελαίου αυξάνει ή όταν η τεχνολογία εκμετάλλευσής του βελτιώνεται, μεγαλύτερες ποσότητες γίνονται εκμεταλλεύσιμες. Υπάρχουν όμως φυσικοί πόροι ή στοιχεία φυσικών πόρων των οποίων η χρήση είναι μη αναστρέψιμη. Η άποψη αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι δεν γνωρίζουμε το πλήρες εύρος των οικολογικών υπηρεσιών τις οποίες προσφέρουν οι φυσικοί πόροι. Η μη αναστρεψιμότητα πηγάζει από το γεγονός ότι οι υπηρεσίες των φυσικών πόρων είναι πολλαπλές, δύσκολο να απομονωθούν και σε πολλές περιπτώσεις πολύ λίγο γνωστές. Είναι ευρέως αποδεκτό σήμερα ότι ένα μέρος του φυσικού κεφαλαίου μπορεί να υποκατασταθεί μέχρι ενός σημείου από άλλους συντελεστές, αλλά ένα σημαντικό μέρος του είναι απαραίτητο και αυστηρώς συμπληρωματικό των άλλων συντελεστών της παραγωγής, γεγονός το οποίο το καθιστά κρίσιμο. Με βάση την παραπάνω ανάλυση ο όρος βιώσιμη μεγέθυνση παρουσιάζεται από ένα μεγάλο αριθμό αναλυτών ως σχήμα οξύμωρο και επομένως η ανάπτυξη και όχι η μεγέθυνση πρέπει να είναι βιώσιμη.

Ο όρος ανάπτυξη αναφέρεται στους απαραίτητους κοινωνικοοικονομικούς μετασχηματισμούς οι οποίοι οδηγούν σε μια πιο επιθυμητή κατάσταση, δηλαδή σε μια διαδικασία, και όχι σε μία κατάσταση μιας συγκεκριμένης χρονικής στιγμής. Ως εκ τούτου, ο ορισμός της ανάπτυξης περιλαμβάνει όχι μόνον τους στόχους αλλά και τα μέσα με τα οποία θα επιτευχθούν οι στόχοι αυτοί. Ο όρος ανάπτυξη στηρίζεται σε ηθική βάση καθώς συμπεριλαμβάνει στόχους όπως η ισότητα και εμπεριέχει ποιοτικά και όχι μόνο ποσοτικά στοιχεία. Επομένως η ανάπτυξη δεν είναι δυνατόν να μετρηθεί ως χρηματική αξία και μόνον. Ως εκ τούτου ο όρος ανάπτυξη είναι πολύ πιο ευρύς από την οικονομική μεγέθυνση, περιλαμβάνοντας, όπως αναφέρουν και οι Pearce, Markandya και Barbier (1989), πέρα από την βιώσιμη και την κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη λαμβάνοντας υπόψη το φυσικό περιβάλλον.

Από τον ορισμό της ανάπτυξης προκύπτει ότι η μέτρησή της θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει έναν μεγάλο αριθμό δεικτών. Στην κατεύθυνση αυτή αναπτύχθηκαν στην δεκαετία του 1960 οι αποκαλούμενοι «κοινωνικοί δείκτες» ενώ αργότερα περιελήφθησαν και «περιβαλλοντικοί δείκτες» ενώ κατά την τελευταία δεκαετία γίνονται συστηματικές προσπάθειες για την ανάπτυξη κοινώς αποδεκτών «δεικτών βιώσιμης ανάπτυξης».

Σαν παράδειγμα, ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης του Αναπτυξιακού Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών (UNDP's Human Development Index (HDI)), περιλαμβάνει το

ποσοστό παιδικής θνησιμότητας, επίπεδο εκπαίδευσης και την αναμενόμενη διάρκεια ζωής, δείκτες οι οποίοι προσπαθούν να μετρήσουν το επίπεδο της ποιότητας ζωής. Αν και η κατάταξη των χωρών με βάση τον HDI διαφέρει από αυτήν με βάση το κατά κεφαλήν εισόδημα, κανείς δεν διατείνεται ότι η ποιότητα ζωής είναι ανεξάρτητη του επιπέδου του κατά κεφαλήν εισοδήματος, τουλάχιστον ως ένα βαθμό.

Η αποδοχή του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος ως ενός από τους βασικούς δείκτες ανάπτυξης κάνει επιτακτική την επίλυση των προβλημάτων μέτρησής του καθώς και την διεύρυνση της βάσης μέτρησης. Προβλήματα δημιουργούνται καθώς η μέτρηση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος βασίζεται στην αγοραία αξία των αγαθών και υπηρεσιών, και επομένως τα αγαθά και οι υπηρεσίες οι οποίες διακινούνται εκτός αγορών καθώς και οι κάθε λογής θετικές και αρνητικές εξωτερικότητες διαφεύγουν της μέτρησης.

Προς την κατεύθυνση αντιμετώπισης των προβλημάτων αυτών γίνεται συστηματική προσπάθεια από την οικονομική επιστήμη, και ειδικότερα από τον τομέα των οικονομικών του περιβάλλοντος. Ως κύριες κατευθύνσεις της προσπάθειας αυτής μπορούν να χαρακτηριστούν

(α) η εσωτερίκευση περιβαλλοντικών εξωτερικοτήτων, όπως η ρύπανση,

(β) η επανεκτίμηση της αξίας των περιβαλλοντικών υπηρεσιών οι οποίες ως εκ του δημοσίου χαρακτήρα τους είναι συστηματικά υποτιμημένες, και

(γ) η αντιμετώπιση των προβλημάτων τα οποία πηγάζουν από το γεγονός ότι πολλοί φυσικοί πόροι είναι ανοικτής πρόσβασης. Σημαντική είναι η συμβολή της βιβλιογραφίας σχετικά με το «πρασίνισμα» των Εθνικών Λογαριασμών.

Το «πρασίνισμα» έγκειται κυρίως στην εισαγωγή της μείωσης των φυσικών πόρων και της υποβάθμισης του περιβάλλοντος στους εθνικούς λογαριασμούς ως αρνητικά στοιχεία επένδυσης, καθώς και του υπολογισμού των περιβαλλοντικών υπηρεσιών ως θετικά στοιχεία κατανάλωσης.

Πέρα από την πρόοδο στην επίλυση των παραπάνω προβλημάτων μέτρησης του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος, η ανάπτυξη είναι όρος ευρύτερος της οικονομικής μεγέθυνσης την οποία βέβαια δεν αποκλείει. Η ανάπτυξη δεν μπορεί και δεν πρέπει να διαχωρίζεται εντελώς από την μεγέθυνση. Η ανάπτυξη των διαφόρων κοινωνιών θα πρέπει να υπαγορεύει το είδος και τον ρυθμό της επιθυμητής μεγέθυνσης.

Οι Pearce, Markandya και Barbier (1989) για παράδειγμα, θεωρούν ότι βιώσιμη κοινωνία

είναι αυτή η οποία αναγνωρίζει τα όρια της μεγέθυνσης του φυσικού της προϊόντος και ψάχνει για εναλλακτικούς τρόπους μεγέθυνσης. Η ανάπτυξη δεν περιορίζεται στην μέτρηση χρηματικών αξιών αλλά επεκτείνεται και σε εγγενείς αξίες.

Η διαδικασία προσδιορισμού της έννοιας της Οικονομικής Ανάπτυξης έχει συντελέσει στον εμπλουτισμό και την διεύρυνση του όρου ανάπτυξη. Διακινδυνεύοντας την υπεραπλούστευση, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η συζήτηση περί Βιώσιμης Ανάπτυξης διευρύνει την έννοια της ανάπτυξης στις εξής δύο κατευθύνσεις:

(α) η ανάπτυξη πρέπει να ιδωθεί με τον ευρύτερο δυνατό τρόπο συμπεριλαμβάνοντας μεταξύ άλλων κοινωνικά και περιβαλλοντικά θέματα και όχι μόνον οικονομικά, και

(β) η ανάπτυξη πρέπει να επιτυγχάνεται με τρόπο ώστε να μην μειώνει τις δυνατότητες των μελλοντικών γενεών ενώ συγχρόνως να διασφαλίζει την ενδογενεακή ισότητα.

Η διεύρυνση ως προς την πρώτη κατεύθυνση είναι φανερό ότι απαιτεί αλλαγές στην θεώρηση της οικονομίας ως ενός συστήματος κυκλικής ροής. Και αυτό γιατί ενώ η οικονομική έννοια της κυκλικής ροής υποθέτει ένα κλειστό θερμοδυναμικό σύστημα, η ολοκληρωμένη αντίληψη του κοινωνικού-οικολογικού και οικονομικού συστήματος αναφέρεται ξεκάθαρα σε ένα οικονομικό σύστημα ανοικτό προς και από το περιβάλλον. Η διεύρυνση προς την δεύτερη κατεύθυνση, απαιτεί την ενσωμάτωση της αξιολόγησης της ενδο και διαγενεακής ισότητας, δηλαδή την αξιολόγηση καθαρά ηθικών αξιών. Η εξάλειψη της φτώχειας στις αναπτυσσόμενες χώρες, και η μείωση των εισοδηματικών ανισοτήτων στις ανεπτυγμένες χώρες είναι επιβεβλημένες όχι μόνο στη βάση ηθικών αξιών αλλά και εξαιτίας των σημαντικών αρνητικών επιπτώσεων τις οποίες έχουν στο φυσικό περιβάλλον.

Σύμφωνα με την δεύτερη αυτή θεώρηση, η ενδογενεακή ισότητα προβάλλει ως προϋπόθεση για την διαγενεακή ισότητα. Μείωση της αποτελεσματικότητας για χάρη της ισότητας στατικά μπορεί να αποβεί προς όφελος της διεύρυνσης των δυνατοτήτων ανάπτυξης διαχρονικά. Η εξασφάλιση ίσων ευκαιριών στις επόμενες γενιές χρειάζεται περαιτέρω διασαφήνιση η οποία προς το παρόν επιστρέφει στο ερώτημα σχετικά με το εάν το φυσικό κεφάλαιο είναι συμπληρωματικό ή υποκατάστατο των άλλων συντελεστών παραγωγής.

1.7 ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Σύμφωνα με το άρθρο 24 του Συντάγματος «η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού

περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξη του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας».

Ο νόμος 1650/1986 είναι ο βασικός νόμος για το περιβάλλον στην χώρα μας. Ορίζει την προστασία του περιβάλλοντος ως απαραίτητη προϋπόθεση «ώστε ο άνθρωπος, ως άτομο και ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, να ζει σε ένα υψηλής ποιότητας περιβάλλον μέσα στο οποίο προστατεύεται η υγεία του και εννοείται η ανάπτυξη της προσωπικότητάς του» - αλλά και ως: «θεμελιώδες και αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής και αναπτυξιακής διαδικασίας και πολιτικής».

Η προστασία του περιβάλλοντος και η ενσωμάτωσή του στις επί μέρους πολιτικές αποτελεί βασική υποχρέωση των κρατών μελών της ΕΕ βάσει του άρθρου 2 της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Στο άρθρο αναφέρεται μεταξύ άλλων ότι «η Κοινότητα έχει ως αποστολή να προάγει την αρμονική, ισόρροπη, και αειφόρο ανάπτυξη, υψηλό επίπεδο προστασία και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος».

Σύμφωνα με το άρθρο 6 της Συνθήκης καθορίζεται ότι: «οι απαιτήσεις της περιβαλλοντικής προστασίας πρέπει να ενταχθούν στον καθορισμό και την εφαρμογή των κοινοτικών πολιτικών και δράσεων ιδίως προκειμένου να προωθηθεί η αειφόρος ανάπτυξη».

Παράλληλα, η κοινοτική νομοθεσία αποτελείται από οδηγίες και κανονισμούς που διέπουν κρίσιμα ζητήματα όπως το φυσικό περιβάλλον, οι υδάτινοι πόροι, η ατμοσφαιρική ρύπανση, η κλιματική αλλαγή, ο θόρυβος, τα απόβλητα, τα χημικά, οι μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων, το δικαίωμα πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφόρηση και η βιομηχανική ρύπανση¹.

Η ευρωπαϊκή περιβαλλοντική νομοθεσία αποτελεί ένα από τα πλέον δυναμικά και σύγχρονα συστήματα για την προστασία του περιβάλλοντος σε παγκόσμιο επίπεδο. Η Ελλάδα έχει υποχρέωση όχι μόνο να ενσωματώνει στο εθνικό της δίκαιο και να εφαρμόζει τις Ευρωπαϊκές Οδηγίες, αλλά και να συμμετέχει ενεργά σε όλες τις διαδικασίες για την περαιτέρω νομική και θεσμική ενίσχυση της προστασίας του περιβάλλοντος.

Το Συνέδριο του ΟΗΕ για το Ανθρώπινο Περιβάλλον στη Στοκχόλμη το 1972, το Συνέδριο του ΟΗΕ για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη στο Ρίο ντε Τζανέιρο το 1992, και η Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για την Αειφόρο Ανάπτυξη στο Γιохάνεσμπουργκ το 2002

---

¹ Άρθρα 174-176 της Συνθήκης για την ΕΕ

αποτελούν ορόσημα της ανάπτυξης και ωρίμανσης του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου. Μέσα από αυτές τις διασκέψεις τέθηκαν οι βάσεις και αρχές του περιβαλλοντικού δικαίου, οδηγώντας στην σύναψη πολλών περιβαλλοντικών συμβάσεων οι οποίες φέρουν δεσμευτικές διατάξεις, αλλά και διεθνών οργανισμών για να συντονίζουν τις αυξανόμενες ανάγκες που χαρακτηρίζουν την περιβαλλοντική προστασία.

Η σύμβαση για τη διεθνή εμπορία απειλούμενων ειδών πανίδας και χλωρίδας (CITES, 1973) και την ίδρυση του Περιβαλλοντικού προγράμματος του ΟΗΕ (UNEP), η Σύμβαση-Πλαίσιο του ΟΗΕ για τις Κλιματικές Αλλαγές, καθώς και η Σύμβαση για την Βιοποικιλότητα και η Επιτροπή Αειφόρου Ανάπτυξης του ΟΗΕ (CSD) που συμφωνήθηκαν στη Διάσκεψη του Ρίο το 1992 είναι τα πιο χαρακτηριστικά προϊόντα των διεργασιών για την επίτευξη διεθνούς περιβαλλοντικής νομοθεσίας.

Παρά την ύπαρξη μηχανισμών παρακολούθησης της συμμόρφωσης των κρατών μερών, οι πιέσεις που μπορούν να ασκήσουν είναι περιορισμένες, καθώς οι διεθνείς σχέσεις συνεχίζουν να βασίζονται στην έννοια της εθνικής κυριαρχίας. Όμως τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο ΕΕ υπάρχει μία γενική τοποθέτηση υπέρ της συμμόρφωσης με τις διεθνείς απαιτήσεις.

Η Ελλάδα δεν μένει ανεπηρέαστη την παγκόσμια περιβαλλοντική κρίση. Η Ελλάδα από τη σύσταση του πρώτου ανεξάρτητου ελληνικού κράτους και ύστερα ακολουθεί σε γενικές γραμμές μια συνεπή πορεία που συναρτάτε άρρηκτα με την πολιτική και αξιολογική θεώρηση των κρατών του αναπτυσσόμενου δυτικού κόσμου².

Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από έντονη, συχνά ανεξέλεγκτη πολεοδομική δραστηριότητα και ραγδαία οικονομική ανάπτυξη, με ανυπολόγιστο κόστος ως προς το φυσικό περιβάλλον και την ποιότητα ζωής του πολίτη³.

Εξετάζοντας τους περιβαλλοντικούς δείκτες της ΕΕ, αλλά και παγκοσμίως αντιλαμβάνομαι, ότι η Ελλάδα έχει τη τελευταία θέση στις περιβαλλοντικές επιδόσεις και κατ' επέκταση στην περιβαλλοντική πολιτική. Σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία, η Ελλάδα καταλαμβάνει την 11η χειρότερη θέση ανάμεσα στις 148 χώρες που εξετάστηκαν όσον

---

² Παπαδημητρίου Ε.,(2006), Περιβαλλοντική πολιτική και οικολογική κρίση, 2006, σ. 283 επ.

³ WWF, Living Planet Report, 2008, σ. 14. Βλ. επίσης Yale Center for Environmental Law and Policy, Yale University / Center for International Earth Science Information, Columbia University / World Economic Forum, Geneva, Switzerland / Joint Research Centre of the European Commission, Ispra, Italy: Environmental Performance Index, 2008, (<http://www.epi.yale.edu/Home>,<http://www.epi.yale.edu/Greece>)

αφορά το οικολογικό της αποτύπωμα σε σχέση με τους φυσικούς όρους που καταναλώνει κατά μέσο όρο. Το οικολογικό στίγμα των Ελλήνων είναι υπερδιπλάσιο του παγκόσμιου μέσου όρου με ότι αυτό συνεπάγεται για την ποιότητα ζωής και το φυσικό περιβάλλον.

Στην Ελλάδα οι μεγαλουπόλεις μαστίζονται από υπερβολικές εκπομπές καυσαερίων και άλλων ρύπων, άναρχη δόμηση, έλλειψη πρασίνου, ανεξέλεγκτη διαχείριση αποβλήτων, αλόγιστη ενεργειακή σπατάλη. Από την άλλη πλευρά, η αγροτική ύπαιθρος πάσχει από ερημοποίηση εδαφών λόγω υπερβολικής χρήσης λιπασμάτων, επιλογής ακατάλληλων καλλιεργειών, υπερεξάντληση ή μόλυνση του υδροφόρου ορίζοντα και γενικότερη παραμέληση στην εφαρμογή εξορθολογισμένης γεωργικής πολιτικής. Η πρωτοφανής οικολογική καταστροφή που προκάλεσαν οι πυρκαγιές του Ιουλίου και Αυγούστου 2007, όπως ο οικονομικός μαρασμός των πληττόμενων περιοχών, η διάβρωση του εδάφους, οι πλημμύρες, υπενθύμισαν ως ένα βαθμό το ξεχασμένο από μεγάλο τμήμα της αρμόδιας διοίκησης και των πολιτών, αλλά διαχρονικό έλλειμμα της ελληνικής περιβαλλοντικής πολιτικής.

Αλλά και πέρα από τα εγχώρια προβλήματα, οι παγκόσμιες διαστάσεις της οικολογικής κρίσης πλήττουν ήδη καίρια την οικονομία της χώρας. Αφενός, η μείωση των παγκόσμιων αποθεμάτων των ενεργειακών και άλλων πρώτων υλών, όπως π.χ. το πετρέλαιο κ.α., λόγω της υπερεκμετάλλευσης τους, που συνοδεύεται με καλπάζουσα αύξηση των αγοραίων τιμών τους, επιβαρύνει την οικονομία της χώρας, αφού η Ελλάδα εξαρτάται σχεδόν απόλυτα από τη χρήση τους. Αφετέρου, οι κλιματικές αλλαγές ως απόρροια του φαινομένου του θερμοκηπίου επηρεάζουν, όπως είναι ενόητο έντονα τη χώρα. Ήδη έχει παρατηρηθεί ασυνήθιστη αύξηση της έντασης και της συχνότητας των ακραίων καιρικών φαινομένων, όπως οι καύσωνες, και οι τοπικές καταιγίδες, αλλά και αύξηση της μέσης θερμοκρασίας των ελληνικών θαλασσών και της ατμόσφαιρας⁴.

Παρά τα ήδη δυσάρεστα αποτελέσματα της περιβαλλοντικής υποβάθμισης και τις δυσοίωνες επιστημονικές προβλέψεις για το μέλλον, η ελληνική Πολιτεία και ο Έλληνας πολίτης δε δείχνουν να αντιλαμβάνονται το μέγεθος του προβλήματος και να αναλαμβάνουν με πράξεις τις ευθύνες, που τους αναλογούν έναντι του προβλήματος. Η περιβαλλοντική

---

⁴ Λυπρίδης Γ.,(2004), *Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Η εναλλακτική τεχνολογία για ένα αιεφόρο μέλλον*, Ν+Φ, [http:// www.nomosphysis.org.gr](http://www.nomosphysis.org.gr) Σχετικά με τις κλιματικές αλλαγές στην Ελλάδα: Ακύλας Ε., Λυκούδης Σ., Λάλας Δ.,(2007), «Κλιματική αλλαγή στον ελλαδικό χώρο», Αστεροσκ. Αθηνών

πολιτική της χώρας φαίνεται να πάσχει από έλλειψη μακροπρόθεσμου συστηματικού σχεδιασμού και οράματος⁵.

Σε μια προσπάθεια να εντοπιστούν οι ευθύνες της ελληνικής Πολιτείας και του Έλληνα πολίτη απέναντι στην περιβαλλοντική κρίση, αλλά και να «φωτιστούν» πιθανά μονοπάτια διεξόδου από αυτή επιχειρείται η καταγραφή ορισμένων βασικών εκφάνσεων του περιβαλλοντικού ελλείμματος της Ελλάδας, οι οποίες οδηγούν τελικά στα βαθύτερα αίτια αυτού, δηλ. στην ασυνεπή στάση της Πολιτείας και του πολίτη απέναντι στο πρόβλημα της οικολογικής κρίσης.

1.8 ΕΚΦΑΝΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΥ

ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΟΣ

Στην Ελλάδα, από τις αρχές της δεκαετίας του 70, τα περιβαλλοντικά προβλήματα είχαν αρχίσει να διογκώνονται, το ζήτημα του περιβάλλοντος για το ελληνικό κράτος συνέχισε να αποτελεί ζήτημα χαμηλής προτεραιότητας⁶. Είναι χαρακτηριστική για την περίπτωση της Ελλάδας σε σύγκριση με τα 15 κράτη-μέλη της ΕΕ - πριν τη διεύρυνση - η καθυστέρηση με την οποία το κοινό αγαθό «περιβάλλον» εγγράφηκε στην ημερήσια πολιτική και διοικητική διάταξη της χώρας ως πρόβλημα προς διευθέτηση. Μόλις στις αρχές τις δεκαετίας του '90, παρατηρείται με διστακτικά βήματα κάποια πρόοδος προς την ανάδειξη του περιβάλλοντος ως πολιτικού ζητήματος. Η εν λόγω πρόοδος - ασχέτως της περιορισμένης αναποτελεσματικότητας της σηματοδοτείται σε γενικές γραμμές με την αναδιοργάνωση των τοπικών υπηρεσιών περιβάλλοντος σε νομαρχιακό επίπεδο και τη θεσμοθέτηση της παρουσίας του ΥΠΕΧΩΔΕ στους ΟΤΑ⁷.

Σύμφωνα με τον ΥΠΕΧΩΔΕ, στην Ελλάδα γίνεται κακή διαχείριση σε σχέση με τη κατανομή των πόρων στα περιβαλλοντικά έργα, όπως για παράδειγμα στην προστασία των

---

⁵ Βλ. ενδεικτ. WWF-Ελλάς, Δεσμεύσεις χωρίς εφαρμογή, Έκθεση Ιούλιος 2007, σ. 1 επ., ΙΣΤΑΜΕ, Η κατάσταση του περιβάλλοντος στην Ελλάδα, Ετήσιος Απολογισμός, Απρ. 2007, σ. 1 επ.

⁶ Plessas D.,(1980), The social costs of air pollution in the greater Athens region, Athens

⁷ ΥΑ 84498/2579/13.12.1990, Κ Σπανού, Δημόσια Διοίκηση και Περιβάλλον στο έργο: Κ. Σκούρτος / Κ. Σοφούλης, Η Περιβαλλοντική Πολιτική στην Ελλάδα, Αθήνα, 1995, σ. 121.

υπόγειων υδροφορέων από υφαλμύρωση στην αργολική πεδιάδα, στο Λαύριο κ.α., το δίκτυο αποχέτευσης αστικών κέντρων και η σύνδεσή του με εγκαταστάσεις βιολογικού καθαρισμού.

Είναι βασικό ότι στην Ελλάδα και σε σχέση με τη περιβαλλοντική πολιτική της χώρας, υπάρχει μια ευρύτερη κακή διαχείριση, η πολιτεία φαίνεται ν' το αντιμετωπίζει ως δευτερεύουσας σημασίας. Στις 19 από τις 27 χώρες της Ε.Ε, υπάρχει Υπουργείο περιβάλλοντος, ανά καμία χώρα δε συστεγάζει το τελευταίο με τη διαχείριση των δημοσίων έργων⁸.

Στην Ελλάδα αυτή η φιλοσοφία που υπάρχει στις υπόλοιπες χώρες δε φαίνεται να γίνετε αποδεκτή, αντίθετα η ενασχόληση με το περιβάλλον είναι δευτερεύουσας σημασίας και λειτουργεί ως εφήμερος κατευνασμός αντιδράσεων.

Ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας του ελληνικού διοικητικού συστήματος, η κακοδιοίκηση, ο κατακερματισμός της τοπικής αυτοδιοίκησης, η διαπλοκή οικονομικών συμφερόντων στην κρατική λειτουργία δεν ευνόησαν την εκδήλωση μιας αποφασιστικής προσπάθειας για τη δημιουργία της απαραίτητης για την αποτελεσματική προστασία του περιβάλλοντος διοικητικής υποδομής⁹.

Είναι γεγονός στις μέρες μας, ότι ο θεσμικός τομέας του περιβάλλοντος λόγω της παγκόσμιας κρισιμότητας του, διέπεται από ταχύτατες εξελίξεις. Αυτό επιτάσσει την ανάγκη για θέσπιση σαφούς, ευέλικτης και προσαρμοσμένης στη σύγχρονη πραγματικότητα νομοθεσίας.

Ο Έλληνας νομοθέτης, εγκλωβισμένος στη διοικητική γραφειοκρατία και σε διαμάχες αντίπαλων συμφερόντων, αποδεικνύεται δυσκίνητος στην παραγωγή αποτελεσματικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας, αλλά και στην ενσωμάτωση της σύγχρονης διεθνούς και κοινοτικής νομοθεσίας στην εσωτερική έννομη τάξη. Παρατηρείται ότι στην Ελλάδα οι ενέργειες του κράτους για την προστασία του περιβάλλοντος βασίζονται σε πολλές περιπτώσεις σε νομικούς κανόνες που είναι είτε αόριστοι είτε φαινομενικά άσχετοι με το ειδικό περιβαλλοντικό ζήτημα που καλούνται να ρυθμίσουν, είτε συνάγονται από άλλους νομικούς κανόνες¹⁰.

Ο μοναδικός νόμος σήμερα που επιχειρεί να αντιμετωπίσει περιβαλλοντικά ζητήματα

⁸ Γ. Ελαφρός/Γ. Λιάλιος, Ο χάρτης των οικολογικών εγκλημάτων, Καθημερινή, 29.07.2007, σ. 9.

⁹ Παπαδημητρίου Ε., οπ.π., 2006 σ. 291 επ.

¹⁰ Ρίζος Σ.,(2007), Ελεγκτικοί μηχανισμοί στην Ελλάδα για την εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, στο έργο: Γ. Παπαδημητρίου, Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου, Αθήνα-

από συνολική άποψη, έστω και με θέσπιση γενικών διατάξεων, είναι ο «νόμος-πλαίσιο για την προστασία του περιβάλλοντος 1650/86». Ενδεικτικό όμως της μη ικανοποιητικής υλοποίησης του αποτελεί το γεγονός, ότι ενώ για την πρόσφορη εξειδίκευση και αποτελεσματική εφαρμογή του εκτιμάται ότι απαιτείται η έκδοση περίπου 14 Προεδρικών Διαταγμάτων, 4 Πράξεων Υπουργικού Συμβουλίου και 50 Υπουργικών Αποφάσεων, μέχρι σήμερα ελάχιστος αριθμός αυτών έχει τεθεί σε ισχύ¹¹. Στις μέρες μας όμως, πάνω από 2 δεκαετίες από τη θέσπιση του, και παρά τις αποσπασματικές τροποποιήσεις που έχει υποστεί, ιδίως με έκδοση διάφορων ΚΥΑ, δικαιολογημένα θεωρείται παρωχημένος και απαιτείται ο εκβάθρων εκσυγχρονισμός του¹².

Η ελληνική περιβαλλοντική νομοθεσία πάσχει και από έλλειψη πρόσφορων, αποτελεσματικών, διοικητικών και κυρίως ποινικών κυρώσεων σε βάρος του εκάστοτε περιβαλλοντικού παραβάτη. Το ελληνικό δίκαιο κυρώσεων δεν ανταποκρίνεται στη σοβαρότητα των σύγχρονων περιβαλλοντικών κινδύνων¹³.

Συμβαίνει συχνά στην ελληνική έννομη τάξη, οι περιβαλλοντικές διατάξεις να κατοχυρώνουν επαρκώς την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά μόνο από την πλευρά της γραμματικής του διατύπωσης και όχι στην πράξη¹⁴.

Με αυτόν τον τρόπο, αφενός η Ελλάδα δείχνει να συμμορφώνεται με τις κοινοτικές επιταγές αποκομίζοντας πρόσκαιρα οφέλη σε πολιτικό και διπλωματικό επίπεδο, αφετέρου η πρακτική αυτή λειτουργεί μεσοπρόθεσμα και ως ένα βαθμό κατευναστικά απέναντι στο μέσο κοινωνικό και δικαιοϊκό αίσθημα.

Στην πραγματικότητα όμως πρόκειται για μια επίπλαστη συμμόρφωση σε επιταγές περιβαλλοντικού δικαίου, που περιορίζεται σε στενά τυπικά πλαίσια. Έτσι, στην πράξη, πλήθος περιβαλλοντικών διατάξεων αδυνατούν να υλοποιηθούν ή εφαρμόζονται πλημμελώς, εξαιτίας της ανετοιμότητας της αρμόδιας διοίκησης¹⁵.

Ενδεικτικό παράδειγμα, που προδίδει την αδυναμία της πολιτικής βούλησης για επιβολή

Κομοτηνή 2007, σ. 27

¹¹ Χλέπας Ν.-Κ. / Μέρτζιου Ε.,(1996), Οδηγός του πολίτη για την προστασία του περιβάλλοντος, 1996, σ. 23.

¹² Ρίζος Σ.,(2007), Ελεγκτικοί μηχανισμοί στην Ελλάδα για την εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, στο έργο: Γ. Παπαδημητρίου, Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου, Αθήνα-Κομοτηνή,σ. 27

¹³ Τάχος Α.,(2006), Η περιφρόνηση του Συντάγματος. Η περίπτωση της μη προστασίας του περιβάλλοντος, ΝκΦ 1998, σ. 283, σ. 129

¹⁴ Τάχος Α., οπ.π., 2006, σ. 211 επ, ο ίδιος, ΝκΦ 1998, σ. 285 επ.

των νόμων αλλά και τη δύναμη των συμφερόντων που επηρεάζουν προς αυτή την κατεύθυνση, αποτελεί η περίπτωση του π.δ. 267/98 (ΦΕΚ Α'195 21.8.98, Διαδικασία χαρακτηρισμού και κατεδάφισης νέων αυθαιρέτων κατασκευών)¹⁶.

Ο νόμος αυτός και άλλοι συναφείς με αυτόν έχει υποπέσει σε σχετική αχρησία. Οι εκάστοτε Κυβερνήσεις από το 1974 έως σήμερα έχουν ψηφίσει τουλάχιστον 16 νομοσχέδια σχετικά με νομιμοποιήσεις αυθαιρέτων κτισμάτων, με πρόσφατο παράδειγμα το ν. 3127/2003 «για την Κτηματογράφηση και το Εθνικό Κτηματολόγιο», που θέτει εντός σχεδίου πόλεως χιλιάδες στρέμματα καταπατημένων εκτάσεων. Ελληνική νομοθετική «πρωτοτυπία» αποτελεί και η εισαγωγή νόμου, που επιτρέπει, υπό όρους, την εκτός σχεδίου δόμηση, αλλά και οι νόμοι που επιτρέπουν τη μεταφορά συντελεστή δόμησης (ν. 880/1979, ν. 2145/1993, ν. 2300/1995), οι οποίοι δημιουργούν προβλήματα στην προστασία του οικιστικού περιβάλλοντος¹⁷.

Από την άλλη η ανυπαρξία σχετικού θεσμικού πλαισίου είχε ως αποτέλεσμα την απροκάλυπτη έξαρση παράνομων καταπατήσεων δημοσίων ή και ιδιωτικών κτημάτων, την παράνομη μεταβολή χρήσεων γης και εν γένει την εμπορευματοποίηση της δημόσιας γης¹⁸. Σήμερα, εκτιμάται ότι κατά ετήσιο μέσο όρο χτίζονται στην Ελλάδα περίπου 20.000 νέα αυθαίρετα κτίσματα. Υπολογίζεται δε, ότι πάνω από το 1/3 του συνόλου των κατοικιών στον ελλαδικό χώρο είναι αυθαίρετες ή έχουν υποπέσει σε σοβαρές πολεοδομικές παραβάσεις¹⁹.

Μεγάλο πρόβλημα αποτελεί η μείωση πρασίνου στα μεγάλα αστικά κέντρα αυτό αναπτύσσετε ως γεγονός με μια συνεχής και γεωμετρική πρόοδο. Είναι χαρακτηριστικό, ότι στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη αντιστοιχούν κατά μέσο όρο περίπου 2,6 τ.μ. πρασίνου ανά

---

¹⁵ Καράκωστας Ι., οπ.π., 2006, σ. 516 επ.

¹⁶ Φατούρος Γ.,(2007), Η γεωργία ρυπαίνει και εξαντλεί βάνουσα τις λίμνες, Οίκο της Καθημερινής, τεύχ. 54, Μάρτιος 2007, σ. 16 επ.

¹⁷ ΣτΕ 4573, 6070/1996, που έκριναν εν τέλει αντισυνταγματικές τις διατάξεις ΜΣΔ του ν. 2300/1995. Δ. Καραβέλλας, Ισχυρή κοινωνία των πολιτών ως εγγυητής της περιβαλλοντικής νομιμότητας, στο έργο: Γ. Παπαδημητρίου, (επιμ.), Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου, Αθήνα-Κομοτηνή 2007, σ. 15.

¹⁸ Χ. Τσόγκας, Εθνικό Κτηματολόγιο. Σκέψεις σχετικά με τη στάση που ακολουθεί το Δημόσιο στην κτηματολογική διαδικασία και ιδίως κατά τη διόρθωση εσφαλμένης πρώτης εγγραφής στα κτηματολογικά βιβλία, Σνήγορος 2004, σ. 485-487, Π. Ματθαίου, Κριτική θεώρηση του νέου θεσμικού πλαισίου για το Εθνικό Κτηματολόγιο, ΠερΔικ 1998, σ. 316-328.

Δ. Καραβέλλας, οπ.π., 2007, σ. 15, Χ. Τζαναβάρα, Περιβάλλον: Οι 5 μεγάλες πληγές, Ελευθεροτυπία, 5.6.2007, σ. 5.

¹⁹ Τάχος Α.,(2006) Αυθαίρετα κτίσματα προ του έτους 1980 - Νομιμοποίηση, Αρμεν, σ. 151-166, Μιχαήλ Γ.,(2007), Ο σημερινός πολιτισμός της καταναλωτικής κοινωνίας, Ν+Φ, Οκτώβριος 2007,

κάτοικο, αναλογία που θεωρείται από τις χαμηλότερες σε διεθνές επίπεδο²⁰.

Η αποτέφρωση περίπου 50.000 στρεμμάτων του δάσους της Πάρνηθας το καλοκαίρι του 2007 από τα οποία τα 25.000 βρίσκονταν στον πυρήνα του Εθνικού Δρυμού (η συνολική έκταση του πυρήνα του Εθνικού Δρυμού ανέρχεται σε 38.000 στρέμματα), αλλά και τμήματος του δάσους του Υμηττού, έχει επιδεινώσει ακόμα περισσότερο την ήδη βεβαρημένη κατάσταση. Με δεδομένο το σπουδαίο ρόλο του πρασίνου (απορρόφηση ρύπανσης, διατήρηση βιοκλιματικών συνθηκών, ψυχαγωγία) στην ποιότητα ζωής των κατοίκων, οι συνέπειες από την έλλειψη του αναμένονται εντονότερες τα επόμενα χρόνια, αν δε ληφθούν αποφασιστικά μέτρα ενίσχυσης του²¹.

Σήμερα η Ελλάδα αναγκάζεται με καθυστέρηση και αφού μεσολάβησε η παραπομπή της στο ΔΕΚ²² να ενσωματώσει την Οδηγία 2001/42/ΕΚ «σχετικά με τη στρατηγική εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων», με την ΚΥΑ 107017 ΦΕΚ Β΄ 1225/5.9.2006 «Εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων, σε συμμόρφωση με τις διατάξεις της οδηγίας 2001/42/ΕΚ». Πρόκειται όμως για μια τυπική ενσωμάτωση της εν λόγω Οδηγίας. Κατ' αρχήν το πεδίο εφαρμογής της είναι περιορισμένο αντίθετα με το πνεύμα της Οδηγίας, ενώ υπάρχει ασαφής σχέση ανάμεσα στις διατάξεις της Οδηγίας ΣΠΕ με την παλαιότερη εθνική νομοθεσία ως προς τους όρους των ΜΠΕ, που προκαλούν σύγχυση²³. Παράλληλα, ο ν. 3010/2002 «περί εναρμόνισης του ν. 1650/1986 με τις Οδηγίες 97/11 και 96/61 ΕΕ, διαδικασία οριοθέτησης και ρυθμίσεις θεμάτων για τα υδατορέματα και άλλες διατάξεις» αποδεικνύεται στην πράξη ασαφής και δυσεφάρμοστος, καθώς παραπέμπει τη ρύθμιση ουσιαδών ζητημάτων της διαδικασίας έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, όπως ο τρόπος δημοσιοποίησης, η κατάταξη και οι προδιαγραφές έργων, οι αμοιβές, σε έκδοση ΚΥΑ και όχι σε διατάξεις αυξημένης τυπικής ισχύος²⁴.

²⁰ Βλ. ενδεικτ. Γ. Ζαβιτσάνου, Μ. Ντάνου, περιοδ. Οίκο της Καθημερινής, Μάιος 2008, τ. 68 σ. 13 επ.

²¹ Ελαφρός Γ. / Λιάλιος Γ., οπ.π., Καθημερινή, 29.07.2007, σ. 9 επ., Γ. Ζαβιτσάνου, Μ. Ντάνου, περιοδ. Οίκο της Καθημερινής, Μάιος 2008, τ. 68 σ. 13 επ.

²² Υποθ. C-68/06 για μη μεταφορά στο εθνικό δίκαιο της Οδηγίας 2001/42/ΕΚ.

²³ Θ. Εκμετζόγλου-Newson, Η οδηγία 2001/42/ΕΚ σχετικά με την εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων, ΠερΔικ 2006, σ. 73 επ., WWF-Ελλάς, οπ.π., 2007, σ. 5 επ.

²⁴ Θ. Νάντσου, οπ.π., 2007, σ. 37.

1.9 ΤΟ ΔΙΚΤΥΟ NATURA

Ένα ακόμα αποτέλεσμα της αυθαίρετης οικιστικής ανάπτυξης είναι η συρρίκνωση της εγχώριας βιοποικιλότητας, η οποία σημειωτέων θεωρείται από τις πλουσιότερες στον κόσμο, ειδικότερα σε ότι αφορά την ελληνική χλωρίδα. Εκτιμάται, ότι μόνο τα τελευταία 100 χρόνια έχουν εξαφανιστεί εντελώς πάνω από 150 είδη φυτών, ενώ περίπου το 40% των θηλαστικών, το 13% των πτηνών και το 25% των ψαριών της χώρας απειλούνται σοβαρά με εξαφάνιση. Επίσης, μόνο τα τελευταία 40 χρόνια εκτιμάται ότι το 60% των υγροτόπων της Β. Ελλάδας έχουν χαθεί, ενώ σήμερα περίπου 50% των ελληνικών υγροτόπων αργοπεθαίνει. Διεθνούς σημασίας προστατευμένοι από τη συνθήκη Ramsar υγρότοποι, όπως ο Αμβρακικός, ο Στρυμόνας, ο Νέστος, το Δέλτα του Έβρου, οι λίμνες Βιστωνίδα, Μικρή Πρέσπα, Βόλβη-Κορώνεια, η λιμνοθάλασσα του Μεσολογγίου, το Κοτύχι κ.α. είναι υποβαθμισμένες σε ανησυχητικό βαθμό²⁵. Παρόλα αυτά το Κράτος και ο πολίτης δε φαίνεται να έχουν λάβει σοβαρά υπόψη τους ούτε το μέγεθος του προβλήματος, ούτε τη σημασία του σπάνιου εγχώριου φυσικού πλούτου, που καλούνται να διαχειριστούν. Η συστηματική επιστημονική έρευνα εξάλλου της ελληνικής βιοποικιλότητας είναι πολύ περιορισμένη²⁶.

Παρά τους δικαστικούς αγώνες για την προστασία του δάσους είναι γεγονός, ότι σήμερα η καταπατημένη δημόσια γη, μεγάλο μέρος της οποίας είναι δασική, υπολογίζεται στα 3,5 εκατ. στρέμματα. Η υποβάθμιση της προστασίας των δασών από την Πολιτεία αντανακλάται και στην πολυδιάσπαση των αρμοδιοτήτων σε σχέση με το συντονισμό της δασικής προστασίας, αλλά και στις σοβαρές ελλείψεις των δασικών υπηρεσιών σε ανθρώπινο δυναμικό και επαρκή εξοπλισμό. Οι ελλείψεις αυτές έγιναν εξάλλου αντιληπτές στις πρωτοφανείς πυρκαγιές του καλοκαιριού του 2007, όταν δεκάδες άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους και πάνω από 2,5 εκατομμύρια στρέμματα από τα οποία περίπου 300.000 ανήκουν σε προστατευμένες περιοχές του δικτύου Natura 2000 κάηκαν. Το γεγονός, ότι η Ελλάδα κατέχει έναν από τους μεγαλύτερους στόλους κατασβεστικών αεροσκαφών στην Ευρώπη, δεν είναι

²⁵ O.E.C.D. (Organization for Economic Co-Operation and Development), Environmental Performance Reviews, Greece 2000, σ. 187 επ., W. Burgbacher/P. Brasse, Der Umweltschutz in Griechenland vor dem Beitritt zur EG 1977, σ. 207 επ.

²⁶ Ελαφρός Γ. / Λιάλιος Γ., οπ.π., Καθημερινή, 29.07.2007, σ. 9 επ., Χ. Τζαναβάρα, οπ.π., Ελευθεροτυπία, 5.6.2007, σ. 9 επ.

ικανό να αντισταθμίσει τις ανωτέρω οργανωτικές ελλείψεις²⁷.

Η απουσία ολοκληρωμένου περιβαλλοντικού σχεδιασμού σε σχέση με την οριοθέτηση, προστασία, διαχείριση και ανάδειξη των Εθνικών Δρυμών και βιοτόπων του δικτύου Natura 2000 και των υδροβιοτόπων που υπάγονται στη συνθήκη Ramsar, εκθέτει τη χώρα απέναντι στη διεθνή και ευρωπαϊκή κοινότητα. Το σχετικό θεσμικό πλαίσιο δεν εφαρμόζεται ικανοποιητικά. Παρά την πρόβλεψη του άρθρου 15 ν. 2742/99 «χωροταξικός σχεδιασμός και αιεφόρος ανάπτυξη και άλλες διατάξεις» για σύσταση Φορέων Διαχείρισης των Προστατευμένων Περιοχών (ΦΔΠΠ), οι περισσότερες (13) από τις 27 προστατευμένες περιοχές του δικτύου Natura 2000 δε διαθέτουν ακόμη ολοκληρωμένο θεσμικό πλαίσιο προστασίας, καθώς δεν έχει συσταθεί ο Φορέας Διαχείρισης τους. Αλλά και οι υφιστάμενοι Φορείς Διαχείρισης δεν είναι άμοιροι προβλημάτων. Σε γενικές γραμμές αντιμετωπίζουν σοβαρά οργανωτικά προβλήματα, καθώς μεταξύ άλλων εκκρεμεί η στελέχωση τους με εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό, ενώ σε πολλές περιπτώσεις δε διαθέτουν την απαραίτητη υλικοτεχνική υποδομή, ώστε να επιτελέσουν αποτελεσματικά το έργο τους²⁸.

Οι διαδοχικές παραπομπές της χώρας στο ΔΕΚ από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή: τον Μάρτιο του 2007 για παραβίαση της Οδηγίας για τα άγρια πτηνά 79/409/ΕΟΚ²⁹ και τον Ιούνιο του 2007 για παραβίαση της κοινοτικής νομοθεσίας στα ζητήματα διαχείρισης και προστασίας των βιοτόπων του συστήματος Natura 2000 και συγκεκριμένα της Οδηγίας των Οικοτόπων 92/43/ΕΟΚ επιβεβαιώνουν την ανεπαρκή άσκηση πολιτικής στο ζήτημα προστασίας της βιοποικιλότητας και των βιοτόπων³⁰.

Μετά από εξέταση του επιπέδου ενσωμάτωσης της Οδηγίας των Οικοτόπων (Οδ. 92/43/ΕΟΚ), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ζήτησε από την Ελλάδα να βελτιώσει τη σχετική νομοθεσία, ώστε να καλύπτει τα άρθρα 6.4 και 12 και την αναφορά στο Παράρτημα IV της Οδηγίας σχετικά με τη διαχείριση των περιοχών Natura και την προστασία των ειδών

²⁷ WWF-Ελλάς, Δεσμεύσεις χωρίς εφαρμογή, Ιούνιος 2008, σ. 28 επ., Γ. Κασσιμάτης, Σκέψεις καμένης γης, Νόμος+Φύση, Ιούλιος 2007, αναδημοσίευση από: εφημ. Το Βήμα, 15.07.2007, σ. Α24., Θ. Νάντσου, Αποτίμηση της εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας στην Ελλάδα, στο έργο: Γ. Παπαδημητρίου, (επιμ.), Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου, Αθήνα-Κομοτηνή 2007, (σ. 33) σ. 41 επ., Γ. Ελαφρός/Γ. Λιάλιος, οπ.π., Καθημερινή, 29.07.2007, σ. 9, Έρευνα του Ριζοσπάστη, Εμπρηστική «σκυταλοδρομία», ιστοσ. Ριζοσπάστη 01.07.2007, www.rizospastis.gr, Ι. Φωτιάδη, περιοδ. Οίκο της Καθημερινής, Μάιος 2008, τ. 68 σ. 28 επ..

²⁸ WWF-Ελλάς, Δεσμεύσεις χωρίς εφαρμογή, Ιούνιος 2008, σ. 26.

²⁹ WWF-Ελλάς, οπ.π., 2007, σ. 15 επ.

³⁰ WWF-Ελλάς, οπ.π. 2007, σ. 15 επ., ΙΣΤΑΜΕ, οπ.π., 2007, σ. 7. Πρβλ. επίσης απόφ. ΣτΕ 3595/2007

κοινοτικού ενδιαφέροντος. Τον Ιούνιο του 2007 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αποφάσισε να παραπέμψει την υπόθεση στο ΔΕΚ. η οποία ακυρώνει ΚΥΑ οριοθέτησης της προστατευόμενης περιοχής της λίμνης Παμβώτιδας, διότι ο χαρακτηρισμός της λίμνης ως περιοχής οικοανάπτυξης θα έπρεπε να έχει γίνει με προεδρικό διάταγμα, έτσι ώστε να ελέγχεται επαρκώς ο καθορισμός ζωνών προστασίας της βιοποικιλότητας ή αντίστοιχων ρυθμίσεων.

Επισφράγισμα των ανωτέρω αποτελεί η καταδίκη της Ελλάδας με την απόφαση της 25.10.2007, C- 334/04 από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ), επειδή παρέλειψε να ορίσει επαρκώς Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) για τα άγρια πτηνά σε αντίθεση με διατάξεις των σχετικών προστατευτικών Οδηγιών (79/409/ΕΟΚ και 97/49/ΕΚ), ενώ επέκρινε την πλημμελή προστασία υδροβιοτόπων διεθνούς οικολογικής σημασίας³¹. Μετά την καταδικαστική αυτή απόφαση η Ελλάδα έκανε ορισμένα βήματα με στόχο τη συμμόρφωση της στην εν λόγω απόφαση. Παρά ταύτα τον Οκτώβριο του 2008 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διαπίστωσε ότι η Ελλάδα απέχει ακόμη μακράν των απαιτήσεων του ΔΕΚ. Για το λόγο αυτό η Επιτροπή απηύθυνε στην Ελλάδα πρώτη γραπτή προειδοποίηση σχετικά με τις πιθανές επιπτώσεις της μη συμμόρφωσης με την απόφαση, οι οποίες θα μπορούσαν καταλήξουν σε επιβολή προστίμου.

1.10 ΦΟΡΕΙΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η κήρυξη των περιοχών ως προστατευμένων σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία (ν. 1650/86), προαπαιτεί την εκπόνηση Ειδικών Περιβαλλοντικών Μελετών (ΕΠΜ). Οι μελέτες αυτές απογράφουν τις φυσικές, κοινωνικές, οικονομικές και άλλες παραμέτρους της υπό μελέτη περιοχής και προτείνουν Σχέδια Νομοθετημάτων (ΠΔ ή ΚΥΑ) κήρυξής τους ως προστατευμένες -με την αναγκαία ζωνοποίηση- καθώς και τους γενικούς όρους και περιορισμούς όσον αφορά τις παραγωγικές και άλλες δραστηριότητες, με γνώμονα τις οικολογικές απαιτήσεις των τύπων οικοτόπων και των ειδών με σημαντική παρουσία στην περιοχή μελέτης.

Τα τμήματα των προστατευμένων περιοχών με ιδιαίτερη φυσική αξία αποτελούν συνήθως κεντρικό τμήμα μιας περιοχής, στην οποία τα αναγκαία μέτρα προστασίας

κλιμακώνονται κατά ζώνες.

Μετά την έγκριση των ΕΠΜ από την πολιτική ηγεσία του ΥΠΕΚΑ, αρμοδιότητα που έχει δοθεί στον Γενικό Διευθυντή Περιβάλλοντος, τα εν λόγω Σχέδια Νομοθετημάτων δημοσιοποιούνται από τις αρμόδιες Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις και στη συνέχεια, τα οικεία Ν.Σ. αφού συγκεντρώσουν τις απόψεις φορέων - πολιτών διαβιβάζουν τις σχετικές Αποφάσεις τους στην αρμόδια Υπηρεσία του ΥΠΕΚΑ, η οποία αφού τις λάβει υπόψη της επανασυντάσσει τα εν λόγω Σχέδια Νομοθετημάτων που προωθούνται για υπογραφές από τα συναρμόδια Υπουργεία. Μέχρι σήμερα εκπονήθηκαν ή βρίσκονται στο στάδιο εκπόνησης, περίπου 84 ΕΠΜ.

Τις προστατευμένες περιοχές μπορούν να διαχειρίζονται Φορείς Διαχείρισης ή υφιστάμενες δημόσιες υπηρεσίες, ειδικές υπηρεσίες και ΝΠΔΔ ή φορείς που ορίζονται για το σκοπό αυτό με συμβάσεις διαχείρισης (ν 2742/99).

Οι προστατευμένες περιοχές διέπονται από κανονισμούς διοίκησης και λειτουργίας στους οποίους καθορίζονται τα αναγκαία μέτρα οργάνωσης και λειτουργίας των προστατευμένων αντικειμένων και εξειδικεύονται οι γενικοί όροι και περιορισμοί άσκησης δραστηριοτήτων και εκτέλεσης έργων που καθορίζονται με το νομοθέτημα κήρυξης των περιοχών.

Επίσης, καταρτίζονται πενταετή σχέδια διαχείρισης των προστατευμένων περιοχών. Με τα σχέδια αυτά προσδιορίζονται, στο πλαίσιο των γενικότερων όρων και προϋποθέσεων, που τίθενται στα νομοθετήματα κήρυξης, οι κατευθύνσεις και οι προτεραιότητες για την εφαρμογή των έργων, δράσεων και μέτρων που απαιτούνται για την αποτελεσματική προστασία και διαχείριση των κατά περίπτωση προστατευμένων αντικειμένων. Τα Σχέδια Διαχείρισης συνοδεύονται από προγράμματα δράσης.

Με τον Ν. 3044/02 ιδρύθηκαν 25 Περιοχές Προστασίας με Φορέα Διαχείρισης (ΦΔ), πού προστέθηκαν στις δύο περιοχές πού είχαν ήδη κηρυχθεί ως προστατευμένες, με βάση τους Ν. 1650/1986 και 2742/1999: το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου και το Εθνικό Πάρκο Σχινιά-Μαραθώνα. Ο Ν. 3044/2002 περιλαμβάνει και χάρτες με τα εξωτερικά όρια κάθε μίας από τις 25 ΠΠ.

Επιπρόσθετα στην κήρυξη των περιοχών ως προστατευμένων σε εθνικό επίπεδο, προωθείται η διαχείρισή τους και μέσω των Ειδικών Χωροταξικών Σχεδίων, των Δασικών

---

³¹ Στεφανοπούλου Φ.,(2007), Νεκρώνουν 5 υγροβιότοποι, Τα Νέα, 20.09.2007, www.tanea.gr.

Διαχειριστικών Σχεδίων και των σχετικών αγροπεριβαλλοντικών μέτρων. Την εφαρμογή των ανωτέρω σχεδίων παρακολουθούν ειδικές υπηρεσίες όπως για παράδειγμα οι Διευθύνσεις Δασών και τα Δασαρχεία³².

Σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, στις περιοχές του Δικτύου Natura 2000 η περιβαλλοντική αδειοδότηση πραγματοποιείται σε διοικητικό επίπεδο κατά ένα βαθμό υψηλότερο σε σχέση με το επίπεδο περιβαλλοντικής αδειοδότησης των αντίστοιχων έργων εκτός των περιοχών του Δικτύου, ώστε να διασφαλίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό η αντικειμενικότητα, η μέριμνα για το φυσικό περιβάλλον και η εξέταση των συνδυαζόμενων επιπτώσεων.

Οι φορείς διαχείρισης είναι οι ακόλουθοι:

1. ΦΔ Δέλτα Έβρου: Ο Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Δέλτα Έβρου
2. ΦΔ Εθνικού πάρκου Δαδιάς - Λευκίμης - Σουφλίου
3. Το Εθνικό Πάρκο Α.Μ.-Θ. ιδρύθηκε το 2008 και περιλαμβάνει τις περιοχές των υγροτόπων Δέλτα Νέστου, Λ. Βιστωνίδα, Λ. Ισμαρίδας και της ευρύτερης περιοχής τους.
4. ΦΔ Δρυμού Αίνου
5. ΦΔ Δρυμού Πρεσπών
6. ΦΔ Δρυμών Σαμαριάς & Λευκών Ορέων
7. ΦΔ Εθνικού Δρυμού Οίτης
8. ΦΔ Εθνικού Δρυμού Ολύμπου
9. ΦΔ Εθνικού Δρυμού Παρνασσού
10. ΦΔ Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας
11. ΦΔ Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Αλοννήσου Βορείων Σποράδων
12. ΦΔ Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Ζακύνθου
13. ΦΔ Εθνικών Δρυμών Βίκου-Αώου και Πίνδου
14. ΦΔ Κάρλας-Μαυροβουνίου-Κεφαλόβρυσου Βελεστίνου

---

³² Ν. 3010/02, ΚΥΑ 11014/703/Φ104/03

15. ΦΔ Καρπάθου-Σαρίας
16. ΦΔ Λίμνης Κερκίνης
17. ΦΔ Λίμνης Παμβώτιδας Ιωαννίνων
18. ΦΔ Λιμνοθάλασσας Μεσολογγίου
19. ΦΔ Λιμνών Κορώνειας-Βόλβης
20. ΦΔ Όρους Πάρωνα & Υγρότοπου Μούστου
21. ΦΔ Οροσειράς Ροδόπης
22. ΦΔ Στενών & εκβολών ποταμών Καλαμά-Αχέροντα
23. Φ.Δ. Δέλτα Αξιού – Λουδιά Αλιάκμονα
24. Φ.Δ. Υγροτόπων Κοτυχίου Στροφυλιάς
25. Φ.Δ. Χέλμου Βουραϊκού
26. Φ.Δ. Εθνικού Πάρκου Σχοινιά Μαραθώνα
27. Φ.Δ. Υγροτόπων Αμβρακικού

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ & ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

2.1 ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΣΤΟ

ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Το 2010 μια ομάδα περιβαλλοντικών οικονομολόγων, η οποία για πρώτη φορά υπολόγισε τη χρηματική αξία των οικοσυστημάτων της Γης. Ανέφερε τα εξής: *«Επενδύστε σε πλούσια σε βλάστηση τροπικά δάση, σε παλλόμενους από ζωή κοραλλιογενείς υφάλους και σε καθαρά, γαλάζια ποτάμια και θα έχετε ανταπόδοση».*

Η διεθνής επιστημονική ομάδα παρουσίασε την έκθεση «Τα οικονομικά των Οικοσυστημάτων και της Βιοποικιλότητας: οικολογικά και οικονομικά θεμέλια», στη διάσκεψη κορυφής των Ηνωμένων Εθνών που έλαβε χώρα στη Ναγκόγια της Ιαπωνίας. Σύμφωνα με τον επικεφαλής του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον (UNEP) Άχιμ Στάινερ «Η Ναγκόγια είναι ορόσημο. Είναι η σημαντικότερη προσπάθεια της τελευταίας δεκαετίας να αντιμετωπίσουμε το ζήτημα της βιοποικιλότητας και των υπηρεσιών των οικοσυστημάτων».

Σύμφωνα με τον Ρούντολφ ντε Χρουτ «Η διατήρηση των οικοσυστημάτων πρέπει να αντιμετωπιστεί ως επένδυση και όχι ως κόστος». Μιας έκθεσης «που στοχεύει να κάνει για τη βιοποικιλότητα ότι έκανε η έκθεση Στερν για το κλίμα», πρόσθεσε ο ντε Χρουτ.

Στην έκθεση, οι επιστήμονες χρησιμοποίησαν προηγούμενες μελέτες για να υπολογίσουν τη χρηματική αξία των διαφόρων τύπων οικολογικής κοινότητας, από τα δάση της βροχής στον τροπικούς έως την τούνδρα στον Αρκτικό κύκλο, στη βάση των υπηρεσιών που παρέχουν στην ανθρωπότητα.

Στην κορυφή της κατάταξης, με κριτήρια ανταποδοτικότητας, έρχονται οι κοραλλιογενείς υφάλι, των οποίων η αξία αποτιμάται σε 1,2 εκατομμύρια δολάρια ανά δέκα χιλιάδες τετραγωνικά μέτρα ετησίως, κυρίως λόγω του εσόδων από τον τουρισμό. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της διεθνούς επιστημονικής ομάδας, με τον μετριασμό των ακραίων καιρικών φαινομένων, επιτυγχάνεται εξοικονόμηση 34.000 δολαρίων, κατά μέσον όρο,

ετησίως, ανά δέκα χιλιάδες τετραγωνικά μέτρα. Κάθε δέκα χιλιάδες τετραγωνικά μέτρα παράκτιων υγροτόπων εξοικονομούν 120.000 δολάρια το χρόνο σε διαχείριση λυμάτων. Το διοξείδιο του άνθρακα που αποταμιεύεται στα δέντρα και το έδαφος των δασών της βροχής στον Αμαζόνιο έχει «χρηματιστηριακή αξία» ύψους 1,5 έως 3 τρισεκατομμυρίων δολαρίων, με όρους αγορών αντιστάθμισης του άνθρακα.«Σε όλα τα οικοσυστήματα που ερευνήσαμε, η διατήρηση ανταποδίδει.

Για κάθε δολάριο που επενδύεται στην αποκατάσταση των δασών, των υγροτόπων ή χορτολιβαδικών εκτάσεων, τα οφέλη είναι μεταξύ 2 και 75 φορές υψηλότερα», είπε ο ντε Χρουτ.

Αν και η διεθνής επιστημονική ομάδα αποφάσισε να μην υπολογίσει τη συνολική χρηματική αξία των οικοσυστημάτων του πλανήτη, η επιστημονική επιθεώρηση New Scientist αποτόλμησε έναν πρόχειρο υπολογισμό. Στη βάση των υπολογισμών για κάθε ένα οικοσύστημα που περιλαμβάνονται στην έκθεση, το New Scientist τοποθετεί τη χρηματική αξία των οικοσυστημάτων της Γης σε περίπου 500 δισ. δολάρια. Σημειώνει, ωστόσο ότι οι αριθμοί που παραθέτει χρησιμεύουν περισσότερο ως ένδειξη για τα πιο άμεσα οικονομικά οφέλη και ότι αν συμπεριληφθούν υπηρεσίες οικοσυστημάτων οι οποίες δεν έχουν ποσοτικοποιηθεί, τότε το νούμερο θα είναι σημαντικά υψηλότερο.

Σύμφωνα με την έκθεση «Τα οικονομικά των Οικοσυστημάτων και της Βιοποικιλότητας: οικολογικά και οικονομικά θεμέλια», η χρηματική αξία των οικοσυστημάτων του πλανήτη έχει ως εξής (υπολογίζεται σε δολάρια ανά δέκα χιλιάδες τετραγωνικά μέτρα, ετησίως):Κοραλλιογενείς ύφαλοι (σε τροπικές και υποτροπικές περιοχές): 14 δολάρια έως 1,195 εκατομμύρια δολάρια Κύριες αξίες: τουρισμός, προστασία από καταιγίδες, εκκολαπτήρια ψαριών³³.

Παράκτιοι υγρότοποι: 2.000 δολάρια έως 215.000 δολάρια. Κύριες αξίες: καθαρισμός λυμάτων, εκκολαπτήρια ψαριών, προστασία από καταιγίδες. Άλλα παράκτια οικοσυστήματα: 248 δολάρια έως 80.000 δολάρια. Κύριες αξίες: τουρισμός, εκκολαπτήρια ψαριών. Υγρότοποι στην ενδοχώρα: 1.000 δολάρια έως 45.000 δολάρια. Κύριες αξίες: φυσικοί ταμιευτήρες νερού, διαχείριση λυμάτων. Ποτάμια και λίμνες: 1.800 δολάρια έως 13.000 δολάρια. Κύριες αξίες: ανεφοδιασμός σε νερό, διαχείριση λυμάτων, τουρισμός. Τροπικά

³³ <http://www.paseges.gr/portal/cl/co/e81df22e-b2f7-4516-b5bd-59857e6600f3>

δάση: 91 δολάρια έως 23.000 δολάρια. Κύριες αξίες: ρύθμιση του κλίματος, τράπεζες γονιδίων (π.χ. για φαρμακευτικά φυτά), παρεμπόδιση διάβρωσης. Δάση στην εύκρατη ζώνη και τον αρκτικό κύκλο: 30 δολάρια έως 4.900 δολάρια. Κύριες αξίες: Τροφή, τράπεζες γονιδίων διαχείριση λυμάτων. Δασώδεις περιοχές: 16 δολάρια έως 2.000 δολάρια. Κύριες αξίες: ξυλεία και άλλα δασικά προϊόντα, διαχείριση λυμάτων. Χορτολιβαδικές εκτάσεις: 300 δολάρια έως 3.100 δολάρια.

Κύριες αξίες: ρύθμιση του κλίματος, προστασία λεκανών απορροής υδάτων.

2.2 ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ

ΕΛΛΑΔΑ

Το κυριότερο εργαλείο εφαρμογής της πολιτικής του ΥΠΕΚΑ, το Πράσινο Ταμείο, αποτελεί ένα οργανωμένο, δομημένο και πλήρες σύστημα άσκησης περιβαλλοντικής και πολεοδομικής πολιτικής σε κρίσιμους τομείς, όπως: δασικές εκτάσεις, προστασία υδάτων και εδάφους, ρύθμιση χωρικού σχεδιασμού, αστική αναζωογόνηση, ενίσχυση ΑΠΕ, εξοικονόμηση ενέργειας, κ.λπ. Το Πράσινο Ταμείο έρχεται να πάρει τη θέση του Ειδικού Ταμείου Εφαρμογής Ρυθμιστικών και Πολεοδομικών Σχεδίων (ΕΤΕΡΠΣ) με την προσθήκη του Ειδικού Φορέα Δασών και του Γαλάζιου Ταμείου. Με την ενοποίηση των παραπάνω ταμείων επιτυγχάνονται τα εξής σε επίπεδο χρηματοδότησης δράσεων και φορέων³⁴.

1. Καταγράφονται, ταξινομούνται και συστηματοποιούνται τα έσοδα που προβλέπονται από περιβαλλοντικές και άλλες παραβάσεις, δημιουργώντας ένα ενιαίο πλαίσιο για τους «Πράσινους Πόρους».

2. Ενοποιούνται διαχειριστικά, οικονομοτεχνικά και λειτουργικά οι πόροι από διάφορους κωδικούς εσόδων, όπως το πρώην Πράσινο Ταμείο (περιβαλλοντικές παραβάσεις), το Γαλάζιο Ταμείο (παραβάσεις στην θάλασσα), το ταμείο περιβαλλοντικού ισοζυγίου (έσοδα ημυπαιθρίων και αυθαίρετων υπερβάσεων δόμησης), το τέλος βενζίνης, τα τέλη από τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, τον ειδικό φορέα δασών, κ.λπ.

3. Εκσυγχρονίζεται επανιδρύοντας ουσιαστικά το ΕΤΕΡΠΣ, με κύριο σκοπό την

³⁴ Μπιρμπίλη Τ.,(2010), Σχέδιο Νόμου «Χρηματοδότηση Περιβαλλοντικών Παρεμβάσεων, Πράσινο Ταμείο, Κύρωση Δασικών Χαρτών και άλλες διατάξεις» ΣΕ ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗ ΜΕΧΡΙ ΤΙΣ 22 ΙΟΥΛΙΟΥ, Ανάκτηση στις 10-11-2010 από <http://www.opengov.gr/minenv/?p=894>

παρακολούθηση της είσπραξης, τον έλεγχο και την εξασφάλιση της απόδοσης των Πράσινων Πόρων.

4. Εξασφαλίζεται η διαφάνεια και η αξιοκρατική διαχείριση των Πράσινων Πόρων, με κριτήρια ένταξης και αρχές επιλογής των χρηματοδοτικών προγραμμάτων και των δικαιούχων – φορέων υλοποίησης.

5. Προωθείται και ενισχύεται η ανάπτυξη, μέσω της προστασίας του περιβάλλοντος με προγράμματα, δράσεις και ενέργειες αποκατάστασης.

6. Αξιοποιούνται οι «Πράσινοι Πόροι» μέσω προγραμμάτων για τη χρηματοδότηση δράσεων προστασίας, αναβάθμισης και αποκατάστασης του περιβάλλοντος που υλοποιούν τρίτοι (φορείς υλοποίησης). Η αξιοποίηση των πόρων μπορεί να έχει τη μορφή επιχορηγήσεων, δανείων, κεφαλαιακής συμμετοχής ή άλλης ισοδύναμης μορφής κεφαλαιακής ενίσχυσης. Οι δράσεις αυτές επιτρέπεται ταυτόχρονα να συγχρηματοδοτούνται ή να ενισχύονται και από άλλες δημόσιες ή ευρωπαϊκές πηγές ή και ιδιωτικούς πόρους, που δανειοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων ή άλλους φορείς.

Στόχος, τέλος, είναι η εξεύρεση συμπληρωματικών πηγών χρηματοδότησης από δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς και η διενέργεια κάθε πράξης που είναι απαραίτητη για την εξασφάλιση χρηματικών πόρων από οποιαδήποτε πηγή, όπως αποδοχή των δωρεών, επιχορηγήσεων και εισφορών τρίτων. Σημαντικό κεφάλαιο του νομοσχεδίου αποτελεί και η απλούστευση και επιτάχυνση των διαδικασιών κατάρτισης έως και την κύρωση των Δασικών Χαρτών. Συγκεκριμένα³⁵:

1. Προβλέπεται διαδικασία ηλεκτρονικής ανάρτησης και παρέχεται δυνατότητα υποβολής αντιρρήσεων και ηλεκτρονικά για το χαρακτήρα μιας έκτασης, αντικαθιστώντας την ισχύουσα διαδικασία που προέβλεπε τη χορήγηση αποσπάσματος και την υποβολή αντιρρήσεων μόνο ενώπιον της Αρχής. Με αυτόν τον τρόπο ο πολίτης δεν χρειάζεται να μεταβεί στις υπηρεσίες και εξοικονομείται χρόνος στο προσωπικό των δασικών υπηρεσιών και των δασαρχείων να προχωρήσουν το έργο του ελέγχου των δασικών χαρτών.

2. Για την ολοκλήρωση της διαδικασίας ανάρτησης και κύρωσης δασικού χάρτη απαιτείται ενεργοποίηση μεγάλου ανθρώπινου δυναμικού. Για να ξεπεραστεί η έλλειψη

---

³⁵ Μπιρμπίλη Τ.,(2010), Σχέδιο Νόμου «Χρηματοδότηση Περιβαλλοντικών Παρεμβάσεων, Πράσινο Ταμείο, Κύρωση Δασικών Χαρτών και άλλες διατάξεις» ΣΕ ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗ ΜΕΧΡΙ ΤΙΣ 22 ΙΟΥΛΙΟΥ, Ανάκτηση στις 10-11-2010 από <http://www.opengov.gr/minenv/?p=894>

προσωπικού των περιφερειακών δασικών υπηρεσιών, προβλέπεται η δυνατότητα προσωρινής διάθεσης δημοσίων υπαλλήλων από όλες τις δημόσιες υπηρεσίες και όχι μόνο από υπηρεσίες της Περιφέρειας.

3. Οι Επιτροπές Εξέτασης Αντιρρήσεων θα αποτελούνται πλέον από ένα δασολόγο, έναν τοπογράφο μηχανικό και ένα δικηγόρο.

4. Για όσες εκτάσεις δεν υποβληθούν αντιρρήσεις και εμφανίζονται ως δασικές στους χάρτες προχωρά άμεσα η διαδικασία κύρωσης. Με την ολοκλήρωση της διαδικασίας εξέτασης των αντιρρήσεων συμπληρώνονται οι δασικοί χάρτες που έχουν αρχικά κυρωθεί, με τις περιοχές των οποίων ο δασικός χαρακτήρας επιβεβαιώθηκε κατά την ενδικοφανή διαδικασία.

5. Προβλέπεται η θέσπιση διαδικασιών για την ψηφιοποίηση των σχεδίων και χαρτών. Η ψηφιοποίηση καθίσταται απαραίτητη όχι μόνο για την επίσπευση και την καλύτερη διεκπεραίωση της ανάρτησης και κύρωσης δασικών χαρτών, αλλά επειδή θα είναι επιβοηθητική στο έργο και άλλων υπηρεσιών.

6. Πολλοί οικισμοί προ-υφιστάμενοι του 1923 -αλλά και μεταγενέστεροι- στερούνται οριοθέτησης ή έχουν οροθετηθεί με αποφάσεις οι οποίες έχουν κριθεί ανίσχυρες. Η έλλειψη οριοθέτησης καθώς και η μη τυπικά σύννομη οριοθέτηση έχουν αποτελέσει σε ορισμένες περιπτώσεις το έρεισμα για τη μεταβολή της χρήσης εκτάσεων με δασική μορφή. Επειδή τμήματα εντός των φερομένων ορίων των οικισμών αυτών ενδέχεται να συμπίπτουν με εκτάσεις που περιλαμβάνονται στους δασικούς χάρτες, το νομοσχέδιο προβλέπει μια ειδική διαδικασία ελέγχου της επελθούσας αλλαγής χρήσης.

7. Με την προτεινόμενη διαδικασία, ειδικότερα, επανεξετάζεται ο χαρακτήρας των περιοχών αυτών, οι οποίες θα μπορούν ενδεχομένως να πολεοδομηθούν αν ο δασικός χαρακτήρας τους έχει μεταβληθεί με πράξεις της διοίκησης που δεν έχουν ακυρωθεί ή ανακληθεί και συντρέχουν οι προϋποθέσεις της πολεοδομικής νομοθεσίας. Εξαιρούνται οι εκτάσεις που διατηρούν σήμερα το δασικό τους χαρακτήρα, ακόμη και αν πρόκειται για μικρούς θύλακες εντός των οικισμών αυτών.

8. Προκειμένου να μην καταστραφούν άλλες δασικές περιοχές μέχρι την ολοκλήρωση της ειδικής αυτής διαδικασίας, θεσπίζεται η αναστολή των οικοδομικών εργασιών για τα τμήματα που εμφανίζονται σε προσωρινό δασικό χάρτη ως εκτάσεις με δασικό χαρακτήρα. Τέλος, από την ψήφιση του νόμου και μέχρι την ανάρτηση του

προσωρινού δασικού χάρτη, η έκδοση οικοδομικών αδειών σε περιοχές εκτός σχεδίου ή εντός οικισμών οριοθετημένων με αποφάσεις ανίσχυρες θα επιτρέπεται, αφού προηγουμένως χορηγείται βεβαίωση του οικείου δασαρχείου για το δασικό ή μη χαρακτήρα της έκτασης που πρόκειται να χρησιμοποιηθεί

Το Πράσινο Ταμείο μπορεί να χρηματοδοτεί προγράμματα που καταρτίζονται από το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής ή άλλα Υπουργεία και τους εποπτευόμενους οργανισμούς τους, αποκεντρωμένες γενικές διοικήσεις, οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης, νομικά πρόσωπα του ευρύτερου δημόσιου τομέα, όπως αυτός οριοθετείται από τις διατάξεις του άρθρου 1 του ν. 1256/1982, και σωματεία ή άλλης μορφής ενώσεις νομικών και φυσικών προσώπων, τα οποία στοχεύουν σύμφωνα με τους καταστατικούς τους σκοπούς στην προστασία, αναβάθμιση και αποκατάσταση του περιβάλλοντος. Η βασική δομή των χρηματοδοτικών προγραμμάτων μπορεί να περιλαμβάνει ενδεικτικώς:

α) Άξονες προτεραιότητας που εξειδικεύουν την εθνική περιβαλλοντική στρατηγική.

β) Μέτρα τα οποία εξειδικεύουν τους άξονες προτεραιότητας.

Γ) Δράσεις που εξειδικεύουν τα μέτρα και στις οποίες εντάσσονται οι πράξεις και τα έργα που υλοποιούν οι δικαιούχοι.

Το χρηματοδοτικό πρόγραμμα συνοδεύεται από συμπλήρωμα προγραμματισμού στο οποίο εξειδικεύεται ο προϋπολογισμός και κατανέμεται στο χρόνο ισχύος του προγράμματος. Στο χρηματοδοτικό πρόγραμμα προσδιορίζονται οι δικαιούχοι της χρηματοδότησης. Τα κριτήρια αξιολόγησης και επιλογής πράξεων και έργων μπορεί να εξειδικεύονται ως προς τη φύση και το είδος των δράσεων ανά πρόγραμμα. Στα κριτήρια αυτά περιλαμβάνονται υποχρεωτικά η επιλεξιμότητα, ωριμότητα, πληρότητα, σκοπιμότητα του προγράμματος, η συνεκτικότητά του με τις εκάστοτε εθνικές και κοινοτικές πολιτικές και την εθνική και ευρωπαϊκή νομοθεσία, καθώς και η διαχειριστική ικανότητα του φορέα υλοποίησης.

Κάθε χρηματοδοτικό πρόγραμμα προϋπολογιζόμενης δαπάνης, χωρίς φόρο προστιθέμενης αξίας (Φ.Π.Α.), ποσού μεγαλύτερου ή ίσου των πενήντα χιλιάδων (50.000) ευρώ εγκρίνεται με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, ύστερα από πρόταση του διοικητικού συμβουλίου του Πράσινου Ταμείου. Κάθε χρηματοδοτικό πρόγραμμα προϋπολογιζόμενης δαπάνης, χωρίς Φ.Π.Α., ποσού μικρότερου των πενήντα χιλιάδων (50.000) ευρώ εγκρίνεται με απόφαση του διοικητικού συμβουλίου του Ταμείου. Με τις αποφάσεις αυτές καθορίζονται το ύψος και ο τρόπος καταβολής των

επιχορηγήσεων ή δανείων, οι διαδικασίες και οι όροι καταβολής, καθώς και κάθε άλλο θέμα σχετικό με την εφαρμογή των προγραμμάτων.

Πριν από την έγκριση κάθε προγράμματος, καταχωρίζεται στην ιστοσελίδα του Πράσινου Ταμείου περίληψη του προγράμματος και των επί μέρους στοιχείων του (όπως κατηγορίες δράσεων, χρονοδιάγραμμα, οικονομικός προγραμματισμός, κατηγορίες δικαιούχων), καθώς και κάθε άλλη σχετική λεπτομέρεια. Οποιοσδήποτε δικαιούται να υποβάλει παρατηρήσεις για το προτεινόμενο πρόγραμμα.

Ένα επιπρόσθετο όργανο χρηματοδότησης περιβαλλοντικών δράσεων είναι η Επιτροπή Περιβαλλοντικής Πολιτικής, η οποία συνιστάται ως συμβουλευτικό όργανο στο Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής. Το όργανο αυτό είναι αρμόδιο να εισηγείται στον Υπουργό Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής μέτρα, δράσεις και προγράμματα εθνικού ή τοπικού χαρακτήρα με σκοπό την προστασία, αναβάθμιση και αποκατάσταση του περιβάλλοντος και να αξιολογεί την αποτελεσματικότητα των μέτρων, δράσεων και προγραμμάτων, που διαχειρίζονται οι υπηρεσίες του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής ή οι υπηρεσίες άλλων Υπουργείων και οι εποπτευόμενοι φορείς, ως προς τη συμβολή τους στην επίτευξη των στόχων προστασίας, ανάδειξης και αποκατάστασης του περιβάλλοντος.

Με τον όρο «Πράσινοι Πόροι» νοείται το σύνολο των εσόδων και πόρων που ενδεικτικώς αναφέρονται παρακάτω.

1. Οι πόροι υπέρ του Ειδικού Ταμείου Εφαρμογής Ρυθμιστικών και Πολεοδομικών Σχεδίων (Ε.Τ.Ε.Ρ.Π.Σ.) που προβλέπονται στους νόμους 743/1977 (ΦΕΚ 319 Α'), 1650/ 1986 (ΦΕΚ 160 Α'), 2052/1992 (ΦΕΚ 94 Α'), 2242/1994 (ΦΕΚ 162 Α'), 3468/2006 (ΦΕΚ 129 Α'), καθώς και στο ν. 3851/2010 (ΦΕΚ 85 Α').

2. Οι πόροι του «Ειδικού Φορέα Δασών» (Φορέας 120) που προβλέπεται στο άρθρο 8 του ν. 3208/2003 (ΦΕΚ 303 Α'), όπως τροποποιείται με το άρθρο 25 του παρόντος νόμου.

3. Οι πόροι του ειδικού κωδικού «Ταμείο Περιβαλλοντικού Ισοζυγίου» που προβλέπεται στα άρθρα 6 και 7 του ν. 3843/2010 (ΦΕΚ 62 Α').

4. Οι πόροι από τις εισφορές των διανομέων ενέργειας, των διαχειριστών δικτύων διανομής και των επιχειρήσεων λιανικής πώλησης ενέργειας, σύμφωνα με τα οριζόμενα στην παρ. 5 του άρθρου 9 του ν. 3855/2010 (ΦΕΚ 95 Α').

2.3 ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Τα προγράμματα ΕΠΠΕΡ και ΕΠΠΕΡΑΑ (βλ. Παράρτημα) έχουν συνολικό προϋπολογισμό 2.769.000.000 ευρώ και αποτελούνται από 11 άξονες προτεραιότητας εκ των οποίων οι 5 πρώτοι (1-5) συγχρηματοδοτούνται από το Ταμείο Συνοχής και οι υπόλοιποι (6-11) από το ΕΤΠΑ. Όσον αφορά στη δομή τους, διαρθρώνονται στις παρακάτω επτά βασικές στρατηγικές Προτεραιότητες – Επιλογές:

1) Προστασία Ατμοσφαιρικού Περιβάλλοντος – Ενίσχυση «Πράσινων» Μεταφορών - Αντιμετώπιση Κλιματικής Αλλαγής – Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας. (Άξονες Προτεραιότητας 1 και 6)

2) Προστασία και διαχείριση υδατικών πόρων. (Άξονες Προτεραιότητας 2 και 7)

3) Πρόληψη, αντιμετώπιση και διαχείριση περιβαλλοντικών κινδύνων. (Άξονες Προτεραιότητας 3 και 8)

4) Προστασία εδαφικών συστημάτων και διαχείριση στερεών αποβλήτων. (Άξονας Προτεραιότητας 4)

5) Προστασία Φύσης και Βιοποικιλότητας. (Άξονας Προτεραιότητας 9)

6) Ανάπτυξη Θεσμών και Μηχανισμών για αποτελεσματική άσκηση περιβαλλοντικής πολιτικής και ευαισθητοποίησης των πολιτών. (Άξονας Προτεραιότητας 10)

7) Τεχνική Βοήθεια (Άξονες Προτεραιότητας 5 και 11)

Η προστασία του περιβάλλοντος και της δημόσιας υγείας αποτελεί πλέον μια από τις σημαντικότερες προτεραιότητες όχι μόνο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και του ΥΠΕΧΩΔΕ αλλά και του παγκόσμιου πληθυσμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να αξιολογηθεί η διαδικασία χρηματοδότησης των φορέων διαχείρισης της περιβαλλοντικής προστασίας στην Ελλάδα. Ο γράφων θα επιδιώξει να αξιολογήσει τη παρούσα κατάσταση στους φορείς αυτούς.

3.2. ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Στην μελέτη ερευνήθηκε η λειτουργία των φορέων διαχείρισης της περιβαλλοντικής προστασίας στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα μας ενδιαφέρει να δούμε πως εφαρμόζετε η διαδικασία χρηματοδότησης τους.

3.3. ΜΕΘΟΔΟΣ, ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Αρχικά δημιουργήθηκε ένα δομημένο ερωτηματολόγιο του οποίου οι ερωτήσεις προήλθαν από τη μελέτη της θεωρίας, οπότε και ελέγχθηκαν απόλυτα και για την ορθότητα του λόγου, αλλά και τη δυνατότητα κατανόησής τους από τους ερωτώμενους. Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από συνδεδεμένες ερωτήσεις, οι οποίες εκφράζανε τη γενική στάση των ερωτώμενων, την άρνηση και τη θετική στάση. Το δείγμα αποτελείται από 3 φορείς.

3.4 ΗΘΙΚΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Ο συγγραφέας σκοπεύει να μελετήσει τον *Κώδικα Δεοντολογίας* ώστε ακολουθώντας τον, να εξασφαλίσει ότι η έρευνα που θα πραγματοποιήσει θα είναι τίμια, αμερόληπτη και αντικειμενική. Θα προσπαθήσει οι ερωτήσεις να είναι τέτοιες ώστε να μην θιχτεί και να μην

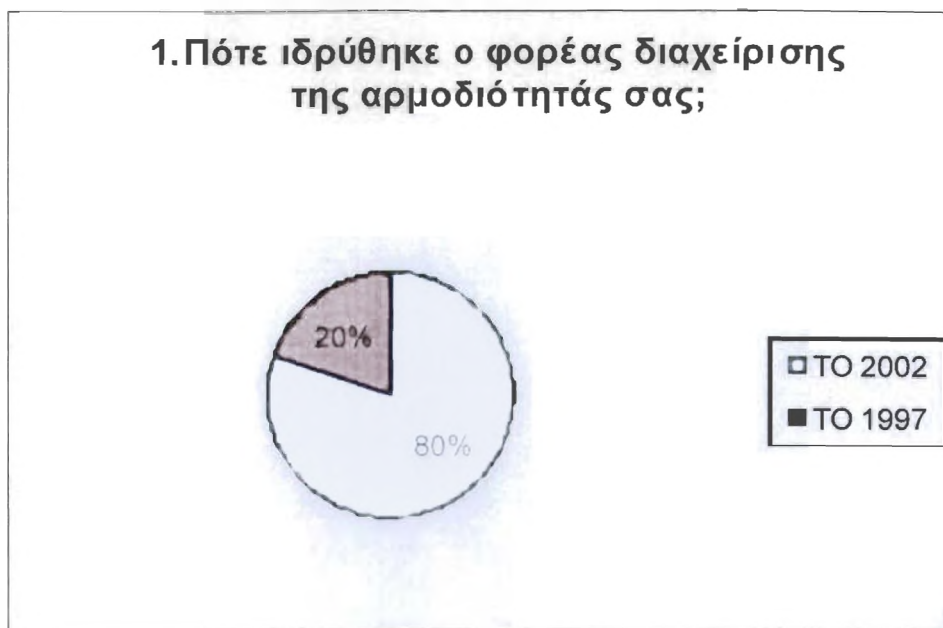
ενοχληθεί ο ερωτώμενος. Ο Πετράκης (1999) τονίζει ότι όσο λιγότερο θίγεται ο ερωτώμενος τόσο περισσότερο οι πληροφορίες που θα δώσει θα είναι αληθινές και αντικειμενικές. Ο ερευνητής κατά την εξαγωγή της έρευνας θα εφαρμόσει πιστά τους υποχρεωτικούς κανόνες τους οποίους ορίζει το M.R.S. και το I.M.R.A. Συγκεκριμένα:

- Θα τηρηθεί η υπόσχεση για εχεμύθεια
- Τα προσωπικά στοιχεία του ερωτώμενου θα θεωρηθούν εντελώς απόρρητα
- Θα προσπαθήσει ο ερωτώμενος να μην αισθανθεί άβολα και αμήχανα από τις ερωτήσεις
- Εάν ο ερωτώμενος αρνηθεί να απαντήσει ο γράφον θα υπακούσει στην επιθυμία και δεν θα επιμείνει φορτικά
- Θα γνωστοποιήσει τα προσωπικά του στοιχεία και πληροφορίες που θα επιβεβαιώνουν την φοιτητική του ιδιότητα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο :

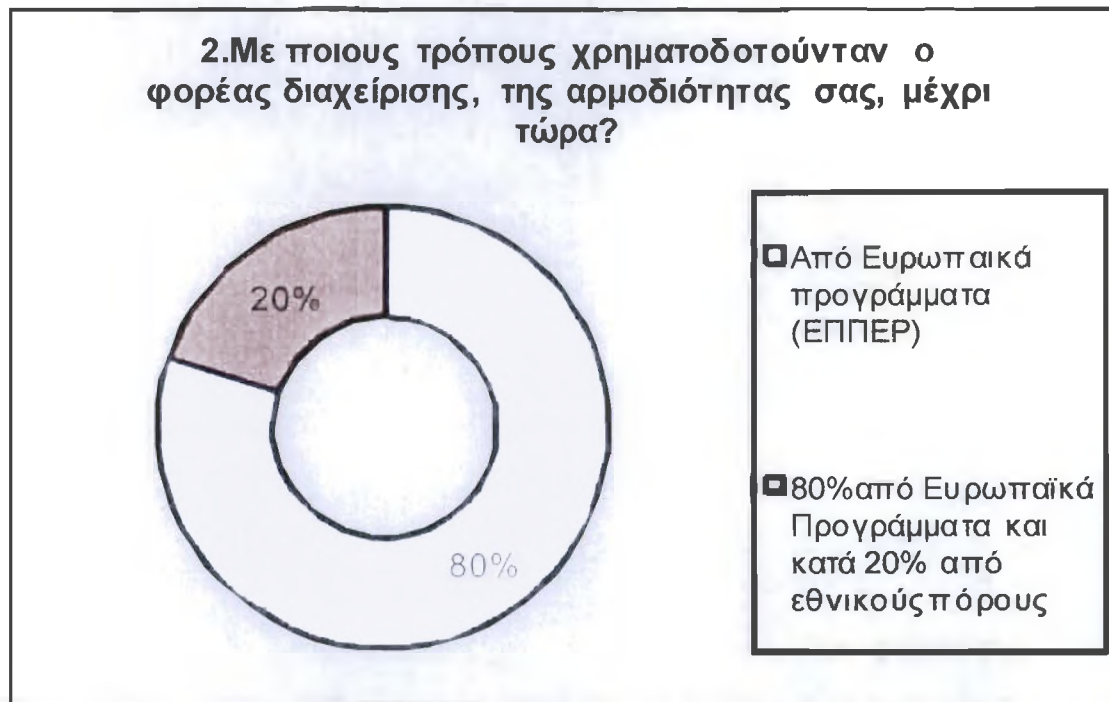
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

1. Πότε ιδρύθηκε ο φορέας διαχείρισης της αρμοδιότητάς σας;

Από το παραπάνω σχετικό γράφημα, παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία με ποσοστό 80% δήλωσε ως ημερομηνία ίδρυσης του φορέα το 2002 ενώ το 20% το 1997.

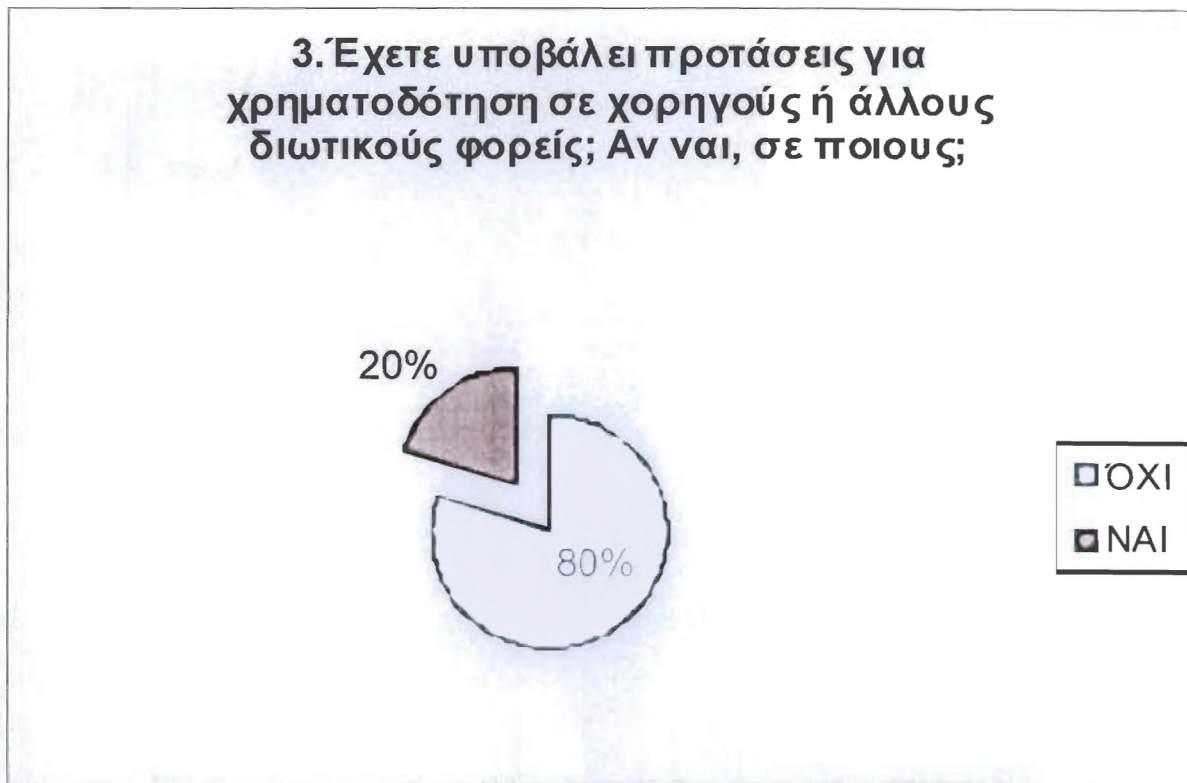
2.Με ποιους τρόπους χρηματοδοτούνταν ο φορέας διαχείρισης, της αρμοδιότητας σας, μέχρι τώρα;

Ο φορέας διαχείρισης, της αρμοδιότητας των ερωτηθέντων φορέων μέχρι τώρα, χρηματοδοτούνταν σύμφωνα με τα λεγόμενα του 20% στο μεγαλύτερο μέρος από Ευρωπαϊκά προγράμματα και λιγότερο από εθνικούς πόρους, ενώ το 80% με τις περισσότερες απαντήσεις δήλωσε μόνο από Ευρωπαϊκά προγράμματα (ΕΠΠΕΡ).

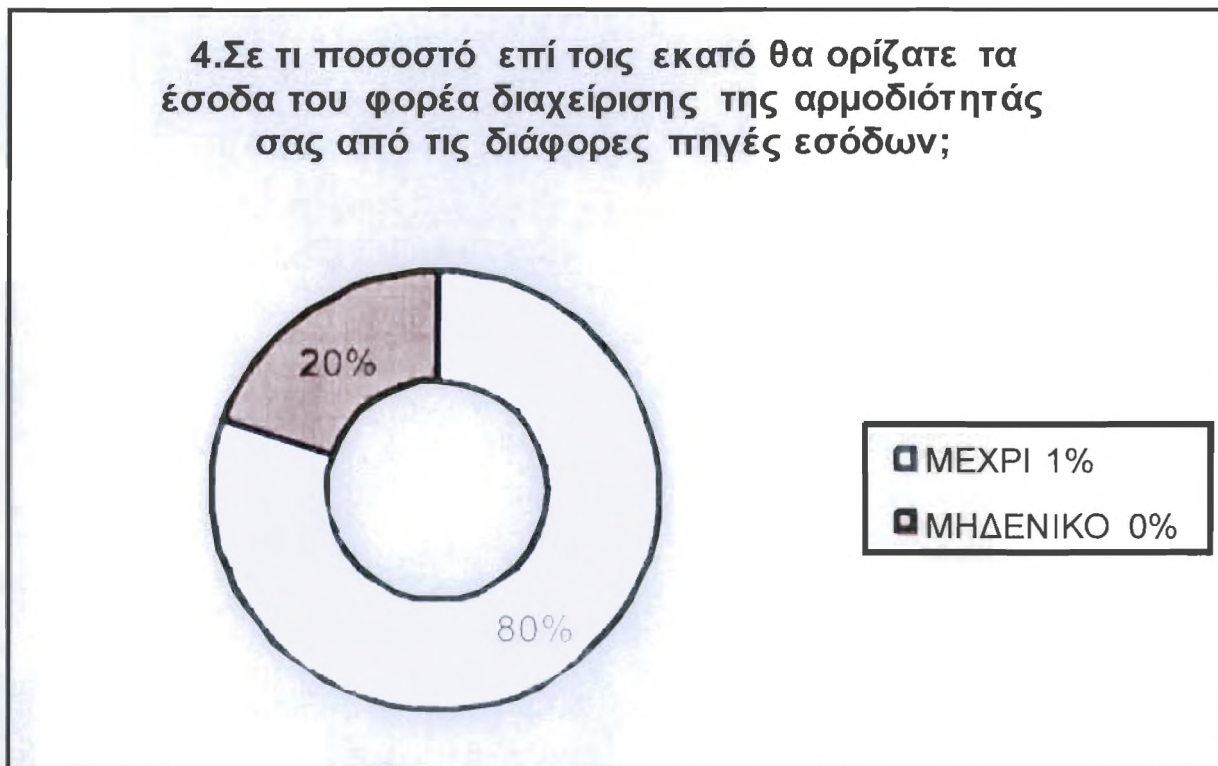

3. Έχετε υποβάλει προτάσεις για χρηματοδότηση σε χορηγούς ή άλλους ιδιωτικούς φορείς; Αν ναι, σε ποιους;

Η πλειοψηφία με ποσοστό της τάξης του 80% δήλωσε ότι έχει υποβάλει προτάσεις για χρηματοδότηση σε χορηγούς ή άλλους ιδιωτικούς φορείς , ενώ το 20% έδωσε αρνητική απάντηση

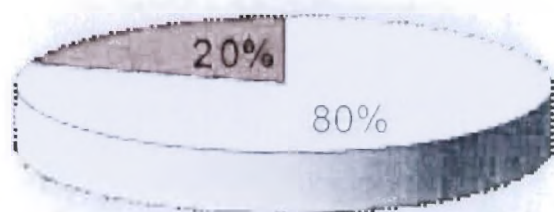
4. Σε τι ποσοστό επί τοις εκατό θα ορίζατε τα έσοδα του φορέα διαχείρισης της αρμοδιότητάς σας από τις διάφορες πηγές εσόδων;

Το 20% ορίζει τα έσοδα του φορέα διαχείρισης της αρμοδιότητάς του από τις διάφορες πηγές εσόδων μηδενικό. Ενώ το 80% μέχρι 1%.

5. Πώς έχετε διαθέσει τα έσοδα του φορέα διαχείρισης προς όφελος του εθνικού πάρκου;
Σε μελέτες προμήθειες η έργα;

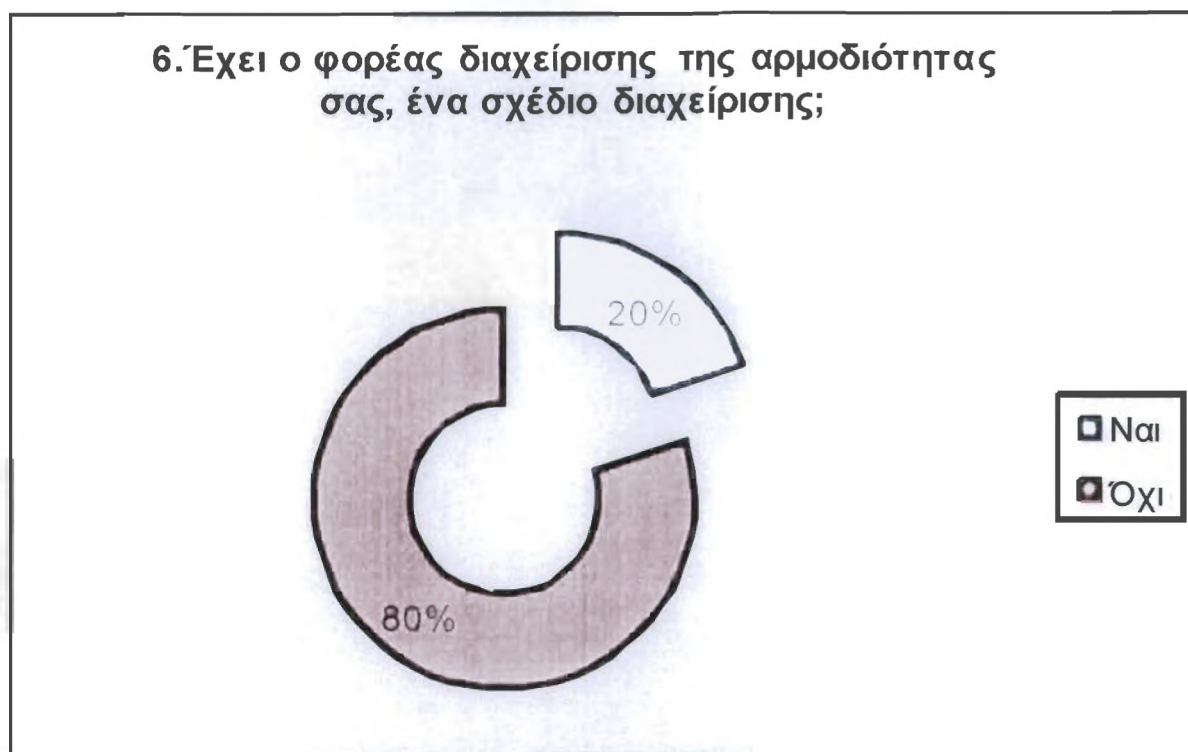
5. Πώς έχετε διαθέσει τα έσοδα του φορέα διαχείρισης προς όφελος του εθνικού πάρκου; Σε μελέτες προμήθειες η έργα;

- Μελέτες και προμήθειες
- Έργα

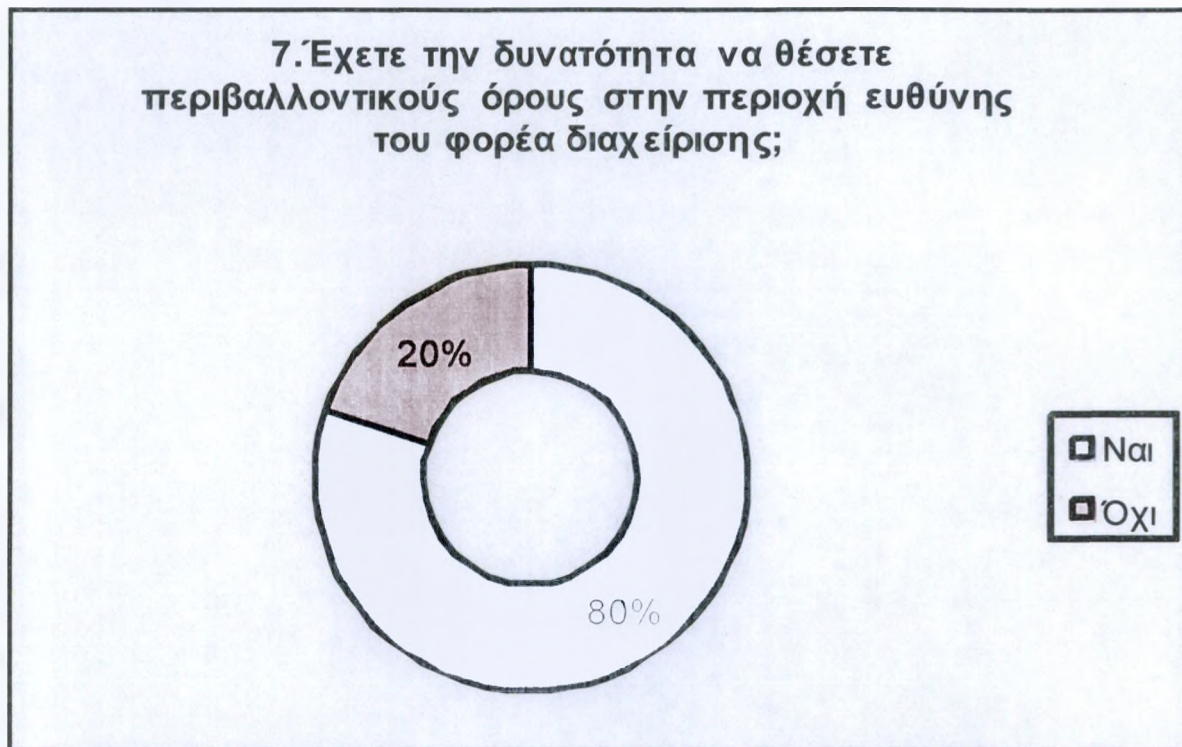
Τα έσοδα του φορέα διαχείρισης έχουν διατεθεί σύμφωνα με το 80% προς μελέτες και προμήθειες ενώ το 20% προς διάφορα έργα.

6. Έχει ο φορέας διαχείρισης της αρμοδιότητάς σας, ένα σχέδιο διαχείρισης;

Ο φορέας διαχείρισης της αρμοδιότητάς τους, έχει σχέδιο διαχείρισης σύμφωνα με το 20% ενώ αντίθετα απάντησε η πλειοψηφία με το 80% των ερωτηθέντων φορέων.

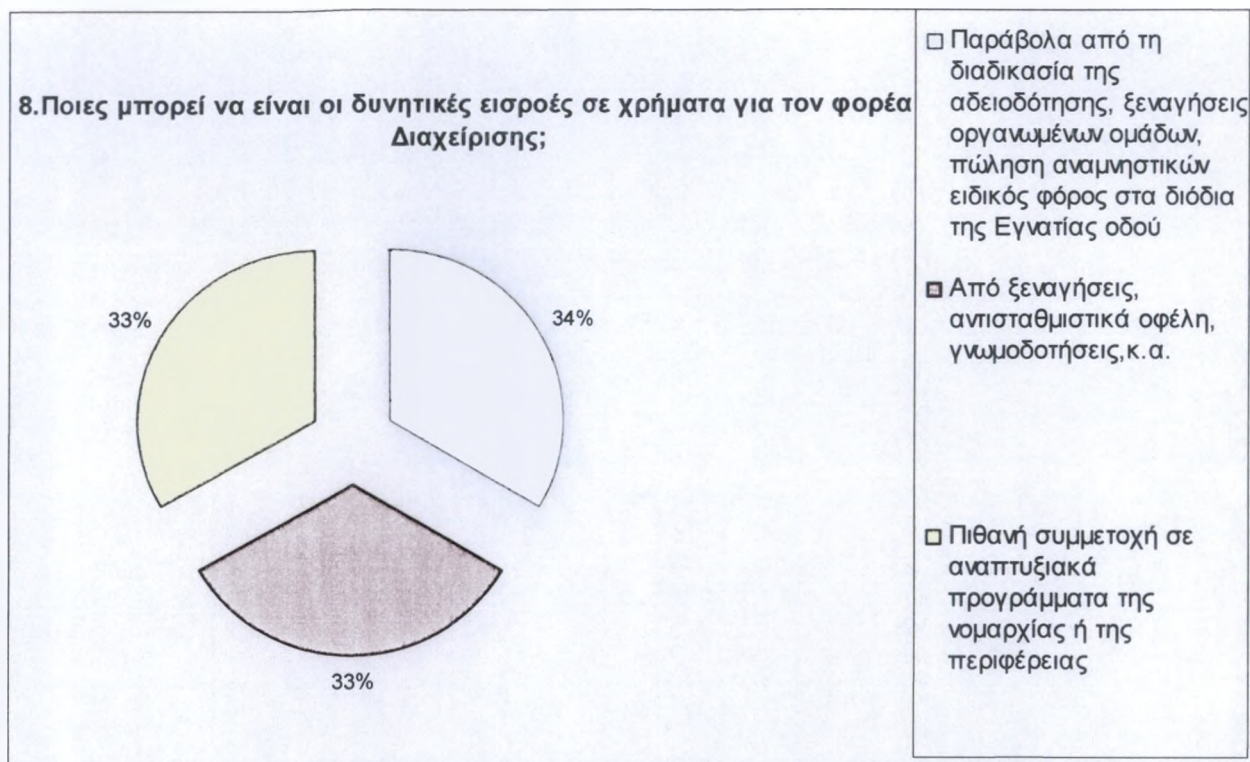
7. Έχετε την δυνατότητα να θέσετε περιβαλλοντικούς όρους στην περιοχή ευθύνης του φορέα διαχείρισης;

Το 80% με τις περισσότερες απαντήσεις δήλωσε ότι έχει τη δυνατότητα να θέσει περιβαλλοντικούς όρους στην περιοχή ευθύνης του φορέα διαχείρισης, ενώ το 20% έδωσε αρνητική απάντηση.

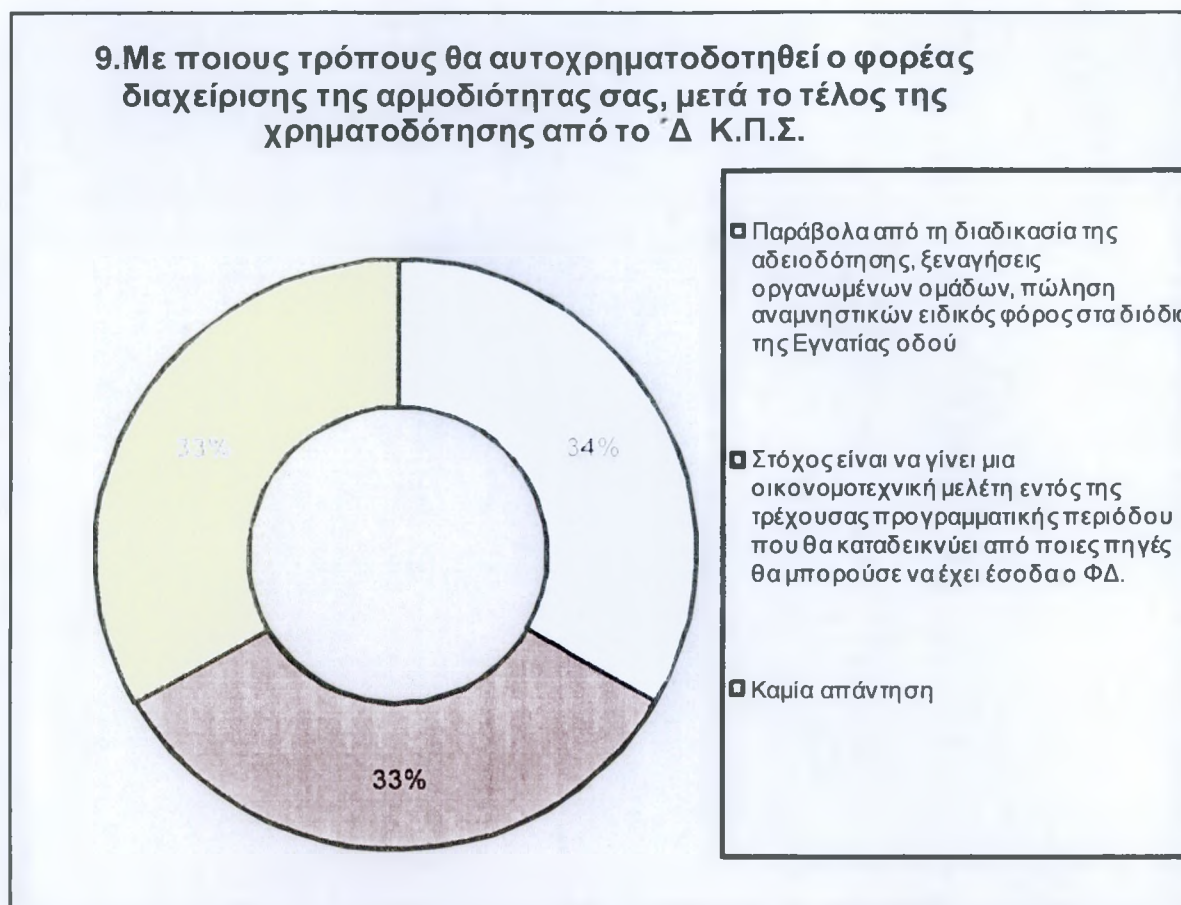

8. Ποιες μπορεί να είναι οι δυνητικές εισροές σε χρήματα για τον φορέα Διαχείρισης;

Οι δυνητικές εισροές σε χρήματα για τον φορέα διαχείρισης, είναι σύμφωνα με το 34% , παράβολα από τη διαδικασία της αδειοδότησης, ξεναγήσεις οργανωμένων ομάδων, πώληση αναμνηστικών ειδικός φόρος στα διόδια της Εγνατίας οδού, Σύμφωνα με το 33% από ξεναγήσεις, αντισταθμιστικά οφέλη, γνωμοδοτήσεις, κ.α. και σύμφωνα με το υπόλοιπο 33% πιθανή συμμετοχή σε αναπτυξιακά προγράμματα της νομαρχίας ή της περιφέρειας.

9. Με ποιους τρόπους θα αυτοχρηματοδοτηθεί ο φορέας διαχείρισης της αρμοδιότητάς σας, μετά το τέλος της χρηματοδότησης από το ΎΔ Κ.Π.Σ.

Οι τρόποι με τους οποίους θα αυτοχρηματοδοτηθεί ο φορέας διαχείρισης της αρμοδιότητάς τους, μετά το τέλος της χρηματοδότησης από το ΎΔ Κ.Π.Σ., είναι σύμφωνα με το 34% παράβολα από τη διαδικασία της αδειοδότησης, ξεναγήσεις οργανωμένων ομάδων, πώληση αναμνηστικών ειδικός φόρος στα διόδια της Εγνατίας οδού, Σύμφωνα με το 33% στόχος είναι να γίνει μια οικονομοτεχνική μελέτη εντός της τρέχουσας προγραμματικής περιόδου που θα καταδεικνύει από ποιες πηγές θα μπορούσε να έχει έσοδα ο ΦΔ., ενώ το 33% δεν έδωσε καμία απάντηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΤΡΟΠΟΙ ΑΥΤΟΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ

5.1 ΠΗΓΕΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ

Ουσιαστική παράμετρο στη λειτουργία των φορέων διαχείρισης αποτελεί το ζήτημα των πηγών χρηματοδότησης τους. Οι πηγές εσόδων αποτελούν ιδιαίτερα σημαντικό αλλά και αμφιλεγόμενο θέμα για τους φορείς διαχείρισης, αφού είναι ένας παράγοντας που επηρεάζει την βιωσιμότητα και την οικονομική τους ανεξαρτησία, την αυτόνομη δράση και την συνολική λειτουργία και ανάπτυξη τους. Από την άλλη, ολοένα και περισσότεροι κρατικοί και ιδιωτικοί φορείς εκδηλώνουν ενδιαφέρον να στηρίξουν οικονομικά τους φορείς διαχείρισης, ενισχύοντας έτσι τη δυναμική τους και το ρόλο που διαδραματίζουν στην πολιτική και κοινωνική ζωή.

Είναι ευνόητο, όμως, πως όσο λιγότερο οι φορείς διαχείρισης εξαρτώνται οικονομικά από τη δημόσια διοίκηση ή τις επιχειρήσεις, έστω και αν επιδιώκουν ευρεία διασπορά των πηγών χρηματοδότησης, τόσο ευκολότερη είναι η ελεύθερη διατύπωση των απόψεων των κοινωνικών ομάδων που εκπροσωπούν. Στην πράξη, κάθε οργάνωση πρέπει να έχει σαφή στρατηγική χρηματοδότησης με την οποία θα καθορίζει από ποιες πηγές και με ποιόν τρόπο θα δέχεται οικονομική ενίσχυση, αυτό-ρυθμίζοντας, έτσι, την ανεξαρτησία στη δράση τους.

Το ζήτημα των πηγών χρηματοδότησης συνδέεται ευθέως με τα επίπεδα οργάνωσης των φορέων διαχείρισης, καθώς οι οργανώσεις με ευρύτερη επιμέλεια εξασφαλίζουν πιο άνετα πόρους για τη λειτουργία τους και αναπτύσσουν νέες δραστηριότητες, υιοθετώντας σταδιακά μια μορφή επαγγελματισμού στην προσέγγιση χρηματοδοτών (όπως είδαμε και παραπάνω με την υποβολή προτάσεων για διακρατικά ή εθνικά προγράμματα). Αντιθέτως, οι μικρές οργανώσεις με χαλαρή σύνδεση, ασυνεχή λειτουργία και ελλειπείς πόρους αντιμετωπίζουν δυσεπίλυτα προβλήματα χρηματοδότησης, συνέχειας εισροών και ρευστότητας, που επιδρούν ανασχετικά στην ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων.

Η συστηματικοποίηση πηγών και μεθόδων εξεύρεσης πόρων που επιχειρείται με το παρόν εγχειρίδιο επιδιώκει να είναι χρηστικό εργαλείο, έτσι ώστε οι μικροί περιβαλλοντικοί φορείς διαχείρισης να υπερβούν τα παραπάνω προβλήματα. Στις σελίδες που ακολουθούν

επιχειρείται μια αναλυτική περιγραφή των κυριότερων πηγών χρηματοδότησης για τους φορείς διαχείρισης, καθώς και πρακτικών συμβουλών για τη βέλτιστη αξιοποίηση κάθε πηγής.

5.2 ΑΥΤΟΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ

Στην περίπτωση της Ελλάδας, μια σειρά παραμέτρων όπως η – επί της ουσίας – ολοκλήρωση της κατεύθυνσης χρηματοδότησης υποδομών από την Ε.Ε., το χαμηλό ποσοστό κάλυψης των πραγματικών αναγκών στην Περιφέρεια και η δεδομένη παρατεινόμενη στενότητα του προγράμματος δημόσιων επενδύσεων, καθιστούν το θέμα της παραγωγής περιβαλλοντικής προστασίας με αυτοχρηματοδότηση επίκαιρο όσο ποτέ.

Η χρήση της μεθόδου αυτής για την υλοποίηση και λειτουργία, συνιστά ένα ιδιαίτερα σημαντικό υλικό για την αξιολόγηση των πρώτων εμπειριών και, παράλληλα, συνεργεί για την εξέλιξη των διαδικασιών σχετικά με τη θεσμοθέτηση της δυνατότητας και των όρων επέκτασης της μεθόδου συνεργασίας του δημοσίου με τους ιδιώτες.

Η συμβολή ιδιωτικών κεφαλαίων στη διαδικασία στήριξης περιβαλλοντικών ενεργειών που παραδοσιακά χαρακτηρίζονται ως δημόσια, είτε με τη συμμετοχή δημόσιων πόρων είτε χωρίς αυτήν, διαμορφώνουν μια νέα ορολογία των οικονομικών παρεμβάσεων στον τομέα, γνωστή ως «αυτοχρηματοδοτούμενα έργα». Επειδή δε, η επίτευξη της κερδοφορίας του ιδιωτικού κεφαλαίου είναι αποκλειστικά συνδεδεμένη με την εκμετάλλευση του έργου αυτού κατά τη λειτουργία του, στη νομική βιβλιογραφία ο όρος αυτός εμφανίζεται συχνότερα ως «σύμβαση παραχώρησης».

Το κύριο χαρακτηριστικό που διακρίνει την έννοια μιας «σύμβασης παραχώρησης έργου», έγκειται στην παραχώρηση του δικαιώματος εκμετάλλευσης του έργου ως αντάλλαγμα για την κατασκευή του. Το αντάλλαγμα αυτό, είναι δυνατό να συνοδεύεται και με καταβολή αμοιβής.

Σύμβαση παραχώρησης μπορεί να έχουμε και στο πεδίο των υπηρεσιών: Σύμβαση παραχώρησης η οποία δεν περιλαμβάνει την εκτέλεση έργων παρά μόνον επικουρικώς ή οποία αφορά αποκλειστικά και μόνον την εκμετάλλευση ενός υπάρχοντος έργου, θεωρείται σύμβαση παραχώρησης υπηρεσιών.

Ειδικότερα, όσον αφορά στα έργα περιβάλλοντος, η μέθοδος της αυτοχρηματοδότησης

αφορά – δυνητικά - ένα ευρύτατο πεδίο εφαρμογών, ιδιαίτερα σε γεωγραφικές περιοχές και κλάδους οι ανάγκες των οποίων, μετά την παρέλευση των ενισχύσεων, θα έχουν μείνει ακάλυπτες σε μεγάλο βαθμό. Η δυνατότητα αυτή, αναμένεται να ενισχυθεί εξ αιτίας των Κοινοτικών Οδηγιών και των προσαρμογών της Ελληνικής Νομοθεσίας, η ισχύς των οποίων έχει ήδη ή πρόκειται να τεθεί σε εφαρμογή εντός των επομένων ετών και – επί πλέον – εξ αιτίας του γεγονότος ότι οι ποινές οι οποίες προβλέπονται στις περιπτώσεις μη προσαρμογής προς αυτές είναι οικονομικά ασύμφορη για το κράτος και τους οργανισμούς.

Η αυτοχρηματοδότηση των φορέων διαχείρισης αναφέρεται κυρίως στις ενέργειες προσέλευσης υποστηρικτών και μελών καθώς και στις προσπάθειες των φορέων διαχείρισης να δημιουργήσουν έσοδα μέσω της πώλησης προϊόντων, της παροχής υπηρεσιών (εκπαιδευτικών, συμβουλευτικών, εκδοτικών) και της διοργάνωσης εκδηλώσεων.

5.3 ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΕΣ ΣΕ ΕΙΔΟΣ

Πολλές φορές, ιδιώτες αλλά και επιχειρήσεις προτιμούν να συνεισφέρουν αγαθά ή υπηρεσίες σε φορείς διαχείρισης αντί για χρήματα. Σε περιπτώσεις, όμως, που οι φορείς διαχείρισης δεν έχουν ξεκάθαρα προγραμματισμένες τις ανάγκες τους σε είδος, είναι επιφυλακτικές σε αυτή τη μορφή δωρεάς, καθώς υπάρχει ο κίνδυνος να λάβουν αγαθά τα οποία δεν είναι απαραίτητα τη δεδομένη στιγμή. Για το λόγο αυτόν, πρέπει ανά πάσα στιγμή οι φορείς διαχείρισης να γνωρίζουν τις ανάγκες σε είδος, εφόσον αξιοποιηθούν σωστά, είναι μια σημαντική πηγή εξεύρεσης πόρων για έναν φορέα διαχείρισης ο οποίος μπορεί να πάρει διάφορες μορφές και στην οποία αποδίδονται τα εξής βασικά κριτήρια:

- Σιγουριά «επένδυσης» και διαφάνεια, αφού ο δωρητής με τη συνεισφορά σε είδος είναι πιο σίγουρος ότι θα καλυφθούν συγκεκριμένες οι πάγιες ανάγκες ενός φορέα διαχείρισης, καθώς τα χρήματα μπορούν να ξοδευτούν με πιο αδιαφανείς τρόπους. Επίσης, η δωρεά αγαθών διατρέχει μικρότερο κίνδυνο να συσχετιστεί με περιπτώσεις (πολιτικής) διαφθοράς.
- Μέριμνα για το περιβάλλον, αφού τα περισσότερα αγαθά που δωρίζονται είτε είναι μεταχειρισμένα, είτε είναι περισευούμενα υλικά τα οποία αν δεν χαριστούν πολύ πιθανόν να καταλήξουν σε κάποια χωματερή, καθώς έχουν κόστος συντήρησης και αποθήκευσης.

- Ανακούφιση πληγέντων περιοχών και ανθρώπων. Σε περιπτώσεις περιβαλλοντικών και ανθρωπιστικών κρίσεων, ιδιώτες και εταιρείες προτιμούν να προσφέρουν είδη πρώτης ανάγκης τα οποία είναι άμεσα διαθέσιμα, από τα να συνεισφέρουν χρήματα για να αγοραστούν τα ίδια προϊόντα.

Οι συνεισφορές σε είδος μπορούν να πάρουν διάφορες μορφές, όπως υλικά, προϊόντα, υπηρεσίες, ακόμα και χρόνος. Οι πιο συνηθισμένες προσφορές σε είδος προς περιβαλλοντικούς φορείς διαχείρισης αφορούν, μεταξύ άλλων, παραχωρήσεις κτιριακών εγκαταστάσεων, εξοπλισμό γραφείων, έπιπλα, εργαλεία, ταξιδιωτικά εισιτήρια, ιατροφαρμακευτικά είδη, δέντρα και σπόρους, βιβλία, ρουχισμό, μηχανήματα και οχήματα, υλικά κατασκευών, συστήματα τηλεπικοινωνιών και ηλεκτρονικούς υπολογιστές, εγκατάσταση φωτοβολταϊκών συστημάτων κ.α.

Για παράδειγμα, σε διεθνές επίπεδο υπάρχουν οργανισμοί όπως οι Gifts in Kind International (www.giftskind.org) και Global Hand (www.globalhand.org) οι οποίοι προσφέρουν υπηρεσίες διασύνδεσης ανάμεσα σε άτομα και επιχειρήσεις που έχουν να συνεισφέρουν σε είδος και σε οργανώσεις που τα έχουν ανάγκη.

Οι φορείς διαχείρισης που δέχονται συνεισφορές σε είδος πρέπει να χρησιμοποιούν διάφορα μέσα για να δηλώσουν την ευγνωμοσύνη τους για τη δωρεά και την αποδοχή τους. Αυτά περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, τη σύνταξη μιας ευχαριστήριας επιστολής, αναφορά στον ετήσιο απολογισμό των φορέων διαχείρισης για το είδος της δωρεάς και το όνομα του ευεργέτη, τη δημοσιοποίηση αντίστοιχων πληροφοριών μέσα από την ιστοσελίδα τους, την αποστολή δελτίων τύπου, καταχωρήσεις στα ΜΜΕ, την ανάρτηση ενημερωτικής πινακίδας-π.χ. έξω από τις κτιριακές τους εγκαταστάσεις – κ.α. Επίσης, ένας φορέας διαχείρισης μπορεί να δημοσιοποιήσει την πρακτική αξία των συνεισφορών σε είδος για την επίτευξη των στόχων της οργάνωσης και να προσπαθήσει να αποτιμήσει την χρηματική αξία της συνεισφοράς για επικοινωνιακούς λόγους.

Για να είναι αποδοτικές οι εισφορές σε είδος, ένας φορέας διαχείρισης πρέπει να τις εντάξει σε ένα γενικότερο πλαίσιο σχεδιασμού και προγραμματισμού. Πρώτα πρέπει να διαμορφωθεί μια λίστα αναγκών με βάση τις δραστηριότητες και τις πάγιες λειτουργικές ανάγκες της οργάνωσης. Κατόπιν πρέπει να συσχετιστούν οι ανάγκες με της προμήθεια συγκεκριμένων αγαθών και υπηρεσιών, θέτοντας τις ελάχιστες (ποιοτικές και ποσοτικές) προδιαγραφές για αυτά. Στη συνέχεια οι φορείς διαχείρισης πρέπει να συντάξουν λίστα

πιθανών δωρητών με στόχο την προσέγγισή τους για την απόκτηση των ειδών, στη βάση συγκεκριμένης πρότασης συνεργασίας που θα αναφέρει ξεκάθαρα ποια θα είναι τα οφέλη για τον ευεργέτη και την οργάνωση και οι κοινές αξίες.

Για παράδειγμα, ένας δωρητής (ιδιώτης ή εταιρεία) μπορεί να αξιοποιήσει επικοινωνιακά πολύ πιο αποτελεσματικά τη συνεισφορά σε είδος, συνήθως και πιο δημιουργικά από τη χρηματική δωρεά, για λόγους δημοσίων σχέσεων. Επίσης, μια επιχείρηση μπορεί να έχει ουσιαστικά εσωτερικά οφέλη αν οι εργαζόμενοι νιώθουν ότι συμβάλλουν για έναν καλό σκοπό και όταν η ανταμοιβή της από αυτήν την ανταποδοτική συνεργασία με τους φορείς διαχείρισης διασφαλίζεται μέσα από τη θετική της προβολή με τα μέσα που προαναφέρθηκαν.

Από τη στιγμή που οριστικοποιηθεί η συνεισφορά σε είδος, είναι θεμιτό να συνυπογραφεί ένα συμβόλαιο συνεργασίας των δύο μερών, στο οποίο θα αναφέρονται λεπτομερώς τα είδη που δωρίζονται καθώς και οι υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων. Αυτό θα συμβάλλει στην καλύτερη παρακολούθηση της αξιοποίησης των πόρων που δωρίστηκαν στην οργάνωση από τους ευεργέτες και, κατ' επέκταση, στην εξασφάλιση μιας μακροχρόνιας συνεργασίας με πολλαπλά οφέλη για όλους. Οι φορείς διαχείρισης οφείλουν να στείλουν ευχαριστήρια επιστολή στο δωρητή αναφέροντας πώς θα αξιοποιηθεί η δωρεά, καθώς και να ανφέρει στον ετήσιο απολογισμό το είδος της δωρεάς και το όνομα του δωρητή.

5.4 ΧΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΕΙΣΦΟΡΕΣ ΑΠΟ ΙΔΙΩΤΕΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΕΣ /

ΜΕΛΗ

Οι χρηματικές εισφορές από ιδιώτες υποστηρικτές είναι ίσως η πιο κρίσιμη πηγή χρηματοδότησης για τους περιβαλλοντικούς φορείς διαχείρισης. Είναι μέσο που εξασφαλίζει την οικονομική τους ανεξαρτησία από κρατικούς και ιδιωτικούς φορείς και, κατ' επέκταση, περισσότερη αμεροληψία στη δράση τους, τους προσφέρει μεγαλύτερη αναγνωσιμότητα στο ευρύ κοινό, επεκτείνει την κοινωνική εμπιστοσύνη στις δομές τους και νομιμοποιούν το ρόλο τους ως μοχλών πολιτικής πίεσης και κοινωνικής αλλαγής.

Αν και χρειάζεται περισσότερη προσπάθεια, χρόνος και πόροι ώστε να καλλιεργηθεί μια ικανοποιητική βάση ιδιωτών υποστηρικτών, η μεθοδευμένη αξιοποίησή τους μπορεί να

προσφέρει μακροχρόνια και πολλαπλά οφέλη για μια οργάνωση. Χρόνο με το χρόνο μπορούν να αναπτυχθούν πιο προσωπικές σχέσεις με τους υποστηρικτές, με αποτέλεσμα να έρθουν πιο κοντά στους σκοπούς της οργάνωσης, να συμμετέχουν πιο ενεργά σε δράσεις και στην αξιολόγηση της οργάνωσης, αλλά και να συνεισφέρουν ακόμα μεγαλύτερα ποσά για την υλοποίηση δράσεων και την κάλυψη πάγιων ή/και λειτουργικών αναγκών.

Το παρακάτω διάγραμμα, η πυραμίδα μεθόδων χρηματοδότησης, δείχνει τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους μια οργάνωση μπορεί να εξασφαλίσει χρηματικές εισφορές από ιδιώτες, πώς αναπτύσσονται οι προσωπικές σχέσεις σε βάθος χρόνου και ποιι συσχετισμοί αναπτύσσονται ανάμεσα στα εργαλεία εξεύρεσης πόρων και το βαθμό εξοικείωσης των δωρητών με την οργάνωση.

Διάγραμμα 1

ΠΥΡΑΜΙΔΑ ΜΕΘΟΔΩΝ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ

Η χρηματική συνεισφορά των υποστηρικτών μπορεί να πάρει τη μορφή τακτικών (μηνιαίων ή ετήσιων) συνδρομών, έκτακτων ενισχύσεων με αφορμή συγκεκριμένη δράση ή έργο, εφάπαξ δωρεών και προσωπικών χορηγιών, αλλά και έσχατων ενισχύσεων, όπως η δωρεά μετά θάνατο και οι κληρονομίες. Από κάτω προς τα πάνω, η πυραμίδα αριστερά παρουσιάζει τους διαφορετικούς τρόπους ενισχύσεων από ιδιώτες, με τις περισσότερο προσωπικές μεθόδους προσέγγισης στην κορυφή και τις λιγότερο προσωπικές στη βάση. Η πυραμίδα δεξιά παρουσιάζει το ύψος των ενισχύσεων για έναν φορέα διαχείρισης ανάλογα με το είδος της συνεισφοράς. Συμπερασματικά, οι μέθοδοι στην κορυφή της πυραμίδας που απαιτούν στενή σχέση ανάμεσα στους ιδιώτες και στους φορείς διαχείρισης μπορούν να αποφέρουν μεγάλα ποσά ενίσχυσης, ενώ οι μέθοδοι στη βάση της, αν και αποφέρουν μικρά ποσά ενισχύσεων, είναι απαραίτητες για διεύρυνση του κύκλου υποστηρικτών και φίλων της οργάνωσης, με τα αποτελέσματα που προαναφέρθηκαν.

A. Τακτικές συνδρομές από μέλη-υποστηρικτές και έκτακτες χρηματικές εισφορές

Η διεθνής εμπειρία στο χώρο των περιβαλλοντικών φορέων διαχείρισης έχει δείξει ότι οι περισσότερες εισφορές από ιδιώτες είναι έκτακτες ενισχύσεις που δεν επαναλαμβάνονται, αν και ένας αυξανόμενος αριθμός δωρητών επιλέγει τα τελευταία χρόνια τις τακτικές συνδρομές είτε μέσω τραπέζης, είτε μέσω ταχυδρομείου,

Η επιδίωξη δημιουργίας μιας ολοένα διευρυνόμενης «δεξαμενής» τακτικών συνδρομητών είναι ίσως προτιμότερη από την ανάπτυξη πολλαπλών δραστηριοτήτων εξεύρεσης πόρων που αποφέρουν αποσπασματικά και ίσως πιο περιορισμένα ποσά στο ταμείο. Παρόλα αυτά στην πράξη οι φορείς διαχείρισης επιδιώκουν τη διασπορά και χρήση πολλαπλών μεθόδων χρηματοδότησης για να εξασφαλίσουν την προσέλκυση και τη διατήρηση μεγαλύτερου εύρους υποστηρικτών, καθώς και μια συνέχεια στη ροή εισόδων.

Σε αυτό το πλαίσιο ένας φορέας διαχείρισης είναι απαραίτητο να αναπτύξει μια λίστα-βάση δεδομένων πιθανών χορηγών, είτε τακτικών είτε έκτακτων, και να αναλύσει τις υποστηρικτικές τους συνθήκες για να προσαρμόσει αντίστοιχα και να αξιολογήσει τις διαθέσιμες μεθόδους εξεύρεσης πόρων. Εξίσου σημαντικό είναι οι φορείς διαχείρισης να ευχαριστήσουν τους υποστηρικτές μέσω επιστολής αποδεχόμενοι την εισφορά τους, επεξηγώντας με ποιόν τρόπο αυτή η χρηματική συνεισφορά συμβάλλει στους στόχους της οργάνωσης. Οι περισσότεροι υποστηρικτές ενδιαφέρονται να γνωρίζουν πώς οι φορείς

διαχείρισης αξιοποιούν τα χρήματά τους και η κάθε οργάνωση πρέπει να είναι πάντα σε θέση να απαντήσει ειλικρινά σε κάθε ερώτησή τους. Για αυτόν τον λόγο ένας φορέας διαχείρισης πρέπει να αναπτύξει διαφανείς, δημιουργικούς και ευφάνταστους τρόπους για να επικοινωνεί αντίστοιχα θέματα στους δωρητές της και να διατηρεί το ενδιαφέρον τους ακέραιο.

Είναι επίσης ευκαταίω για έναν φορέα διαχείρισης να προσδιορίσει κλίμακες ενισχύσεων για συγκεκριμένους σκοπούς, γιατί οι υποστηρικτές δεν είναι πάντα σε θέση να γνωρίζουν ποιο ποσό είναι κατάλληλο για κάθε περίπτωση, καθώς και τα ποσά των τακτικών συνδρομών, μηνιαίων ή ετήσιων, θεωρείται καλή πρακτική από τη διεθνή εμπειρία οι φορείς διαχείρισης να ζητούν συγκεκριμένα ποσά, ανάλογα με τη μέθοδο προσέγγισης των υποστηρικτών, αντιστοιχώντας τα με συγκεκριμένες δράσεις, προϊόντα ή υπηρεσίες, π.χ. 10 για ένα μπλουζάκι, 20 για το φύτεμα/υιοθέτηση ενός δέντρου, 30 για έξοδα κτηνιάτρου περίθαλψης άγριων ζώων, 50 ετήσια συνδρομή και πληροφοριακό υλικό, 100 για την κατασκευή ενός παρατηρητηρίου στο βουνό, ή ακόμα και ανοιχτές εκκλήσεις όπως «βοηθήστε μας να μαζέψουμε 1000 με ό,τι ποσό διαθέτετε για την ανακατασκευή καλλιεργητικών αναβαθμίδων για την αποφυγή διάβρωσης».

B. Μέθοδοι προσέγγισης υποστηρικτών

Μια από τις πιο συνηθισμένες πηγές εισόδων των περιβαλλοντικών φορέων διαχείρισης που έχουν τη νομική μορφή Σωματείου ή Συλλόγου είναι οι τακτικές χρηματικές συνδρομές των μελών. Με αυτόν τον τρόπο, τα μέλη αποκτούν αυτόματα το δικαίωμα συμμετοχής στις γενικές συνελεύσεις της οργάνωσης και υποψηφιότητας στο Διοικητικό Συμβούλιο. Παράλληλα, οι φορείς διαχείρισης που έχουν συσταθεί με τη μορφή αστικής μη κερδοσκοπικής εταιρίας ή Ιδρύματος, οι συνδρομές δεν προέρχονται από «μέλη» αλλά από «υποστηρικτές-δωρητές» που δεν έχουν όμως τα παραπάνω προνόμια.

Για την εξεύρεση τέτοιων πόρων οι φορείς διαχείρισης έχουν αναπτύξει μια σειρά μεθόδων, με την κυριότερη από αυτές την κατά πρόσωπο συνομιλία στον δρόμο, όπου εκπρόσωποι ενημερώνουν τους πολίτες για το έργο της οργάνωσης με σκοπό την εγγραφή νέων υποστηρικτών-μελών.

Πριν ξεκινήσουν οι φορείς διαχείρισης μια εκστρατεία προσέλκυσης υποστηρικτών-μελών στο δρόμο, πρέπει να λάβουν σοβαρά υπόψη:

- Τη διάρκεια, τον αναλυτικό σχεδιασμό και τους μακροπρόθεσμους στόχους της

εκστρατείας.

- Τους διαθέσιμους εσωτερικούς πόρους για την υλοποίηση της εκστρατείας, καθώς για να είναι αποτελεσματική απαιτείται επένδυση σε χρόνο, χρήμα και ανθρώπινο δυναμικό (συντονιστής εκστρατείας, εκπρόσωποι).
- Την εκπαίδευση των εκπροσώπων και τη συνεχή αξιολόγηση και βελτίωση αυτών.
- Τη σύνθεση της ομάδας των εκπροσώπων (π.χ. επιφανή μέλη της κοινωνίας που θα τραβήξουν την προσοχή του κοινού και των ΜΜΕ ή νέες-νέοι), την ενδυματολογία (π.χ. μπλουζάκι της οργάνωσης) και τη σήμανσή τους (καρτέλα με το όνομά τους και τα στοιχεία της οργάνωσης).
- Τα ανταποδοτικά οφέλη των εκπροσώπων (π.χ. κάποιο χρηματικό αντίτιμο ή συνδρομή μέλους, κτλ.).
- Τη σύνταξη κώδικα συμπεριφοράς για τους εκπροσώπους που θα υλοποιούν την εκστρατεία καθώς και τον προσεκτικό επικοινωνιακό σχεδιασμό αυτής, έτσι ώστε να αποφευχθούν προστριβές με το κοινό ή παρανοήσεις για τους σκοπούς της εκστρατείας.
- Την παροχή πληροφοριακού υλικού στους πιθανούς υποστηρικτές για τους σκοπούς της εκστρατείας και της οργάνωσης, εγγυήσεων για την προστασία των προσωπικών τους δεδομένων, καθώς και έγκυρων απαντήσεων σχετικά με την αξιοποίηση της ενίσχυσης.
- Την προσεκτική επιλογή του μέρους υλοποίησης της εκστρατείας.

Μια παραλλαγή της παραπάνω μεθόδου για την προσέγγιση υποστηρικτών είναι οι κατ' οίκον επισκέψεις. Η συγκεκριμένη μέθοδος ενδείκνυται κυρίως στην περιφέρεια και σε μικρές κοινωνίες, για τη συλλογή έκτακτων εισφορών για ένα συγκεκριμένο σκοπό ή εφάπαξ δωρεών. Οι παραπάνω καλές πρακτικές πρέπει να ληφθούν υπόψη και σε αυτή την περίπτωση, καθώς και τα ζητήματα ασφάλειας των εκπροσώπων που κουβαλούν χρηματικά ποσά ή, σε αντίθετη περίπτωση, να ενθαρρύνουν τους υποστηρικτές να χρησιμοποιούν εναλλακτικούς τρόπους αποπλήρωσης όπως κατάθεση μέσω τραπέζης, εξόφληση πάγιας τραπεζικής εντολής, απευθείας χρέωση της πιστωτικής τους κάρτας, ακόμα και αποστολή ταχυπληρωμής. Σε αυτήν την περίπτωση οι φορέας διαχείρισης πρέπει να φτιάξουν μια αναλυτική φόρμα με όλους τους τρόπους πληρωμών, με ορατή τη δέσμευση για αυστηρή τήρηση των προσωπικών στοιχείων των υποστηρικτών, την οποία θα παίρνουν συμπληρωμένη οι εκπρόσωποι ή θα αποστέλλεται απευθείας στην οργάνωση με το

ταχυδρομείο.

Για την ανανέωση τακτικών συνδρομών ή την εξεύρεση έκτακτων ενισχύσεων για συγκεκριμένες δράσεις υπάρχουν διάφορες μέθοδοι που μπορεί να χρησιμοποιήσει ένας φορέας διαχείρισης για να κινήσει το ενδιαφέρον των υποστηρικτών. Οι πιο σημαντικές από αυτές είναι οι τηλεφωνικές επικοινωνίες, η αποστολή προσωπικών επιστολών, οι καταχωρήσεις σε ΜΜΕ, αλλά και η χρήση ηλεκτρονικών μέσων, όπως τα e-mail και οι ιστοσελίδες. Ένας σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την χρήση αυτών των μεθόδων είναι το κόστος, που είναι πιο υψηλό για τα παραδοσιακά μέσα (τηλέφωνο, ταχυδρομικές επιστολές, καταχωρήσεις στ ΜΜΕ) από ότι για τα ηλεκτρονικά.

Μερικά σημεία που χρήζουν ιδιαίτερης σημασίας στη χρησιμοποίηση των παραπάνω μέσων και μεθόδων είναι:

I. Η ανάπτυξη μίας αναλυτικής και επικαιροποιημένης λίστας υποστηρικτών και μελών αποδεκτών των προσωπικών επιστολών και τηλεφωνημάτων, παράλληλα με την ανάπτυξη της λίστας των πιθανών δωρητών. Η λίστα υποστηρικτών χρόνο με τον χρόνο θα μετατραπεί σε ένα σημαντικό εσωτερικό πόρο της οργάνωσης ιδίως όταν περιλαμβάνει αξιόπιστα στοιχεία και χρηματοδοτικές συνήθειες μακροχρόνιων υποστηρικτών. Για αυτόν το σκοπό είναι απαραίτητο να αναπτυχθεί μία ηλεκτρονική βάση δεδομένων (υπάρχουν διάφορα σχετικά προγράμματα στην αγορά) η οποία θα περιλαμβάνει και στοιχεία ηλεκτρονικής επικοινωνίας μέσω e-mail για την αποστολή αντίστοιχων ενημερώσεων.

II. Η σύνταξη μίας περιεκτικής επιστολής – έκκλησης υποστήριξης που θα αποστέλλεται ταχυδρομικά και η προσεκτική επιλογή του συνοδευτικού ενημερωτικού υλικού. Οι φορείς διαχείρισης δεν πρέπει να ξεχνούν ότι κάθε φάκελος που αποστέλλεται πρέπει να αποτελεί διαφήμιση για την οργάνωση και να αφήνει τις καλύτερες εντυπώσεις. Πρέπει να περιλαμβάνει απλές, κατανοητές και ελκυστικές πληροφορίες για όλα τα μέλη της οικογένειας, οπότε είναι ταυτόχρονα και ένα πολύ σημαντικό εργαλείο ευαισθητοποίησης. Για να εξασφαλιστεί το ενδιαφέρον και η προσοχή του αναγνώστη η επιστολή – έκκληση πρέπει να μην περιέχει πολλές πληροφορίες, να περιέχει σύντομα και ευανάγνωστα μηνύματα που δεν προσβάλλουν το κοινό αίσθημα, να κάνει ξεκάθαρο τι ζητάει και γιατί, να απευθύνεται σε προσωπικό τόνο και σε συγκεκριμένα άτομα. Για να εξασφαλιστεί μεγαλύτερη πιθανότητα

απάντησης είναι ευκατὰ να συμπεριλαμβάνεται φάκελος με συμπληρωμένα τα στοιχεία (επικοινωνίας) της οργάνωσης και προπληρωμένο ταχυδρομικό τέλος, καθώς και μία τυποποιημένη φόρμα απάντησης με όλους τους τρόπους πληρωμής και αρκετό χώρο για να συμπληρώσει τα στοιχεία του ο υποστηρικτής.

III. Οι τηλεφωνικές συνδιαλέξεις είναι ένα πολύ χρήσιμο μέσο προσέγγισης μακροχρόνιων συνδρομητών σχετικά με την στήριξη συγκεκριμένης δράσης – σκοπού ή ανανέωσης συνδρομής, με μειωμένη όμως αποτελεσματικότητα σε πιθανούς ή νέους υποστηρικτές. Για την αποφυγή μακροσκελών συζητήσεων με μεγαλύτερο κόστος, ένας φορέας διαχείρισης πρέπει να συντάξει ένα κείμενο οδηγό με τα βασικά σημεία της επικοινωνίας που πρέπει να είναι: ο στόχος του τηλεφωνήματος, τα στοιχεία του αποδέκτη, η διαδικασία ικανοποίησης των στόχων και ο τρόπος συνδιαλλαγής, το ύφος και ο τόνος του ομιλητή, τα στοιχεία της οργάνωσης και του υπευθύνου επικοινωνίας. Πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη ο χρόνος υλοποίησης του τηλεφωνήματος και η αποφυγή ακατάλληλων ωρών, το δικαίωμα του συνομιλητή να τελειώσει την κλήση και να μην δεχτεί το αίτημα, όπως και ο κατάλληλος τρόπος αποδοχής αυτής της αντίδρασης με θετικό και ευγενικό τρόπο.

IV. Η χρήση ηλεκτρονικών μέσων (ιστοσελίδων, e-mail, newsletters, sms) είναι πλέον ένα απαραίτητο και οικονομικό εργαλείο αλλά δεν είναι πανάκεια και πρέπει να χρησιμοποιείται παράλληλα με παραδοσιακούς, πιο άμεσους τρόπους προσέγγισης υποστηρικτών για την εξεύρεση πόρων. Η ιστοσελίδα είναι ο ηλεκτρονικός καθρέφτης της οργάνωσης και για αυτό τον λόγο πρέπει να είναι φιλική προς τον χρήστη, χωρίς περιττές πληροφορίες και μακροσκελή κείμενα, αλλά με περιεκτικές περιγραφές του οράματος των στόχων των δράσεων – προγραμμάτων και της οργανωτικής δομής των φορέων διαχείρισης. Καλό είναι να δημοσιοποιούνται ετήσιοι απολογισμοί δράσεων και ισολογισμοί με αναφορά στις χρηματοδοτικές ευκαιρίες που αξιοποιούνται. Τα γραφικά και το λογότυπο πρέπει να είναι καθαρά και λιτά, ορατά σε κάθε περίπτωση και το περιεχόμενο επικαιροποιημένο. Επίσης, η ιστοσελίδα πρέπει να περιλαμβάνει όλους τους τρόπους που μπορεί ο υποστηρικτής να συνεισφέρει στην οργάνωση οικονομικά (π.χ. αριθμό λογαριασμού τραπεζής) και εθελοντικά, ηλεκτρονική φόρμα υποβολής αιτήματος και αίτηση εγγραφής μέλους, καθώς και όλα τα απαραίτητα στοιχεία επικοινωνίας. Θεωρείται καλή πρακτική η δημιουργία ειδικού τμήματος στην

ιστιοσελίδα όπου θα αναγράφονται οι χορηγοί (ονομασία και λογότυπο) και ιδανικά σε τι χρησίμευσαν οι χορηγίες τους. Είναι απαραίτητο να διασφαλίζεται το απόρρητο των συναλλαγών και των προσωπικών δεδομένων, καθώς και να αποφεύγονται περιττές αποστολές με e-mail. Η εξεύρεση πόρων με ηλεκτρονικά μέσα περιλαμβάνει και πιο εξεζητημένες χρήσεις τους από τους φορείς διαχείρισης όπως η πώληση ειδών στο διαδίκτυο, οι ηλεκτρονικές δημοπρασίες, ακόμα και η συμμετοχή σε ειδικευμένους ηλεκτρονικούς κόμβους που αποδίδουν στην οργάνωση ένα ποσό με επιλογή των επισκεπτών τους

Είναι πολύ σημαντικό σε κάθε μια από τις παραπάνω περιπτώσεις να τονίζονται προφορικά ή γραπτά, ανάλογα με την περίπτωση, τα ανταποδοτικά οφέλη για τον υποστηρικτή, συμπληρωματικά με τον καλό σκοπό που εξυπηρετεί η συνεισφορά του. Αυτά μπορούν να πάρουν τη μορφή προσωπικής κάρτας υποστηρικτική, φυλλαδίων και αφισών, ημερολογίων, περιοδικών του φορέα, τακτικής ηλεκτρονικής ενημέρωσης μέσω e-mail και μηνιαίων ενημερωτικών δελτίων, προσκλήσεων για τις συλλογικές δράσεις και εκδηλώσεις της οργάνωσης, συμμετοχής στα διοικητικά δρώμενα και πολλά άλλα

V. Μια ακόμη μέθοδος για την συλλογή μικρών χρηματικών ποσών από ιδιώτες αφορά στην τοποθέτηση στατικών σημείων συλλογής ενισχύσεων η οποία δεν προϋποθέτει την προσωπική επαφή. Τα κουτιά ενίσχυσης πρέπει να τοποθετούνται σε δημόσιους χώρους (π.χ. σταθμούς, αεροδρόμια, δημόσια κτίρια) ή εμπορικές επιχειρήσεις, σε συνεργασία πάντοτε με τον εκάστοτε φορέα. Τα κουτιά πρέπει να τοποθετούνται σε ορατά και πολυσύχναστα σημεία με κάποιας μορφής επίβλεψη για την αποφυγή διαρρήξεων. Τα κουτιά πρέπει να είναι καλαίσθητα και ασφαλισμένα και να παρέχουν κάποιες βασικές πληροφορίες για τους φορείς και τους σκοπούς τους. Ανά τακτικά χρονικά διαστήματα ένας εκπρόσωπος της οργάνωσης πρέπει να αναλάβει να συλλέγει τα χρηματικά ποσά από τα κουτιά και να φροντίζει για την ακεραιότητα τους.

5.5 ΙΔΙΩΤΙΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ

Η συνεργασία των φορέων διαχείρισης και των ιδιωτικών φορέων είναι ένα ευαίσθητο και μερικές φορές αμφιλεγόμενο ζήτημα, καθώς μπορεί να προκύψει κοινωνική κριτική πάνω σε ζητήματα εξάρτησης, μεροληπτικής δράσης και ηθικής. Με την ενσωμάτωση, όμως,

καλων πρακτικών και ολοκληρωμένων δράσεων από πλευράς εταιριών με άξονα κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα έχει παρατηρηθεί μια σημαντική αλλαγή σχετικά με τον τρόπο που οι φορείς διαχείρισης αντιμετωπίζουν τις επιχειρήσεις και το ενδεχόμενο συνεργασίας μαζί τους.

Πρόσφατες διεθνείς έρευνες σχετικά με τους φορείς διαχείρισης έχουν δείξει ότι σε αντίθεση με το παρελθόν ολοένα και αυξάνεται ο αριθμός των φορέων διαχείρισης που αναζητούν στρατηγικούς συνεργάτες ανάμεσα σε επιχειρήσεις για την καλλιέργεια δημιουργικών σχέσεων συνεργασίας αμοιβαίου οφέλους που έχουν ως στόχο αφενός την ευαισθητοποίηση και ενεργοποίηση προσωπικού πελατών και δικτύου συνεργατών της επιχείρησης και αφετέρου την ενθάρρυνση και προβολή φιλικών προς περιβάλλον κοινωνικά υπεύθυνων πρακτικών της εταιρείας.

5.6.ΧΟΡΗΓΙΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Τα τελευταία χρόνια παρουσιάζεται μια αυξητική τάση από τους φορείς διαχείρισης να αξιοποιούν χορηγίες από επιχειρήσεις και να εντάσσονται σε προγράμματα Εταιρικής Ευθύνης. Η διεκδίκηση ιδιωτικών πόρων με διαφανείς και μεθοδικές διαδικασίες είναι απαραίτητη κυρίως για του φορείς διαχείρισης που θέλουν να διατηρήσουν την ανεξαρτησία και την αυτοτέλειά τους.

ΧΟΡΗΓΙΑ: είναι η υποστήριξη με χρήματα προϊόντα και υπηρεσίες που μπορούν να αποτιμηθούν οικονομικά από το χορηγό προς το χορηγούμενο φορέα προκειμένου να κεφαλαιοποιήσει ο χορηγός «μετρήσιμα» οφέλη όπως και των υπηρεσιών του.

ΕΤΑΙΡΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ: είναι η οικειοθελής δέσμευση των επιχειρήσεων για ένταξη στις επιχειρηματικές τους πρακτικές κοινωνικών και περιβαλλοντικών δράσεων που είναι πέρα και πάνω από όσα επιβάλλονται από τη νομοθεσία και έχουν σχέση με όλους όσους επηρεάζονται από τις δραστηριότητες τους (εργαζόμενοι, μέτοχοι, συνεργάτες, κοινότητες μέσα στις οποίες είναι δραστηριοποιημένες).

5.7 ΕΤΑΙΡΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ

Ένας φορέας διαχείρισης μπορεί να αναπτύξει βέβαια και στρατηγικά χορηγικά προγράμματα σε συνεργασία με επιχειρήσεις τα οποία εντάσσονται στο συγκεκριμένο πλαίσιο της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης (ΕΚΕ). Η εταιρική κοινωνική ευθύνη αναφέρεται σε έναν πρόσφατα ανεπτυγμένο κλάδο εξερεύνησης χορηγικών πακέτων με στρατηγικό ή και μακροχρόνιο χαρακτήρα ο οποίος έχει αναπτυχθεί από τις επιχειρήσεις ως μια μορφή μάρκετινγκ. Υπάρχουν πολλές μορφές υλοποίησης της εταιρικής ευθύνης από τις επιχειρήσεις που επιλέγουν να την υιοθετήσουν. Η πιο απλή και παραδοσιακή εκδοχή της (ΕΚΕ) είναι η επιχείρηση σε απευθείας κοινωνική παροχή να συμβάλει απευθείας στη διεκπεραίωση ενός κοινωνικού έργου. Οι φορείς διαχείρισης σε αυτήν την περίπτωση έχει συμβουλευτικό ρόλο για την αξιοποίηση/κατανομή των πόρων ή αναλαμβάνει μέρος της υλοποίησης (π.χ. ερευνά εκπαιδευτικά και εθελοντικά προγράμματα, ενημερωτικές δράσεις).

Η δεύτερη μορφή περιλαμβάνει τις πρωτοβουλίες μονομερούς αυτοδέσμευσης των επιχειρήσεων στην τήρηση συγκεκριμένων περιβαλλοντικών κοινωνικών και οικονομικών όρων και προτύπων. Τέτοιου είδους πρακτικές έχουν βρει ευρεία εφαρμογή και στο χώρο των μικρομεσαίων Επιχειρήσεων στην Ελλάδα όπως φαίνεται στους καταλόγους καλών πρακτικών του Ελληνικού Δικτύου (Επιχειρήσεων) για την ΕΚΕ (www.csrhellas.org). Η στρατηγική συνεργασία των φορέων διαχείρισης με τις επιχειρήσεις για την προώθηση καλών πρακτικών, ορίζει τις σύγχρονες μορφές εταιρικής κοινωνικής ευθύνης και αποτελεί το βασικό μέτωπο ανάπτυξής της σε διεθνές και εθνικό επίπεδο την τελευταία δεκαετία

Μια Τρίτη πιο καινοτόμα μορφή προώθησης της εταιρικής και κοινωνικής ευθύνης αποτελούν οι συμπράξεις του ιδιωτικού Τομέα με τους φορείς διαχείρισης στη βάση προγραμματικών δεσμεύσεων κοινωφελούς χαρακτήρα. Σε αυτήν περίπτωση αμοιβαίας συνεργασίας οι επιχειρήσεις που χρηματοδοτούν το πρόγραμμα να βελτιώσουν συγκεκριμένες πτυχές της λειτουργίας τους μέσα από συγκεκριμένες δράσεις ενώ οι φορείς διαχείρισης που αναλαμβάνουν το ρόλο του φορέα υλοποίησης λαμβάνουν τους πόρους για να επιτελέσουν παράλληλες δράσεις επικοινωνίας ευαισθητοποίησης, έρευνας κλπ. Παρόμοια προγράμματα μεταξύ εταιριών και φορέων διαχείρισης έχουν ολοκληρωθεί με επιτυχία, όπως για παράδειγμα η συνεργασία του WWF Ελλάς με την εθνική Ασφαλιστική για την

εκστρατεία «Το κλίμα είναι στο χέρι σου» και αυτή της Εταιρίας για την Προστασία της Φύσης με την Alpha Bank για τις «γαλάζιες σημαίες»

Τέλος το Cause-related Marketing (CRM) είναι ένας ακόμη τρόπος έμμεσης χρηματοδότησης μέσω της οικονομικής δραστηριότητας εταιριών. Είναι μία στρατηγική μάρκετινγκ που εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης και αφορά την εκχώρηση δικαιωμάτων χρήσης του λογοτύπου των φορέων διαχείρισης αλλά και την τήρηση συγκεκριμένων περιβαλλοντικών δεσμεύσεων από την επιχείρηση. Σε αντάλλαγμα της εκχώρησης δικαιωμάτων χρήσης του λογοτύπου στους φορείς διαχείρισης η επιχείρηση προσφέρει ποσοστό των εσόδων από τις πωλήσεις ενός συγκεκριμένου προϊόντος σε έναν κοινωφελή σκοπό ή για δράσεις της οργάνωσης.

5.8 ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ

Οι φορείς διαχείρισης, αν δεν σχηματίσουν περιφερειακά δίκτυα ή ευρύτερα εταιρικά σχήματα, ίσως είναι σχετικά δύσκολο να ανακτήσουν χρηματοδότηση από διεθνείς οργανισμούς. Σε αυτή την παράγραφο θα αναπτυχθούν ενδεικτικά και εν συντομία οι βασικοί διεθνείς οργανισμοί που μπορούν να στηρίξουν τους φορείς διαχείρισης και την δράση τους.

Ο όμιλος της παγκόσμιας τράπεζας (WB-World bank/world bank group) (www.worldbank.org) παρέχει χρηματοοικονομική στήριξη και τεχνική βοήθεια ζωτικής σημασίας για τις αναπτυσσόμενες χώρες του κόσμου. Η τράπεζα χορηγεί δάνεια, πιστώσεις, εγγυήσεις και τεχνική βοήθεια στις κυβερνήσεις των κρατών μελών (185 μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα), σε κυβερνητικούς οργανισμούς ή σε ιδιωτικούς φορείς για τους οποίους εγγυώνται οι κυβερνήσεις. Τα έργα που χρηματοδοτεί η παγκόσμια τράπεζα αφορούν κυρίως υποδομές με έμφαση στις αναπτυσσόμενες χώρες. Οι φορείς διαχείρισης σε αυτή την περίπτωση μπορούν να συμμετέχουν μέσω αντισταθμιστικών προγραμμάτων για την προστασία του περιβάλλοντος ή μέσω αναμόχλευσης κονδυλίων από την κεντρική και την περιφερειακή διοίκηση.

Το Γραφείο Υποστήριξης Διεθνών Προγραμμάτων (www.aidfunding.mfa.gr) του ελληνικού υπουργείου εξωτερικών παρέχει το εγχειρίδιο <<Κύκλος έργου και διαδικασίες>> του ομίλου της παγκόσμιας τράπεζας, έναν ενημερωτικό οδηγό για επιχειρήσεις και ΜΚΟ (ανάμεσά τους και οι φορείς διαχείρισης) για το πώς να διεκδικήσουν με επιτυχία συμβάσεις

που χρηματοδοτούνται από την παγκόσμια τράπεζα (πρόσβαση στο εγχειρίδιο παρέχεται στους εγγεγραμμένους χρήστες).

Το **Global Environmental Facility** (GEF – www.gefweb.org) είναι ένα διεθνές χρηματοδοτικό εργαλείο για την ανάπτυξη προγραμμάτων και έργων σε αναπτυσσόμενες χώρες, με στόχο την αντιμετώπιση παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων και την στήριξη πρωτοβουλιών βιώσιμης ανάπτυξης σε εθνικό επίπεδο. Οι τομείς παρέμβασης αφορούν την βιοποικιλότητα, τις κλιματικές αλλαγές, τα διεθνή ύδατα, τη διάβρωση του εδάφους, το στρώμα του όζοντος και τους οργανικούς ρυπαντές. Σε αυτό το πλαίσιο, το GEF χρηματοδοτεί δράσεις σε αναπτυσσόμενες χώρες μέσω των περιφερειακών (π.χ. Μεσογειακό Πρόγραμμα Δράσης) και θεματικών π.χ. UN Development Program) προγραμμάτων του ΟΗΕ, ούτως ώστε να τις βοηθήσει να ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις υλοποίησης των διεθνών συμβάσεων που έχουν υπογράψει και υιοθετήσει.

Το **Μεσογειακό Πρόγραμμα Δράσης των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον** (UNEP/MAP, <http://unemap.org/>), με έδρα την Αθήνα, προσφέρει δυνατότητες χρηματοδότησης είτε μεμονωμένων δράσεων των φορέων διαχείρισης (π.χ. μία εκστρατεία ενημέρωσης – ευαισθητοποίησης, έναν καλλιτεχνικό διαγωνισμό με θέμα την προστασία του περιβάλλοντος), είτε μέσω δικτύων και εταιρικών σχημάτων που συμμετέχουν στην υλοποίηση χρηματοδοτούμενων από το GEF προγραμμάτων σε μη-Ευρωπαϊκές Μεσογειακές χώρες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα με τα μεγαλύτερα ποσοστά της έρευνας η οποία διενεργήθηκε βάσει συγκεκριμένου ερωτηματολογίου, παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των φορέων ιδρύθηκαν το 2002 ο φορέας διαχείρισης, της αρμοδιότητας των ερωτηθέντων φορέων μέχρι τώρα, χρηματοδοτούνταν σύμφωνα με τα λεγόμενα των περισσότερων από Ευρωπαϊκά προγράμματα (ΕΠΠΕΡ). Έχουν υποβληθεί από τους φορείς προτάσεις για χρηματοδότηση σε χορηγούς ή άλλους ιδιωτικούς φορείς, όμως τα έσοδα παραμένουν ελάχιστα μέχρι της τάξεως του 1%, τα οποία έχουν διατεθεί κυρίως προς μελέτες και προμήθειες. Ο φορέας διαχείρισης της αρμοδιότητάς τους δεν έχει κάποιο σχέδιο διαχείρισης. Υπάρχει όμως η δυνατότητα να τεθούν περιβαλλοντικοί όροι στην περιοχή ευθύνης του φορέα διαχείρισης.

Οι δυναμικές εισροές σε χρήματα για τον φορέα διαχείρισης, είναι σύμφωνα με το τους περισσότερους παράβολα από τη διαδικασία της αδειοδότησης, ξεναγήσεις οργανωμένων ομάδων, πώληση αναμνηστικών ειδικός φόρος στα διόδια της Εγνατίας οδού.

Μέσα από τις απαντήσεις του ερωτηματολογίου βλέπουμε ότι οι τρόποι με τους οποίους θα αυτοχρηματοδοτηθεί ο φορέας διαχείρισης της αρμοδιότητάς τους, μετά το τέλος της χρηματοδότησης από το Δ.Κ.Π.Σ, είναι και πάλι κυρίως με παράβολα από τη διαδικασία της αδειοδότησης, ξεναγήσεις οργανωμένων ομάδων, πώληση αναμνηστικών ειδικός φόρος στα διόδια της Εγνατίας οδού για τους φορείς διαχείρισης που εκτείνονται κατά μήκος της Εγνατίας οδού.

Πέρα από τους τρόπους που έχουν ήδη εξεταστεί από τους φορείς διαχείρισης και μας τους παραθέτουν ύστερα από σχετική ερώτηση που τους κάναμε. Η αυτοχρηματοδότηση τους μπορεί να γίνει και μέσα από την προσέλκυση υποστηρικτών και μελών καθώς και από προσπάθειες των φορέων διαχείρισης να δημιουργήσουν έσοδα μέσω της πώλησης προϊόντων, της παροχής υπηρεσιών (εκπαιδευτικών, συμβουλευτικών, εκδοτικών) και της διοργάνωσης εκδηλώσεων.

Επίσης οι φορείς διαχείρισης μπορούν να εξοικονομήσουν όχι μόνο οικονομικούς πόρους αλλά και υλικούς πόρους, μέσω της συνεισφοράς αγαθών από ιδιώτες που μπορεί να είναι π.χ. εξοπλισμός με νέα τεχνολογικά μέσα για τον εξοπλισμό των διαφόρων μονάδων ή υπηρεσιών με την παροχή ανθρωπίνου δυναμικού.

Οι χρηματικές εισφορές από ιδιώτες υποστηρικτές είναι ίσως η πιο κρίσιμη πηγή

χρηματοδότησης για τους περιβαλλοντικούς φορείς διαχείρισης. Είναι μέσο που εξασφαλίζει την οικονομική τους ανεξαρτησία από κρατικούς και ιδιωτικούς φορείς και, κατ' επέκταση, περισσότερη αμεροληψία στη δράση τους. Η χρηματική συνεισφορά των υποστηρικτών μπορεί να πάρει τη μορφή τακτικών (μηνιαίων ή ετήσιων) συνδρομών,

Αυτό βέβαια προϋποθέτει κάποιους όρους, έτσι ώστε αυτή η χρηματική εισφορά να είναι διαφανή και με πλήρως αντικειμενικά κριτήρια για την ανάγκη των φορέων διαχείρισης.

Τέλος οι φορείς διαχείρισης μπορούν να ανακτήσουν χρηματοδότηση από Διεθνείς Οργανισμούς. Βασική προϋπόθεση η ένωση τους σε ισχυρά εταιρικά σχήματα ή περιφερειακά δίκτυα. Οι Διεθνείς οργανισμοί μπορεί να είναι, ο όμιλος της Παγκόσμιας Τράπεζας, το γραφείο Υποστήριξης Διεθνών προγραμμάτων ή τέλος το Μεσογειακό πρόγραμμα Δράσης των Ηνωμένων εθνών.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΓΑ ΦΟΡΕΩΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ		
Τίτλος έργου	Τελικός δικαιούχος	Απορροφήσεις έργων
Οργάνωση της προστασίας και διαχείρισης του εθνικού θαλασσιού πάρκου Ζακύνθου	Φορέας διαχείρισης εθνικού θαλάσσιου πάρκου Ζακύνθου	4.549.408,55
Λειτουργία του φορέα διαχείρισης και της προστατευόμενης περιοχής της λίμνης Παμβώτιδας	Φορέας διαχείρισης λίμνης Παμβώτιδας	817.151,71
Διαχείριση και λειτουργία περιοχής εθνικού πάρκου Σχοινιά - Μαραθώνα	Φορέας διαχείρισης εθνικού πάρκου Σχοινιά - Μαραθώνα	988.910,42
Αρχική διαχείριση και λειτουργία προστατευόμενης περιοχής εθνικού δρυμού Παρνασσού	Φορέας διαχείρισης εθνικού δρυμού Παρνασσού	28.652,51
Διαχείριση και λειτουργία δέλτα Νέστου - Βιστωνίας - Ισμαρίδας	Φορέας διαχείρισης δέλτα Νέστου - Βιστωνίας - Ισμαρίδας	489.955,03
Διαχείριση και λειτουργία προστατευόμενης περιοχής λιμνοθάλασσας Μεσολογγίου - Αιτωλικού & Εχινάδων νήσων	Φορέας διαχείρισης λιμνοθάλασσας Μεσολογγίου (ντιδ)	724.592,51
Διαχείριση και λειτουργία περιοχής δάσους Δαδιάς Λευκίμης	Φορέας διαχείρισης εθνικού πάρκου δάσους Δαδιάς Λευκίμης - Σουφλίου	219.839,33
Διαχείριση και λειτουργία προστατευόμενης περιοχής των υγροτόπων Κοτυχίου - Στροφυλιάς	Φορέας διαχείρισης υγροτόπων Κοτυχίου - Στροφυλιάς	629.499,08
Διαχείριση και λειτουργία προστατευόμενης περιοχής λιμνών Κορώνειας, Βόλβης και Μακεδονικών Τεμπών	Φορέας διαχείρισης λιμνών Κορώνειας και Βόλβης	1.983.981,66
Λειτουργία του φορέα διαχείρισης στενών και εκβολών ποταμών Αχέροντα και Καλαμά	Φορέας διαχείρισης στενών και εκβολών ποταμών Αχέροντα και Καλαμά	1.097.779,23
Διαχείριση και λειτουργία περιοχής εθνικού δρυμού Πάρνηθας	Φορέας διαχείρισης εθνικού δρυμού Πάρνηθας	15.023.355,64
Λειτουργία του φορέα διαχείρισης - διαχείριση της προστατευόμενης περιοχής εθνικού δρυμού Ολύμπου	Φορέας διαχείρισης εθνικού δρυμού Ολύμπου	376.336,52
Διαχείριση και λειτουργία προστατευόμενης περιοχής εθνικών δρυμών Βίκου - Αώου και Πίνδου	Φορέας διαχείρισης εθν. δρυμών Βίκου-Αώου & Πίνδου	1.511.946,30
Διαχείριση και λειτουργία προστατευόμενης περιοχής εθνικού δρυμού Πρεσπών	Φορέας διαχείρισης εθνικού δρυμού Πρεσπών	925.516,39
Λειτουργία του φορέα διαχείρισης εθνικού πάρκου δέλτα Έβρου	Φορέας διαχείρισης εθνικού πάρκου δέλτα Έβρου	1.256.170,92
Αρχική λειτουργία και διαχείριση προστατευόμενης περιοχής εθνικού δρυμού Οίτης	Φορέας διαχείρισης εθνικού δρυμού Οίτης	199.707,96
Ενδυνάμωση της επιχειρησιακής ικανότητας του φορέα διαχείρισης δέλτα Αξιού - Λουδία - Αλιάκμονα	Φορέας διαχείρισης δέλτα Αξιού - Λουδία - Αλιάκμονα	1.155.892,51
Οργάνωση της προστασίας και του εθνικού θαλασσιού πάρκου Αλοννήσου - βορείων Σποράδων	Φορέας εθνικού θαλασσιού πάρκου Αλοννήσου - βορείων Σποράδων	2.047.743,76
Διαχείριση και λειτουργία εθνικού δρυμού Αίνου	Φορέας διαχείρισης εθνικού δρυμού Αίνου	557.868,15
Έργα διαχείρισης της προστατευόμενης περιοχής Όρους Πάρνηθα - υγροτόπου Μούστου και λειτουργό φδ	Φορέας διαχείρισης Όρους Πάρνηθα - υγροτόπου Μούστου	1.078.995,51
Διαχείριση και λειτουργία προστατευόμενης περιοχής Καρπάθου - Σάριας	Φορέας διαχείρισης Καρπάθου - Σάριας Δωδεκανήσου	649.899,48
Διαχείριση και λειτουργία προστατευόμενης περιοχής Χελμού - Βουραϊκού	Φορέας διαχείρισης Χελμού - Βουραϊκού Αχαΐας	1.231.601,43
Διαχείριση και λειτουργία προστατευόμενης περιοχής λίμνης Κερκίνης	Φορέας διαχείρισης λίμνης Κερκίνης Σερρών	884.972,24
Διαχείριση και λειτουργία προστατευόμενης περιοχής οροσειράς Ραδόπης	Φορέας διαχείρισης οροσειράς Ραδόπης	524.454,18
Διαχείριση και λειτουργία περιοχής Αμβρακικού κόλπου	Φορέας διαχείρισης υγροτόπων Αμβρακικού	458.384,08
Περιβαλλοντική ανάδειξη προστατευόμενης περιοχής λίμνης Παμβώτιδας Ιωαννίνων	Φορέας διαχείρισης λίμνης Παμβώτιδας	0,00
Διαχείριση και λειτουργία εθνικού δρυμού Σαμαριάς	Φορέας διαχείρισης εθνικού δρυμού Σαμαριάς	634.162,68
ΣΥΝΟΛΟ		40.046.777,78

Χρηματοδότηση των φορέων διαχείρισης από το ΕΠΠΕΡ & το ΕΠΠΕΡΑΑ (βλ. σελ. 40)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνικά βιβλία

1. Λυπυρίδης Γ., (2004): Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Η εναλλακτική τεχνολογία για ένα αειφόρο μέλλον, Ν+Φ, [http:// www.nomosphysis.org.gr](http://www.nomosphysis.org.gr)
2. Μ. Δεκλερής, (2003): Θεωρία Βιωσιμότητας.
3. Ν. 3010/02, ΚΥΑ 11014/703/Φ104/03
4. Παπαδημητρίου Ε., οπ.π., 2006 σ. 291 επ.
5. Παπαδημητρίου Ε.,(2006), Περιβαλλοντική πολιτική και οικολογική κρίση, 2006, σ. 283 επ.
6. Ρίζος Σ.,(2007): Ελεγκτικοί μηχανισμοί στην Ελλάδα για την εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, στο έργο: Γ. Παπαδημητρίου, Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου, Αθήνα-Κομοτηνή 2007, σ. 27
7. ΣτΕ 4573, 6070/1996, που έκριναν εν τέλει αντισυνταγματικές τις διατάξεις ΜΣΔ του ν. 2300/1995. Δ. Καραβέλλας, Ισχυρή κοινωνία των πολιτών ως εγγυητής της περιβαλλοντικής νομιμότητας, στο έργο: Γ. Παπαδημητρίου, (επιμ.), Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου, Αθήνα-Κομοτηνή 2007, σ.
8. Σχετικά με τις κλιματικές αλλαγές στην Ελλάδα: Ακόλας Ε., Λυκούδης Σ., Λάλας Δ.,(2007): «Κλιματική αλλαγή στον ελλαδικό χώρο», Αστεροσκ. Αθηνών
9. Τάχος Α. ,(2006): Αυθαίρετα κτίσματα προ του έτους 1980 - Νομιμοποίηση, Αρμεν, σ. 151-166, Μιχαήλ Γ.,(2007), Ο σημερινός πολιτισμός της καταναλωτικής κοινωνίας, Ν+Φ, Οκτώβριος 2007,
10. Τάχος Α., οπ.π., 2006, σ. 211 επ, ο ίδιος, ΝκΦ 1998, σ. 285 επ.
11. Τάχος Α.,(2006), Η περιφρόνηση του Συντάγματος. Η περίπτωση της μη προστασίας του περιβάλλοντος, ΝκΦ 1998, σ. 283, σ. 129
12. ΥΑ 84498/2579/13.12.1990, Κ Σπανού, Δημόσια Διοίκηση και Περιβάλλον στο έργο: Κ. Σκούρτος / Κ. Σοφούλης, Η Περιβαλλοντική Πολιτική στην Ελλάδα, Αθήνα, 1995, σ. 121.

13. Υποθ. C-68/06 για μη μεταφορά στο εθνικό δίκαιο της Οδηγίας 2001/42/EK.
14. Χ. Τσόγκας, Εθνικό Κτηματολόγιο. Σκέψεις σχετικά με τη στάση που ακολουθεί το Δημόσιο στην κτηματολογική διαδικασία και ιδίως κατά τη διόρθωση εσφαλμένης πρώτης εγγραφής στα κτηματολογικά βιβλία, *Συνήγορος 2004*, σ. 485-487, Π. Ματθαίου, Κριτική θεώρηση του νέου θεσμικού πλαισίου για το Εθνικό Κτηματολόγιο, *ΠερΔικ 1998*, σ. 316–328.
15. Χλέπας Ν.-Κ. / Μέρτζιου Ε.,(1996): Οδηγός του πολίτη για την προστασία του περιβάλλοντος, 1996, σ. 23.

Ξενογλωσσα βιβλία

1. Anthony M. H. Clayton, Nicholas J. Radcliffe, (1996): Sustainability: a systems approach, Earthscan.
2. Anthony Wilden, (1972 and 1980): System and Structure: Essays in Communication and Exchange, 1st and 2nd ed., Tavistock Publications.
3. D.H. Meadows, D.L. Meadows, and J. Randers, (1992): Beyond the Limits, Chelsea Green Publishing Company, White River Junction VT.
4. David Pearce, Anil Markandya, Edward Barbier, (1989): Blueprint for a green economy.
5. Geoffrey M Hodgson (1993): Economics and Evolution: Bringing Life Back into Economics in the series, "Economics, Cognition, and Society," Ann Arbor: University of Michigan.
6. Herman E. Daly, John B. Cobb, (1994): For the common good: redirecting the economy toward community, the environment, and a sustainable future, Beacon Press.
7. Jeffrey Jerome Cohen, (1996): Monster theory: reading culture.
8. John Kenneth Galbraith (2004): A Journey Through Economic Time: A firsthand view.
9. Michael Rothschild (1990): Bionomics: Economy as Ecosystem, New York: Henry Holt and Company.
10. Peter Andrew Corning (1995): "Synergy and Self-Organization in the Evolution of Complex Systems.

11. Plessas D.(1980): The social costs o fair pollution in the greater Athens region, Athens.
12. Richard R. Nelson, Sidney G. Winter, (1992): An Evolutionary Theory of Economic Change (Belknap Press).
13. Robert U. Ayres, Leslie Ayres (2002): A handbook of industrial ecology, Edward Elgar Publishing.
14. T.E. Graedel and B.R. Allenby, (1995): Industrial ecology, Prentice Hall.

Πηγές στο διαδίκτυο

1. <http://www.epi.yale.edu/Home>,<http://www.epi.yale.edu/Greece>
2. <http://www.eurobank.gr/Uploads/pdf/%CE%95%CE%9E%CE%95%CE%A5%CE%A1%CE%95%CE%A3%CE%97%20%CE%A0%CE%9F%CE%A1%CE%A9%CE%9D%20%CE%91%CE%A0%CE%9F%20%CE%A0%CE%95%CE%A1%CE%99%CE%92%CE%91%CE%9B%CE%9B%CE%9F%CE%9D%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%95%CE%A3%20%CE%9C%CE%9A%CE%9F.pdf>
3. <http://www.paseges.gr/portal/ci/co/e81df22e-b2f7-4516-b5bd-59857e6600f3>
4. Μπιρμπίλη Τ.,(2010), Σχέδιο Νόμου «Χρηματοδότηση Περιβαλλοντικών Παρεμβάσεων, Πράσινο Ταμείο, Κύρωση Δασικών Χαρτών και άλλες διατάξεις» ΣΕ ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗ ΜΕΧΡΙ ΤΙΣ 22 ΙΟΥΛΙΟΥ, Ανάκτηση στις 10-11-2010 από <http://www.opengov.gr/minenv/?p=894>

Πηγές σε ελληνικά περιοδικά / άρθρα

1. WWF-Ελλάς, Δεσμεύσεις χωρίς εφαρμογή, Ιούνιος 2008, σ. 26
2. WWF-Ελλάς, Δεσμεύσεις χωρίς εφαρμογή, Ιούνιος 2008, σ. 28 επ., Γ. Κασιμάτης, Σκέψεις καμένης γης, Νόμος + Φύση, Ιούλιος 2007, αναδημοσίευση από: εφημ. Το Βήμα, 15.07.2007, σ. Α24., Θ. Νάντσου,
3. WWF-Ελλάς, οπ.π. 2007, σ. 15 επ., ΙΣΤΑΜΕ, οπ.π.,2007, σ. 7. Πρβλ. επίσης απόφ. ΣτΕ 3595/2007
4. Άρθρα 174-176 της Συνθήκης για την ΕΕ.
5. Βλ. ενδεικτ. WWF-Ελλάς, Δεσμεύσεις χωρίς εφαρμογή, Έκθεση Ιούλιος 2007, σ.

- επ., ΙΣΤΑΜΕ, Η κατάσταση του περιβάλλοντος στην Ελλάδα, Ετήσιος Απολογισμός, Απρ. 2007, σ. 1 επ.
6. Βλ. ενδεικτ. Γ. Ζαβιτσάνου, Μ. Ντάνου, περιοδ. Οίκου της Καθημερινής, Μάιος 2008, τ. 68 σ. 13 επ.
  7. Θ. Εκμετζόγλου-Newson, Η οδηγία 2001/42/ΕΚ σχετικά με την εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων, ΠερΔικ 2006, σ. 73 επ., WWF-Ελλάς, οπ.π., 2007, σ. 5 επ.
  8. Θ. Νάντσου, οπ.π., 2007, σ. 37.
  9. Καρακώστας Ι., οπ.π., 2006, σ. 516 επ.
  10. Φατούρος Γ,(2007): Η γεωργία ρυπαίνει και εξαντλεί βάνανυσα τις λίμνες, Οίκου της Καθημερινής, τεύχ. 54, Μάρτιος 2007, σ. 16 επ

Πηγές σε ξενόγλωσσα περιοδικά

1. WWF, Living Planet Report, 2008, σ. 14.
2. Ο.Ε.Κ.Δ. (Organization for Economic Co-Operation and Development), Environmental Performance Reviews, Greece 2000, σ. 187 επ., W. Burgbacher/P. Brasse, Der Umweltschutz in Griechenland vor dem Beitritt zur EG 1977, σ. 207 επ.

Άρθρα εφημερίδων

1. Αποτίμηση της εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας στην Ελλάδα, στο έργο: Γ. Παπαδημητρίου, (επιμ.), Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου, Αθήνα-Κομοτηνή 2007, (σ. 33) σ. 41 επ., Γ. Ελαφρός/Γ. Λιάλιος, οπ.π., Καθημερινή, 29.07.2007, σ. 9, Έρευνα του Ριζοσπάστη, Εμπρηστική «σκυταλοδρομία», ιστοσ. Ριζοσπάστη 01.07.2007, www.rizospastis.gr , Ι. Φωτιάδη, περιοδ. Οίκου της Καθημερινής, Μάιος 2008, τ. 68 σ. 28 επ..
2. Γ. Ελαφρός/Γ. Λιάλιος, Ο χάρτης των οικολογικών εγκλημάτων, Καθημερινή, 29.07.2007, σ. 9.

3. Δ. Καραβέλλας, οπ.π., 2007, σ. 15, Χ. Τζαναβάρα, Περιβάλλον: Οι 5 μεγάλες πληγές, Ελευθεροτυπία, 5.6.2007, σ. 5.
4. Ελαφρός Γ. / Λιάλιος Γ., οπ.π., Καθημερινή, 29.07.2007, σ. 9 επ., Χ. Τζαναβάρα, οπ.π., Ελευθεροτυπία, 5.6.2007, σ. 9 επ.
5. Ελαφρός Γ. / Λιάλιος Γ., οπ.π., Καθημερινή, 29.07.2007, σ. 9 επ., Γ. Ζαβιτσάνου, Μ. Ντάνου, περιοδ. Οίκο της Καθημερινής, Μάϊος 2008, τ. 68 σ. 13 επ.
6. Στεφανοπούλου Φ.,(2007), Νεκρώνουν 5 υγροβιότοποι, Τα Νέα, 20.09.2007, www.tanea.gr.